

สัญญาเลขที่ RDG51M0011

รายงานผลการดำเนินงานฉบับสมบูรณ์

โครงการ “สืบค้นทุนทางสังคมและแนวทางการสนับสนุน
กระบวนการเรียนรู้งานวิจัยเพื่อท้องถิ่น เพื่อเสริมสร้างความเข้มแข็ง
ให้กับชุมชนในพื้นที่จังหวัดอ่างทอง”
ระหว่างวันที่ 1 เมษายน ถึง 30 กันยายน 2551
(ระยะเวลา 6 เดือน)

โดย นางสาวอัมมยา สง่าแสง

สนับสนุนโดย สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.)

สัญญาเลขที่ RDG51M0011

รายงานผลการดำเนินงานฉบับสมบูรณ์

โครงการ “สืบค้นทุนทางสังคมและแนวทางการสนับสนุน
กระบวนการเรียนรู้งานวิจัยเพื่อท้องถิ่น เพื่อเสริมสร้างความเข้มแข็ง
ให้กับชุมชนในพื้นที่จังหวัดอ่างทอง”
ระหว่างวันที่ 1 เมษายน ถึง 30 กันยายน 2551
(ระยะเวลา 6 เดือน)

โดย นางสาวอัมมยา สง่าแสง

สนับสนุนโดย สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.)

คำนำ

โครงการ “สืบค้นทุนทางสังคมและแนวทางการสนับสนุนกระบวนการเรียนรู้งานวิจัยเพื่อท้องถิ่น เพื่อเสริมสร้างความเข้มแข็งให้กับชุมชนในพื้นที่จังหวัดอ่างทอง” เป็นโครงการที่มีเป้าหมายเพื่อใช้งานวิจัยเพื่อท้องถิ่นในการศึกษาทุนทางสังคมในจังหวัดอ่างทองเพื่อนำไปสู่การวิเคราะห์แนวทางการสนับสนุนกระบวนการทำงานโดยใช้เครื่องมือ “งานวิจัยเพื่อท้องถิ่น” ส่งเสริมพื้นที่ให้เกิดกระบวนการทำงานอย่างมีส่วนร่วม โดยเน้นสร้างกระบวนการเรียนรู้ร่วมกันต่อการใช้นวัตกรรมงานวิจัยเพื่อท้องถิ่นเป็นเครื่องมือในการสร้างองค์ความรู้ให้เกิดขึ้นในชุมชน และสามารถพัฒนาชุมชนให้มีความเข้มแข็งอย่างยั่งยืนได้ นอกจากนี้ยังเป็นกระบวนการเพื่อช่วยเสริมประสบการณ์ในการทำงานเพื่อชุมชนให้แก่พี่เลี้ยงหนุนงานวิจัยและนักวิจัยในพื้นที่เป้าหมายร่วมกัน

ในรายงานเล่มนี้ได้กล่าวถึงกิจกรรมที่ได้ดำเนินการที่ผ่านมาทั้งในเรื่องของกระบวนการศึกษาเรียนรู้แนวคิดกระบวนการงานวิจัยเพื่อท้องถิ่น กระบวนการที่ไปสืบค้นทุนชุมชน กระบวนการพัฒนาโจทย์วิจัย การติดตามหนุนเสริมการทำงานให้แก่นักวิจัยในพื้นที่ตั้งแต่ต้นน้ำ หรือก่อนขึ้นโครงการวิจัย ตลอดจนการเรียนรู้เพื่อพัฒนาศักยภาพให้แก่ตัวพี่เลี้ยงเองหรือคนทำงาน ทั้งในเวทีเครือข่ายความรู้ของนักวิจัยและเครือข่ายพันธมิตรในการทำงานร่วมกันในพื้นที่จังหวัดอ่างทองเพื่อนำไปสู่การเชื่อมร้อยภาคีในการทำงานพื้นที่ เพื่อช่วยให้พี่เลี้ยงสามารถวางแผนการทำงานหรือกำหนดทิศทางในการสนับสนุนกระบวนการเรียนรู้งานวิจัยเพื่อท้องถิ่น รวมถึงการพานักวิจัยเข้าร่วมเรียนรู้ในเครือข่ายการทำงานระดับจังหวัด เพื่อเสริมสร้างความเข้มแข็งให้กับคนในชุมชนเพื่อให้คนในชุมชนสร้างความเข้มแข็งให้กับพื้นที่จังหวัดอ่างทองได้อย่างเหมาะสมยั่งยืนต่อไป

นางสาวอัมยา ส่งแสง
พี่เลี้ยงโครงการวิจัยจังหวัดอ่างทอง
30 กันยายน 2551

สารบัญ

เรื่อง	หน้า
คำนำ	I
สารบัญ	II
บทคัดย่อ	III
บทที่ 1 บทนำ	1
1.1 หลักการและเหตุผล	2
1.2 คำถามวิจัย	3
1.3 วัตถุประสงค์	3
1.4 พื้นที่ศึกษา	3
1.5 ระยะเวลาดำเนินงาน	3
1.6 วิธีดำเนินงาน	4
1.7 ผลที่คาดว่าจะได้รับ	4
1.8 ผู้รับผิดชอบโครงการ	4
1.9 งบประมาณ	4
บทที่ 2 กระบวนการการดำเนินงานวิจัย	5
2.1 การจัดทำแผนที่ทางสังคม (Social Mapping)	5
2.2 การพัฒนาโจทย์ / โครงการวิจัย	6
2.3 การพัฒนาศักยภาพพี่เลี้ยง	6
2.4 การเข้าร่วมกิจกรรมที่เกี่ยวข้อง / การประชุมเครือข่ายวิจัย	7
2.5 การสรุปถอดบทเรียนการดำเนินงาน	7
2.6 การบริหาร จัดการ	7
บทที่ 3 ผลการดำเนินงาน	8
3.1 การจัดทำแผนที่ทางสังคม	8
3.2 การพัฒนาโจทย์	41

สารบัญ (ต่อ)

	หน้า
บทที่ 4 การวิเคราะห์ข้อมูล	44
4.1 จุดแข็งอำเภวิเศษชัยชาญ	44
4.2 จุดอ่อนอำเภวิเศษชัยชาญ	44
4.3 เงื่อนไข/ข้อจำกัด	45
4.4 โอกาสในการขับเคลื่อนงาน	45
4.5 จุดแข็งอำเภอโพธิ์ทอง	46
4.6 จุดอ่อนอำเภอโพธิ์ทอง	46
4.7 เงื่อนไข/ข้อจำกัด	46
4.8 โอกาสในการขับเคลื่อนงาน	46
 บทที่ 5 สรุปผล บทเรียน องค์ความรู้จากงานวิจัย	 48
5.1 ผลการศึกษาวิจัย	48
5.2 พัฒนาการของพื้นที่เป้าหมาย ความเปลี่ยนแปลง และข้อเสนอแนะในการทำงาน	48
5.3 การมองงานในอนาคต	49
 ภาคผนวก	
ภาคผนวก ก	51
ภาคผนวก ข	54
ภาคผนวก ค	72
เอกสารอ้างอิง	77
สรุปรายงานการเงินในรอบ 6 เดือน เมษายน ถึง กันยายน 2551	78

บทคัดย่อ

โครงการ “สืบค้นทุนทางสังคมและแนวทางการสนับสนุนกระบวนการเรียนรู้งานวิจัยเพื่อท้องถิ่น เพื่อเสริมสร้างความเข้มแข็งให้กับชุมชนในพื้นที่จังหวัดอ่างทอง” สัญญาเลขที่ RDG 51M00011 ระยะเวลาดำเนินงานโครงการตั้งแต่วันที่ 1 เมษายน 2551 ถึง 30 กันยายน 2551 รวมระยะเวลาทั้งสิ้น 6 เดือน ผู้รับผิดชอบโครงการคือนางสาวอัมพา สง่าแสง ตำแหน่งพี่เลี้ยงนักวิจัยจังหวัดอ่างทอง คำถามวิจัยคือ “กระบวนการสืบค้นทุนทางสังคมและแนวทางการสนับสนุนกระบวนการเรียนรู้งานวิจัยเพื่อท้องถิ่นเพื่อเสริมสร้างความเข้มแข็งให้กับชุมชนพื้นที่ จ.อ่างทอง ควรเป็นอย่างไร? มีวัตถุประสงค์เพื่อ

1. เพื่อศึกษาสถานการณ์ ทุนทางสังคม และบริบทพื้นที่เป้าหมายผ่านเครื่องมือแผนที่ทางสังคม (Social mapping)
2. เพื่อหาแนวทางการสนับสนุนกระบวนการเรียนรู้งานวิจัยเพื่อท้องถิ่น ในการเสริมสร้างความเข้มแข็งให้กับชุมชนในพื้นที่เป้าหมาย
3. เพื่อพัฒนาให้เกิดโจทย์วิจัยเพื่อสร้างการเรียนรู้ให้กับพี่เลี้ยงและนักวิจัยในพื้นที่เป้าหมาย

ผลที่ได้รับจากการศึกษา

- ได้รับรู้สถานการณ์ทั่วไปของจังหวัดอ่างทอง รวมถึงการมีฐานข้อมูลทุนทางสังคม เช่น กลุ่มคน องค์กร หน่วยงานที่ทำงานในพื้นที่จังหวัดอ่างทองซึ่งมีความแตกต่างหลากหลายในการตั้งขึ้น ไม่ว่าจะเป็นการจัดตั้งโดยหน่วยงานภาครัฐ การจัดตั้งขึ้นจากสถานการณ์ในพื้นที่ หรือการจัดตั้งเพื่อแก้ไขปัญหาบางประการเช่นในเรื่องของปัญหาสุขภาพของครอบครัว โดยองค์กรอิสระที่เข้ามาหนุนเสริม

- ได้ทราบถึงข้อมูลบริบทของพื้นที่พื้นฐานทั้งทางด้านกายภาพ ภูมิประเทศ เศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม ประเพณี รวมไปถึงทรัพยากรด้านสิ่งแวดล้อมที่มีความสำคัญและจำเป็นต่อการดำรงชีวิตของชาวบ้านในพื้นที่เป้าหมายคือพื้นที่อำเภอวิเศษชัยชาญ และพื้นที่อำเภอโพธิ์ทอง

- ได้แนวทางการสนับสนุนกระบวนการเรียนรู้งานวิจัยเพื่อท้องถิ่น ในการสร้างความเข้มแข็งให้กับชุมชนพื้นที่เป้าหมายโดยกำหนดพื้นที่เป้าหมายในสองอำเภอ ซึ่งในระยะแรกนี้ได้แนวทางการสนับสนุนกระบวนการเรียนรู้ด้านงานวิจัยเพื่อท้องถิ่นในการสร้างความเข้มแข็งของชุมชนในทั้งสองพื้นที่

- เกิดโครงการวิจัยเพื่อท้องถิ่นที่สร้างการเรียนรู้ให้กับพี่เลี้ยงเอง จำนวน 1 โครงการโดยในระยะแรกนี้เป็นโครงการที่ทำงานในระยะเวลาหกเดือน ซึ่งการเกิดโครงการวิจัยเพื่อท้องถิ่นที่ได้รับการสนับสนุนจากทาง สกว.นั้นยังไม่ได้รับ ตัวพี่เลี้ยงเองเกิดการผลักดันพื้นที่ให้เห็นถึงความสำคัญของการทำงานวิจัยในพื้นที่เพื่อสร้างกระบวนการเรียนรู้ให้แก่กลุ่ม

สมาชิกโครงการ SML ในหมู่ที่ ๗ ต.หลักแก้ว อ.วิเศษชัยชาญ จ.อ่างทอง ซึ่งเป็นกลุ่มสมาชิกที่ต้องการเรียนรู้เกี่ยวกับเรื่องของการลดต้นทุนทางการเกษตรในตัวเองซึ่งได้เสนอ CP เข้ามาเพื่อรับการพิจารณาในระยะข้างหน้า

- เกิดแนวทางการพัฒนาโครงการวิจัยในพื้นที่เป้าหมายอื่นอีก สองโครงการคือในพื้นที่ ต.ชะโงก อ.ไชโย และ ต.ทางพระ อ.โพธิ์ทอง โดยในสองพื้นที่นั้นมีพัฒนาการในการพัฒนาโครงการที่แตกต่างกัน และนอกจากนี้ยังมีพื้นที่ใกล้เคียงที่สนใจเข้าร่วมกระบวนการงานวิจัยเพื่อท้องถิ่น เช่นในพื้นที่ ต.บ่อแร่ อ.โพธิ์ทองซึ่งขณะนี้แกนนำยังคงมีการดำเนินกิจกรรมร่วมกับกลุ่มเป้าหมายที่เป็นเยาวชนในหมู่บ้าน ในพื้นที่ ต.เทวราช ต.ราชสถิต อ.ไชโย แกนนำในพื้นที่ก็ต้องการการเรียนรู้ที่หนุนเสริมด้านกระบวนการทำงานเพื่อแก้ไขปัญหาให้แก่ชุมชน

- ได้บทเรียนจากกระบวนการขึ้นงานและติดตามหนุนเสริมงานวิจัยเพื่อท้องถิ่นในพื้นที่เป้าหมายในหลาย ๆ กรณี

จากผลการวิจัยทำให้ผู้วิจัย ซึ่งทำงานในสองสถานะคือ พี่เลี้ยงนักวิจัยที่ยังไม่มีโครงการวิจัยที่ต้องดูแล ทำให้ต้องทำหน้าที่เปรียบเสมือนตัวเองเป็น “นักวิจัย” ไปด้วย ซึ่งในการทำงานนั้นคือค้นหาทุนทางสังคมที่จะส่งเสริมกระบวนการเรียนรู้งานวิจัยเพื่อท้องถิ่น เช่นในเรื่องของแหล่งเรียนรู้ ผู้รู้ ภูมิปัญญาท้องถิ่นที่สอดคล้องกับการหนุนเสริมกระบวนการเรียนรู้ให้แก่พื้นที่ รวมถึงแนวทางที่จะส่งเสริมกระบวนการงานวิจัยเพื่อท้องถิ่นที่เหมาะสมกับพื้นที่จังหวัดอ่างทองไปพร้อม ๆ กัน ประกอบกับการศึกษาเพื่อค้นหาแนวทางสนับสนุนงานวิจัยเพื่อท้องถิ่นในจังหวัดอ่างทองนั้น เป็นงานใหม่ของนักศึกษาวิจัย ทำให้การทำความเข้าใจกับ “งานวิจัยเพื่อท้องถิ่น” ที่ทำไปบนเบื้องานจริงนั้นมีความคล้ายกันกับการทำงานในฐานะพี่เลี้ยงพื้นที่กับหน้าที่เดิมที่เคยทำมาซึ่งใช้เครื่องมือหลักการจัดการความรู้มาหนุนเสริมกระบวนการทำงานของชาวบ้าน ซึ่งเมื่อนำมาประยุกต์เข้าด้วยกันแล้วจะทำให้กระบวนการงานวิจัยเพื่อท้องถิ่นที่กำลังจะไปส่งเสริมให้กับพื้นที่นั้น ๆ มีความเป็นไปได้ที่จะสำเร็จไปด้วยดี

การทำความเข้าใจกับงานวิจัยเพื่อท้องถิ่นที่ควบคู่ไปกับการผลักดันให้พื้นที่เกิดโครงการวิจัยนั้นจึงทำให้ผู้ศึกษาเข้าใจบทบาทหน้าที่ของพี่เลี้ยงที่ต้องคอย “กระตุ้น กระตุก” พื้นที่เป้าหมายให้เกิดโครงการวิจัยที่มาจากความต้องการของพวกเขาจริง ๆ นั้น ต้องอาศัยว่าตัวเองเปรียบเสมือนนักวิจัย การตั้งคำถามให้แก่ทีมที่ต้องการทำวิจัยได้คิดนั้น ต้องมีความรู้เกี่ยวกับเรื่องที่เขาจะทำอยู่บ้างพอสมควร เช่นในพื้นที่ที่ต้องการทำประเด็นเกษตร เราต้องมีความรู้เรื่องเกษตรบ้างเพื่อตั้งคำถาม “ที่สามารถกระตุ้นและสร้างการเรียนรู้” ให้กับพวกเขาไปพร้อม ๆ กัน

ถึงแม้การทำงานวิจัยในครั้งนี้จะส่งผลให้ได้มาซึ่งการพัฒนาโจทย์วิจัยในพื้นที่ แต่การทำความเข้าใจต่อ “ขั้นตอนกระบวนการ” งานวิจัยเพื่อท้องถิ่น หรือวิถีวิทยา ถ้าจะทำให้พื้นที่เกิดการซึมซับนั้นอาจยากพอสมควรสำหรับพี่เลี้ยงใหม่ ๆ ซึ่งยังต้องอาศัยวิธีการทำงานแบบจับมือทำ พาทำ และคอยคัดท้ายให้พวกเขาทำกันเอง ซึ่งอาจเห็นอาจว่าการที่จะทำให้พื้นที่

แกนนำนักวิจัยมีความเข้าใจในขั้นตอนกระบวนการงานวิจัยเพื่อท้องถิ่นได้เลยนั้นจะมีความยากอยู่มากพอสมควร แต่ถ้าหากให้พวกเขาได้ลงมือทำไปบ้างแล้วอาจทำให้เขามีความเข้าใจต่อกระบวนการงานวิจัยเพื่อท้องถิ่นได้มากขึ้น เหมือนกับคำกว่าที่ว่า “ไม่ทำไม่รู้”

บทเรียนที่สำคัญต่อกระบวนการทำงานในพื้นที่ครั้งนี้ เมื่อลงไปทำงานร่วมกับชาวบ้านในพื้นที่จะเห็นได้ว่าชาวบ้านต้องเรียนรู้จากการได้ “เห็น” ได้ดูศึกษาดูงานซึ่งต้องใกล้เคียงรวมไปถึงตรงกับใจความต้องการที่พวกเขาอยากที่จะทำจริง ๆ เป็นการเปิดหู เปิดตา เปิดโลกทัศน์ มุมมองใหม่ ๆ ให้แก่ชาวบ้าน ซึ่งบางครั้งชาวบ้านไม่รู้ว่ในพื้นที่ตัวเองใกล้ ๆ ก็มีแหล่งเรียนรู้ที่สามารถพาพวกเขาเรียนรู้กระบวนการทำงานเพื่อหนุนเสริมต่ออาชีพหรือปากท้องของพวกเขาได้จริง จากประสบการณ์ และคำพูดของแกนนำในพื้นที่ “ชาวบ้านต้องพาไปดูให้เห็นของจริง กลับมา มีการพูดคุยชวนกันทำ เพราะโดยธรรมชาติแล้วทุกคนอยากที่จะรวมกลุ่มเพื่อทำอะไรร่วมกัน แต่พวกเขาไม่มีโอกาส ไม่มีแม้กระทั่งโอกาสที่จะได้ไปเรียนรู้ภายนอก เพราะสังคม นโยบายไม่เปิดโอกาส แต่หลังจากที่พี่เลี้ยงพาไปดู เขากลับมาเขาอยากทำ แล้วเขาก็ได้ทำกิจกรรมร่วมกัน ซึ่งน่าจะเป็นจุดเริ่มต้นที่ดีต่อการทำงานในอนาคต”

จากคำพูดที่สะท้อนความรู้สึกของชาวบ้านจึงเป็นเครื่องยืนยันได้ว่า มนุษย์ทุกคนสามารถเรียนรู้ได้

อุปสรรคในการทำงาน

ประกอบด้วยสองส่วนคือ จากตัวผู้ศึกษาวิจัยเอง และส่วนที่มาจากปัจจัยเงื่อนไขภายนอก ไม่ว่าจะเป็นชุมชน องค์กรหน่วยงานในพื้นที่ ในส่วนที่มาจากตัวผู้ศึกษาวิจัยเองคือผู้ศึกษาวิจัยไม่ได้ทำงานในพื้นที่จังหวัดอ่างทองเป็นระยะเวลาประมาณ 3 – 4 ปี ดังนั้นการทำความรู้จักกับพื้นที่ หน่วยงาน องค์กร หรือแม้กระทั่งบุคคลนั้นต้องใช้เวลานานพอสมควร ซึ่งในการดำเนินงานครั้งนี้เป็นระยะเวลาเพียงหกเดือนดังนั้นจึงต้องมีการวางยุทธศาสตร์ในการทำงานพอสมควรเพื่อให้ได้ตามเป้าหมายของการดำเนินงานโครงการ

ในส่วนของปัจจัยเงื่อนไขภายนอก เช่น ปัจจัยด้านชุมชนจะเห็นได้ว่าชุมชนในพื้นที่จังหวัดอ่างทองนั้นเป็นชุมชนที่อยู่ใกล้เมืองหลวงเก่าคือจังหวัดพระนครศรีอยุธยา และยังคงอยู่ใกล้เมืองหลวงใหม่ของไทยในปัจจุบัน ดังนั้นความสะดวกสบายของคนในชุมชนย่อมมีมาก แม้กระทั่งในชุมชนที่มีอาชีพเกษตรกรรม อันเนื่องมาจากนโยบายรัฐต่าง ๆ ที่ลงมาก็มักจะใช้จังหวัดอ่างทองเป็นจังหวัดนำร่องชาวบ้านในชุมชนนั้นได้รับ รอรับจนเกิดความเคยชินไม่ค่อยกระตือรือร้นที่จะลุกขึ้นมาแก้ไขปัญหาตัวเอง ประกอบกับเศรษฐกิจของครัวเรือนนั้นไม่สู้ดีนักทำให้เชื่อมโยงสู่เวลาในการทำงานร่วมกัน การทำงานที่ส่งเสริมเรื่องของกระบวนการเรียนรู้ที่สร้างนิสัยเพื่อรู้จักแก้ไขปัญหาของตัวเองจึงต้องใช้ระยะเวลาพอสมควร

นอกจากนี้งานวิจัยเพื่อท้องถิ่นเรียกได้ว่าเป็นเรื่องใหม่ที่พื้นที่ยังไม่รู้จัก รวมถึงหน่วยงานสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัยชาวบ้านไม่รู้จัก พี่เลี้ยงไม่มีบัตร เพื่อแสดงว่าเป็น

ใคร ทำให้การสร้างความสัมพันธ์เพื่อให้เกิดความไว้วางใจในพื้นที่จึงค่อนข้างยาก ดังนั้นพี่เลี้ยงจึงต้องมีทักษะการเข้ามายุกับชาวบ้านพอสมควร

คำถามวิจัยคือ “กระบวนการสืบค้นทุนทางสังคมและแนวทางการสนับสนุนกระบวนการเรียนรู้ งานวิจัยเพื่อท้องถิ่นเพื่อเสริมสร้างความเข้มแข็งให้กับชุมชนพื้นที่ จ.อ่างทอง ควรเป็นอย่างไร? **คำตอบคือ** กระบวนการสืบค้นทุนทางสังคม ที่เหมาะสมคือการค้นหาจากข้อมูลที่มีอยู่ เช่น ใน Internet เอกสารที่มีอยู่ การขอข้อมูลจากองค์กรหน่วยงานต่าง ๆ การลงพื้นที่จริงเพื่อเก็บข้อมูล เพราะแหล่งเรียนรู้บางแห่งไม่มีข้อมูลที่เป็นเอกสาร เป็นแหล่งเรียนรู้ที่มีชีวิต หากจะนำมาเป็นทุนทางสังคมในฐานะข้อมูลจำเป็นต้องลงพื้นที่เพื่อเก็บ เช่นเดียวกับตัวบุคคลที่เป็นผู้รู้ภูมิปัญญา ในเอกสารหรือข้อมูลที่มีอยู่ทาง Internet อาจไม่ใช่ข้อมูลจริง บุคคลเก่ง ดี มีความรู้จริง ๆ อาจต้องค้นหาสอบถามเอาจากแหล่งข้อมูลที่มีชีวิตคือตัวชาวบ้าน เพราะการสื่อสารที่ดีที่สุดของชาวบ้านคือสื่อสารกันทางการพูด บอกต่อ

และแนวทางการสนับสนุนกระบวนการเรียนรู้งานวิจัยเพื่อท้องถิ่นเพื่อเสริมสร้างความเข้มแข็งให้กับชุมชนพื้นที่ จ.อ่างทอง ควรให้เขาเริ่มจากการเปิดหู เปิดตา เปิดโลกทัศน์ เพราะจากการลงพื้นที่เพื่อวิเคราะห์จัดทำ SM นั้นทำให้ผู้ศึกษาวิจัยทราบได้ว่า ชาวบ้านที่เป็นชาวบ้านที่อยากจะเรียนรู้จริง ๆ นั้นไม่ค่อยมีโอกาสที่ได้ไปศึกษาเรียนรู้องค์ความรู้ที่พวกเขาต้องการจริง ๆ ส่วนใหญ่ในพื้นที่จังหวัดอ่างทองมีการจัดให้ศึกษาดูงาน เช่นเรื่องของหน่วยงานองค์การบริหารส่วนจังหวัดจัดให้ทางกลุ่มสตรีอาสาได้ไปทัศนศึกษาที่ต่างจังหวัดเช่น เชียงใหม่ เชียงราย ซึ่งเป็นการจัดนำเที่ยวเสียมากกว่าการไปศึกษาดูงาน ในส่วนของ อบต. ในเรื่องของการพัฒนาบุคลากรมักเป็นการไปเที่ยวกันเหมือนกับ อบต.ทั่ว ๆ ไป ไม่มีเป้าหมายเพื่อให้เกิดการเรียนรู้เพื่อนำมาปรับใช้ ดังนั้นการเริ่มกระบวนการส่งเสริมงานวิจัยเพื่อท้องถิ่นในพื้นที่จังหวัดอ่างทองนั้นควรเริ่มจากการพาชาวบ้านไปศึกษาเรียนรู้ประเด็นที่ตรงกับความต้องการของพวกเขา ในขณะเดียวกันพี่เลี้ยงต้องมีความพร้อมที่จะไปหนุนเสริม โดยเตรียมกระบวนการให้ชาวบ้านได้เกิดการเรียนรู้มากที่สุดโดยผ่านการออกแบบกระบวนการให้ในแต่ละครั้ง

ยุทธศาสตร์ที่สำคัญที่ผู้ศึกษาวิจัยคิดว่าน่าจะทำมากที่สุดและเป็นเรื่องที่สำคัญเร่งด่วนลำดับต้น ๆ ของพื้นที่คือ การไปหนุนเสริมที่ตัวทีมวิจัยให้สามารถเข้าใจต่อขั้นตอนกระบวนการแต่ละขั้นของงานวิจัยเพื่อท้องถิ่น โดยใช้กระบวนการเครื่องมือ KM เข้ามาหนุนเสริม ให้ใช้ KM กับแต่ละขั้นตอนของกระบวนการที่ออกแบบเพื่อทำงานวิจัยเพื่อท้องถิ่น ซึ่งจะทำให้งานสำเร็จลุล่วงไปตามเป้าหมายที่ได้วางไว้ การพัฒนาคนไปบนงานจริง ชีวิตจริงของพวกเขาน่าจะเป็นจุดเริ่มต้นที่สำคัญที่จะทำให้งานวิจัยเข้าไปอยู่ในเนื้อในตัวของพวกเขาได้จริง

ข้อเสนอแนะในการทำงาน

- สำหรับพี่เลี้ยงใหม่ ๆ กับพื้นที่ใหม่ ๆ ทักษะการเข้ามายุกับชาวบ้านเป็นเรื่องที่ยากและควรจะศึกษา เพราะชาวบ้านส่วนใหญ่ไม่ค่อยไว้วางใจต่อคนแปลกหน้าที่จะเข้ามาทำงานในพื้นที่การมีเอกสารหรือบัตรเพื่อแสดงตัวก็เป็นสิ่งที่สำคัญ

- การทำงานคนเดียวเป็นเรื่องที่ยากมาก การทำงานเป็นทีม(Team) หรือเป็นคู่จะทำให้ง่ายขึ้นเพราะการจดจ่ออยู่กับชาวบ้านนั้นต้องเข้าใจเรื่องของการให้ความสำคัญต่อทุกคนในเวทีที่เรากำลังจัดขึ้น หากทำงานคนเดียวสมาธิจดจ่ออยู่กับคนเดียวจะทำให้หลุดประเด็นการทำงานที่สำคัญ

- การถอดบทเรียนร่วมกันหลังทำงาน ในระยะการทำเรื่องค้นหาทุนทางสังคมเชื่อมโยงกับการค้นหาคน ดังนั้นการเติมมุมมองซึ่งกันและกันระหว่างคนทำงานพื้นที่ด้านการวิเคราะห์คน วิเคราะห์ข้อมูลที่เขาสื่อสารมานั้นเป็นเรื่องที่สำคัญอย่างยิ่ง

บทที่ 1

บทนำ

การวิจัยเพื่อท้องถิ่นนับว่าเป็นเรื่องใหม่ สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) เริ่มงาน “การวิจัยเพื่อท้องถิ่น” เมื่อปลายปี 2541 ด้วยคำถามง่าย ๆ ว่า “ทำอย่างไรชาวบ้านจะได้ประโยชน์จากงานวิจัย” ซึ่งเมื่อเริ่มจากฐานคิดนี้ ก็ทำให้ สกว.ต้องทบทวนแนวคิดและหาวิธีทำงานใหม่เพื่อให้เหมาะสมกับ “ลูกค้า” กลุ่มใหม่นี้ ตั้งแต่การทบทวนว่า “วิจัยคืออะไร” ไปจนถึงการกำหนดเรื่องวิจัย การสนับสนุนการทำวิจัย และการรายงานผลการวิจัยด้วยวิธีใหม่ ที่จะตอบสนองความต้องการและเงื่อนไขของชาวบ้านได้

ที่ผ่านมาชาวบ้านถูกทำให้เชื่อว่าการสร้างความรู้เป็นเรื่องของนักวิชาการ อาจารย์มหาวิทยาลัย นักศึกษาปริญญาโท โดยที่กระบวนการสร้างความรู้เข้ามาเกี่ยวข้องกับชาวบ้านในลักษณะที่ชาวบ้านเป็นผู้ถูกวิจัย ถูกถาม ถูกสังเกตเท่านั้น ชาวบ้านมักถูกใช้เป็นเครื่องมือสร้างผลงานทางวิชาการให้นักวิจัย แทนจะไม่มีที่ว่ให้ชาวบ้านในฐานะผู้สร้างความรู้ ทั้ง ๆ ที่ชาวบ้านย่อมจะเข้าใจตัวเองมากที่สุด และปัญหาของชาวบ้านมีหลากหลาย หลาย ๆ เรื่องต้องการงานวิจัยเป็นเครื่องมือเพื่อหาคำตอบหรือทางเลือกที่เหมาะสม แต่มักพบเสมอว่า คนภายนอกที่พยายามเข้าไปช่วยแก้ปัญหาให้ ก็ไม่เข้าใจปัญหาที่แท้จริง และจะมีปัญหาให้แก้ไม่สิ้นสุด ในขณะที่ชาวบ้านรู้ปัญหาดี และคิดเองได้ แต่ไม่เป็นระบบ ไม่เชื่อมโยงการแก้ปัญหาทั้งสองวิธีจึงได้ผลเพียงชั่วคราวชั่วคราว

งานวิจัยเพื่อท้องถิ่น (Community Based Research) ที่ สกว.ริเริ่มขึ้นจึงเน้นการให้ “คน” ในชุมชนเข้ามาร่วมกระบวนการคิด ตั้งคำถาม วางแผน และทำวิจัยเพื่อหาคำตอบอย่างเป็นระบบ และเรียนรู้จากการทำงานวิจัยที่เป็นเชิงปฏิบัติการจริง (Action Research) เพื่อแก้ปัญหาของตนเอง โดยมีกระบวนการทำงานอย่างเป็นเหตุเป็นผล งานวิจัยเช่นนี้ต่างจากงานวิจัยอื่น ๆ อย่างมากตรงที่มีได้เน้น “ผลงานวิจัย” เป็นหลัก แต่มองการวิจัยเป็น “กระบวนการ” ในฐานะ “เครื่องมือ” ที่จะเพิ่มพลัง (Empower) ชุมชนเพื่อให้ชุมชนได้ร่วมกันจัดการชีวิตของตนเอง เป็นทางหนึ่งที่จะนำไปสู่การสร้างเสริมความเข้มแข็งของชุมชนได้ ดังนั้น “ผลงานวิจัย” ที่สำคัญยิ่งของงานวิจัยนี้มีใช่บทความทางวิชาการ หรือเทคโนโลยีใหม่แต่คือ “คน” และ “กลุ่ม” ที่เกิดขึ้นจากการที่ชุมชนเข้ามาร่วมกระบวนการวิจัยซึ่งจะนำไปสู่การแก้ปัญหาของชุมชนตัวเองทั้งในปัจจุบันและมีความพร้อมในการรับมือกับอนาคตในการชี้นำและเฝ้าระวังการเปลี่ยนแปลงของชุมชนต่อไป

ถ้าจะตอบคำถามว่า “ทำอย่างไรชาวบ้านจะได้ประโยชน์จากงานวิจัย” สกว.เชื่อว่าชาวบ้านจะได้ประโยชน์จากงานวิจัยก็ต่อเมื่อ

1. เรื่องที่ทำวิจัยเป็นเรื่องที่ชาวบ้านต้องการ
2. ชาวบ้านได้ร่วมในการทำอย่างเข้มแข็งและ
3. งานวิจัยนั้นทำให้เกิดความเปลี่ยนแปลงที่เห็นได้เป็นรูปธรรมกับชาวบ้าน

การทำงานเพื่อให้เป็นไปตามเงื่อนไขสามอย่างนี้ไม่ใช่เรื่องงาน เป็นสิ่งใหม่ ทั้งชาวบ้าน นักวิชาการ นักพัฒนา ผู้บริหาร และแหล่งทุนวิจัยจึงต้องทำความเข้าใจกับแนวคิดนี้ และปรับแนวคิดนี้ให้เป็นรูปธรรมในการปฏิบัติ เพื่อให้เกิดการทำการวิจัยเพื่อตอบคำถามของชุมชนหรือเพื่อแก้ปัญหาของชาวบ้านให้ได้

จากการสรุปงานของการประชุม “การวิจัยเพื่อท้องถิ่น” ครั้งที่ 1 ในวันที่ 24 – 26 เมษายน 2543 ณ โรงแรมเชียงใหม่ฮิลล์ จังหวัดเชียงใหม่ โดยท่าน ศ.ดร.ปิยะวัติ บุญ-หลง ทำให้เห็นได้ชัดเจนว่าการสร้างแนวคิดเรื่องของการวิจัยโดยตัวชาวบ้านนั้นเริ่มมาเป็นระยะเวลาหลายปี ซึ่งในระยะแรก ๆ ของการเริ่มงานนั้นเป็น

การเริ่มต้นที่ภาคเหนือ ซึ่งยังคงแนวคิดที่ตัวชาวบ้านเป็นตัวตั้ง แต่ที่สำคัญไม่น้อยไปกว่าชาวบ้านนั้นคือตัวพี่เลี้ยง (Research Counsellor) ในพื้นที่ที่คอยทำงานใกล้ชิดกับทีมวิจัยด้วยจะทำให้ชาวบ้านเกิดความมั่นใจมากขึ้นในการสร้างความรู้ใหม่ ซึ่งทาง สกว.ฝ่ายวิจัยเพื่อท้องถิ่นได้สร้างกลไกเพื่อหนุนเสริมพื้นที่ขึ้นมาคือการมีศูนย์ประสานงานวิจัยเพื่อท้องถิ่น และพี่เลี้ยงนักวิจัยที่ติดอยู่กับพื้นที่ ซึ่งถือได้ว่าเป็นยุทธศาสตร์การทำงานที่สำคัญในการดำเนินงานเพื่อกระจายโอกาสให้แก่ชุมชน และเพื่อให้การดำเนินงานของฝ่ายวิจัยเพื่อท้องถิ่นบรรลุเป้าหมายด้านคุณภาพ และจำนวนโครงการตามเป้าหมายที่วางไว้ ซึ่งการที่มีทั้งศูนย์ประสานงานและพี่เลี้ยงที่กระจายอยู่ทั่วประเทศทุกภาคนั้นทำให้การแลกเปลี่ยนประสบการณ์การทำงานและสามารถเติมเต็มการทำงานซึ่งกันและกันนั้นมีคุณภาพดียิ่งขึ้น

จากแนวคิดและกระบวนการหนุนเสริมการดำเนินงานดังกล่าวผู้วิจัยจึงมีโอกาสดำเนินงานกับทาง สกว.ฝ่ายวิจัยเพื่อท้องถิ่น ในบทบาทพี่เลี้ยงโครงการวิจัย ในสัญญาเลขที่ RDG 51M00011 ระยะเวลาดำเนินงานโครงการตั้งแต่วันที่ 1 เมษายน 2551 ถึง 30 กันยายน 2551 รวมระยะเวลาดำเนินงานหกเดือน “โครงการสืบค้นทุนทางสังคมและแนวทางการสนับสนุนกระบวนการเรียนรู้งานวิจัยเพื่อท้องถิ่น เพื่อเสริมสร้างความเข้มแข็งให้กับชุมชนในพื้นที่จังหวัดอ่างทอง” ซึ่งประกอบด้วย

1. หลักการและเหตุผล

จังหวัดอ่างทองเป็นจังหวัดที่อยู่ในเขตของภาคกลาง มีลักษณะภูมิประเทศโดยทั่วไปเป็นพื้นที่ราบลุ่ม ลักษณะคล้ายอ่าง ไม่มีภูเขา ไม่มีป่า ดินเป็นดินเหนียวปนทรายส่วนใหญ่ พื้นที่ส่วนมากเหมาะแก่การทำนาข้าว ทำไร่ ทำสวน มีแม่น้ำสำคัญที่ไหลผ่านสองสายคือ แม่น้ำเจ้าพระยา และแม่น้ำน้อย ในอดีตจังหวัดอ่างทองเป็นจังหวัดที่เรียกได้ว่ามีความอุดมสมบูรณ์ ในน้ำมีปลาในนามีข้าว เป็นอู่ข้าวอู่น้ำที่สมบูรณ์มากที่สุดจังหวัดหนึ่ง

จังหวัดอ่างทองเป็นจังหวัดที่ใกล้กับเมืองหลวงเดิมคือจังหวัดพระนครศรีอยุธยา และใกล้กับเมืองหลวงปัจจุบันคือกรุงเทพมหานครเป็นอย่างมาก ดังนั้นการเปลี่ยนแปลงทางสังคมที่เข้ามาอย่างรวดเร็วทำให้วิถีชีวิตความเป็นอยู่ของคนในชุมชนนั้นปรับเปลี่ยนตามไปด้วย จนเกือบจะลืมนิยามความเป็นอยู่แบบเดิมไปเสียสิ้น

จากระยะเวลาหลายปีที่ผ่านมาที่ทำหน้าที่ในฐานะผู้ประสานงานพื้นที่ ของสถาบันเสริมสร้างการเรียนรู้เพื่อชุมชนเป็นสุข (สรส.) ในฐานะ “พี่เลี้ยง” ให้แก่พื้นที่ ต.หัวไผ่ อ.เมือง จ.สิงห์บุรี ซึ่งเป็นการส่งเสริมกระบวนการเรียนรู้ที่ให้หลักการจัดการความรู้ (Knowledge Management : KM) เป็นเครื่องมือในการทำงาน และใช้วิธีการสร้างการมีส่วนร่วมในชุมชน ชวนคิด ชวนคุย กระตุกกระตุ้นตั้งคำถาม ขมวดจับหลัก เพื่อให้ชาวบ้านเกิดกระบวนการเรียนรู้อย่างต่อเนื่องนั้น ทำให้ตัวเองเรียนรู้ได้ว่าวิธีการแบบนี้เหมาะสำหรับการทำงานกับชุมชนท้องถิ่นเป็นอย่างดี

การทำงานใน สรส.นั้นทำให้ได้รับความรู้เกี่ยวกับการประยุกต์ใช้หลักการจัดการความรู้ที่ไปส่งเสริมชาวบ้านให้มีหลักคิดหลักยึดในการทำงานที่สามารถทำได้แบบเนียนไปบนสถานการณ์จริงชีวิตจริงของพวกเขาได้ รวมไปถึงกระบวนการเรียนรู้ที่ก่อให้เกิดโดยชาวบ้าน วิธีการลงชุมชน และพูดคุยเพื่อกระตุ้นกระตุ้นชุมชนให้เกิดการเรียนรู้ได้ โดยผ่านการออกแบบกระบวนการเรียนรู้ที่เหมาะสมและตรงกับความต้องการของชุมชนภาคกลาง

ภายหลังจากการได้เรียนรู้เกี่ยวกับการใช้งานวิจัยเพื่อท้องถิ่นที่สามารถแก้ไขปัญหาให้แก่ชาวบ้านได้จริง จึงมีความคิดที่อยากจะกลับมาพัฒนาบ้านของตนเองโดยใช้งานวิจัยเพื่อท้องถิ่นเป็นเครื่องมือในการ “สร้างความสัมพันธ์กับคนในชุมชน” รวมไปถึง “สร้างกระบวนการเรียนรู้ในการแก้ไขปัญหาเพื่อส่งเสริมความเข้มแข็งให้แก่ชุมชนท้องถิ่น” ในจังหวัดอ่างทองอย่างยั่งยืน

ดังนั้นการทำงานในฐานะพี่เลี้ยงนักวิจัยที่มีหน้าที่คอยเสริมสร้างกระบวนการเรียนรู้อย่างมีส่วนร่วมของชุมชนกลุ่มเล็ก ๆ โดยใช้วิธีการสร้าง “พื้นที่เรียนรู้” ให้พวกเขาได้มีคุณค่าและศักดิ์ศรีด้วยตัวของเขาเอง การศึกษาดูงานเรียนรู้งานวิจัยท้องถิ่นที่ทำได้จริงในพื้นที่ใกล้เคียง จะทำให้ชุมชนเกิดความตระหนัก เรียนรู้ที่จะรู้จักตัวเอง รู้จักชุมชนไปพร้อม ๆ กับการเปลี่ยนแปลงของสังคมปัจจุบัน เพื่อนำไปสู่การวิเคราะห์รากของปัญหาที่แท้จริงด้วยตัวเอง การค้นหาแนวทางการแก้ไขปัญหาที่สอดคล้องกับสถานการณ์ โอกาสที่หน่วยงานต่าง ๆ ให้การสนับสนุน และเป็นความต้องการที่แท้จริงของชุมชน

2. คำถามวิจัย

“กระบวนการสืบค้นทุนทางสังคมและแนวทางการสนับสนุนกระบวนการเรียนรู้งานวิจัยเพื่อท้องถิ่น เพื่อเสริมสร้างความเข้มแข็งให้กับชุมชนพื้นที่ จ.อ่างทอง ควรเป็นอย่างไร”

3. วัตถุประสงค์

1. เพื่อศึกษาสถานการณ์ ทุนทางสังคม และบริบทพื้นที่เป้าหมายผ่านเครื่องมือ แผนที่ทางสังคม (Social mapping)
2. เพื่อหาแนวทางการสนับสนุนกระบวนการเรียนรู้งานวิจัยเพื่อท้องถิ่น ในการเสริมสร้างความเข้มแข็งให้กับชุมชนในพื้นที่เป้าหมาย
3. เพื่อพัฒนาให้เกิดโจทย์วิจัยเพื่อสร้างการเรียนรู้ให้กับพี่เลี้ยงและนักวิจัยในพื้นที่เป้าหมาย

4. พื้นที่ศึกษาวิจัย

อำเภอวิเศษชัยชาญ เป็นพื้นที่บ้านเกิด สามารถเชื่อมร้อยบุคคลที่ทำงานในพื้นที่ซึ่งเป็นข้าราชการประจำในอำเภอ คือหัวหน้าเกษตรอำเภอ และพัฒนากรอำเภอวิเศษชัยชาญ มาเข้าร่วมกระบวนการทำงานในพื้นที่ได้นอกจากนี้ ยังมีเครือข่ายคนทำงานภาคประชาสังคมที่เคยร่วมงานกันในฐานะคณะทำงาน Node สุขภาพระดับจังหวัด ของกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ (สสส.)

อำเภอโพธิ์ทอง เป็นพื้นที่ที่มีความแตกต่างหลากหลาย ไม่ว่าจะเป็นทางด้านวัฒนธรรม ทางด้านงานกลุ่มจักสาน หรือแม้กระทั่งมีตำบลที่เป็นแบบอย่างของแผนแม่บทชุมชนอีกด้วย ซึ่งในระยะเวลาหลายเดือนที่ผ่านมา (พ.ย. – มี.ค.) ได้มีโอกาสลงพื้นที่ในอำเภอโพธิ์ทองหลายครั้งทำให้เห็นศักยภาพของคนในชุมชนที่มีความรู้ความสามารถที่แตกต่างหลากหลาย ทั้งทุนที่เป็นตัวบุคคล ทุนที่เป็นแหล่งศึกษาเรียนรู้ด้านต่าง ๆ

5. ระยะเวลาดำเนินการ

6 เดือน เมษายน – กันยายน 2551

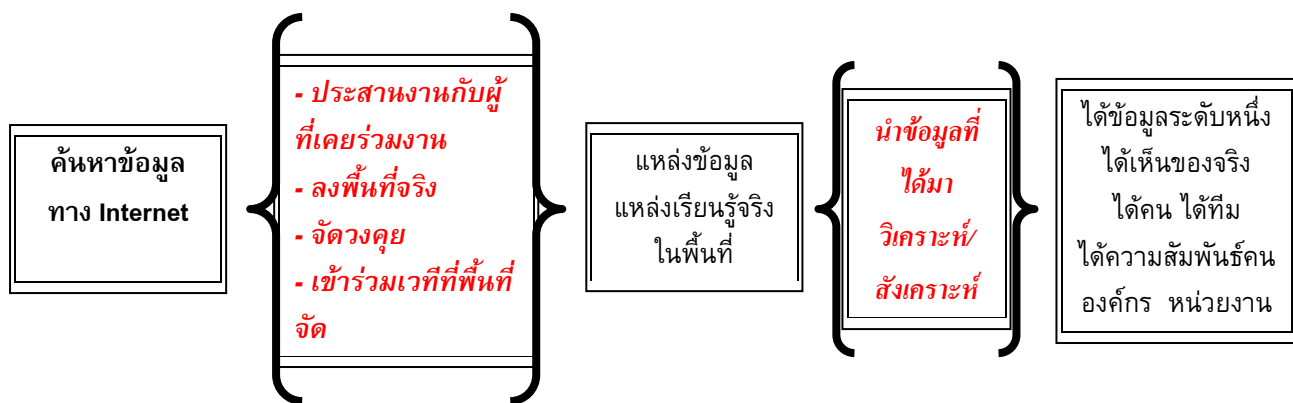
บทที่ 2

กระบวนการการดำเนินงานวิจัย

“โครงการสืบค้นทุนทางสังคมและแนวทางการสนับสนุนกระบวนการเรียนรู้ฐานวิจัยเพื่อท้องถิ่น เพื่อเสริมสร้างความเข้มแข็งให้กับชุมชนในพื้นที่จังหวัดอ่างทอง” เป็นโครงการที่มีเป้าหมายหลักเพื่อ ศึกษา สถานการณ์ ทุนทางสังคม และบริบทพื้นที่เป้าหมายผ่านเครื่องมือ แผนที่ทางสังคม (Social mapping) เพื่อหา แนวทางการสนับสนุนกระบวนการเรียนรู้ฐานวิจัยเพื่อท้องถิ่น ในการเสริมสร้างความเข้มแข็งให้กับชุมชนในพื้นที่ เป้าหมาย รวมไปถึง เพื่อพัฒนาให้เกิดโจทย์วิจัยเพื่อสร้างการเรียนรู้ให้กับพี่เลี้ยงและนักวิจัยในพื้นที่เป้าหมาย ดังนั้นกระบวนการทำงานในระยะหกเดือนนี้จึงมุ่งเน้นไปที่

1) การจัดทำแผนที่ทางสังคม (Social Mapping)

เป็นการทำงานโดยการค้นหาข้อมูลแหล่งเรียนรู้จากผู้จากอินเทอร์เน็ต แล้วลงพื้นที่จริงเพื่อศึกษาหาข้อมูล นอกจากนี้จะใช้การเชื่อมประสานกับตัวคนที่เคยทำงานร่วมกัน และลงพื้นที่เพื่อค้นหาตัวคนที่ทำงาน หรือ นักวิจัยที่จะมาทำงานร่วมกันในระยะการทำงานระยะต่อไป

ซึ่งเป็นกระบวนการ ลงพื้นที่เพื่อสร้างความสัมพันธ์กับหน่วยงาน ตัวบุคคลเสียเป็นส่วนใหญ่ ข้อมูลที่ได้ นั้นจะไม่มากมาย การเรียบเรียงข้อมูลจึงไม่ซับซ้อน เพราะเอกสารบางชิ้นได้มาเป็นเล่ม เช่นแหล่งศึกษาเรียนรู้ เรื่องของแผนชุมชนใน ต.บางเจ้าฉ่า อ.โพธิ์ทอง ก็มีเอกสารการเผยแพร่ที่เป็นเล่ม แต่สิ่งที่น่าจะเรียนรู้จะอยู่ใน พื้นที่จริงเสียมากกว่า ดังนั้นการวิเคราะห์ข้อมูลที่ได้มาจึงเป็นเรื่องยากถ้าจะนำข้อมูลที่ได้มาวิเคราะห์เพราะการ จัดทำแผนที่ทางสังคมครั้งนี้ เป้าหมายเน้นที่หาคนทำงาน และการสร้างความสัมพันธ์กับตัวบุคคลและหน่วยงาน ต่าง ๆ โดยมีเป้าหมายเพื่อให้ได้คน ได้พื้นที่ ได้แหล่งเรียนรู้ ได้เห็นข้อมูลพื้นฐานทางกายภาพ สังคม เศรษฐกิจ ประเพณี วัฒนธรรม และอื่น ๆ วิธีการแบ่งออกเป็น

❖ การศึกษาข้อมูลมือสอง ในระยะแรกของการทำงานนั้นเป็นการศึกษาเรื่องของแนวคิด หลักการงานวิจัย เพื่อท้องถิ่นโดยศึกษาจาก

- ข้อมูลทางอินเทอร์เน็ตเพื่อนำมาเป็นแนวทางในการทำงาน ศึกษาจากเว็บไซต์ของ สกว. .ให้เกิด ความเข้าใจต่อ แนวคิดหลักการ กระบวนการ วิธีการสนับสนุน หลักในการสนับสนุน

- เข้าร่วมเวทีพัฒนาศักยภาพต่าง ๆ ที่ทางส่วนกลางได้จัดขึ้น เช่นเวทีอบรมการจัดทำ SM ซึ่งสอดคล้องกับโครงการระยะเริ่มต้นในการทำงานเรื่องของการสืบค้นทุนทางสังคมในพื้นที่

❖ ศึกษาบริบทพื้นที่

- ศึกษาข้อมูล/บริบทพื้นที่ จ.อ่างทอง ผ่านเอกสาร หนังสือ รวมถึงเว็บไซต์ และข้อมูลมือสองจากหน่วยงานต่าง ๆ
- เข้าร่วมเวทีหน่วยงาน กลุ่ม องค์กรที่จัดขึ้นในพื้นที่จังหวัดอ่างทอง
- ลงพื้นที่เพื่อศึกษาข้อมูล บริบทจากพื้นที่จริง แหล่งเรียนรู้จริง
- จัดวงพูดคุย

❖ การจัดรวบรวมข้อมูล เป็นการรวบรวมข้อมูลที่ได้ทั้งหมด ทั้งเรื่องของกายภาพ เศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม ประเพณี สิ่งแวดล้อม ทรัพยากรที่มีความสำคัญ รวมถึงสถานการณ์ความเคลื่อนไหวในพื้นที่

❖ การนำข้อมูลมาวิเคราะห์เพื่อเป็นฐานข้อมูลในการพัฒนาโจทย์/โครงการวิจัยในพื้นที่

2) การพัฒนาโจทย์ / โครงการวิจัย

กระบวนการในส่วนของพัฒนาโจทย์นั้น ส่วนใหญ่ เป็นการลงพื้นที่เช่นกัน หลัก ๆ ที่จะทำกับพื้นที่ที่มีอยู่หลายขั้นตอนเช่น

❖ ลงพื้นที่เพื่อสังเกตการณ์ โดยวิธีการเข้าร่วมในเวทีต่างๆ ของพื้นที่เป้าหมาย อาจไปแบบแอบ ๆ ไม่แสดงตัวว่าเราเป็นใครก่อน ค่อย ๆ สังเกตว่าใครในเวทีในพื้นที่ที่มีแนวคิดที่จะทำงานเพื่อชุมชน อาจเป็นคนไม่ค่อยมีบทบาท แต่สนใจการประชุม การแสดงความคิดเห็น

❖ ลงพื้นที่เพื่อพูดคุยเป็นรายบุคคลซึ่ง เชื่อมร้อยจากข้อแรกที่ต้องสังเกตให้ได้ก่อนว่าใครเป็นคนที่น่าสนใจ และสามารถจะทำงานเพื่อชุมชนได้บ้าง ลงไปพูดคุยอาจถามเรื่องของเขว่าเขาทำอะไรอยู่สนใจอยากทำอะไรต่อไป ถ้ามีงานวิจัยเพื่อท้องถิ่น (อธิบายประกอบเบื้องต้นอาจไม่เห็นภาพที่ชัดเจนแต่มีเป้าหมายที่ชัดเจนร่วมกัน) เป็นต้น

❖ จัดเวทีพูดคุยหลังจากที่มีการพูดคุยเป็นรายบุคคลเข้าใจแล้ว เพื่อทำความเข้าใจต่อเป้าหมายการทำงานให้ตรงกัน สรุปผล เป้าหมาย ทำอะไร ทำกับใคร ทำอย่างไร ทำทำไม คิดว่าผลจะเป็นอย่างไร เป็นต้น

3) การพัฒนาศักยภาพพี่เลี้ยง

- พี่เลี้ยง
- นักวิจัย / แกนนำชาวบ้าน

การพัฒนาตัวเองนั้นเน้นในเรื่องของการเข้าร่วมเรียนรู้กับเพื่อนพี่เลี้ยงนักวิจัยด้วยกันที่

เคยทำงานร่วมกันมาโดยการทำงานเป็นทีมร่วมกันเสมอ

ในส่วนของการเรียนรู้เรื่องของการงานวิจัยเพื่อท้องถิ่น โดยวิธีการคือ ติดตาม Node เก่าที่มีประสบการณ์การทำงานมาเป็นเวลานานเช่น คุณธนศ หรือแม้กระทั่งการเข้าร่วมเวทีเครือข่ายตามที่ สกว.กำหนด ซึ่งในระยะที่เข้าไปทำงานนั้นมีความโชคดีที่มีงาน “สังเคราะห์ 10 ปี” งานวิจัยเพื่อท้องถิ่น ทำให้เราสามารถเข้าใจขั้นตอนของกระบวนการงานวิจัยเพื่อท้องถิ่นระดับหนึ่ง เพราะเข้าไปอยู่ในกลุ่มของ “วิวิวิทยา” ซึ่งต้องอ่านโครงการและถอดความรู้ออกมาให้ได้ว่าแต่ละขั้นของโครงการแต่ละโครงการนั้นอยู่ในขั้นไหนของวิวิวิทยา มีความยากง่ายและสำคัญอย่างไรบ้าง

4) การเข้าร่วมกิจกรรมที่เกี่ยวข้อง / การประชุมเครือข่ายวิจัย

ในส่วนของการเข้าร่วมกิจกรรมที่เกี่ยวข้อง / การประชุมเครือข่ายวิจัยนั้น ถ้าหากเป็นการร่วมเรียนรู้กับ Node อื่น ๆ ย็น้อยมาก อาจเป็นเงื่อนไขเรื่องของการกลับมาทำงานบ้านเดิมของตัวเอง (ซึ่งระยะที่ผ่านมาไม่ได้ทำงานที่อ่างทองเป็นระยะเวลา 3 ปี) ทำให้เราต้องทำการบ้านหนักพอสมควร เพราะต้องกลับมาทำความรู้จักกับอ่างทองใหม่ ใจที่จะไปเรียนรู้กับพื้นที่อื่น ๆ นั้นก็จะน้อย แต่ถ้าเป็นเรื่องกลาง ๆ ที่ทาง สกว.จัดนั้นเข้าร่วมทุกครั้ง อาจมีบางครั้งที่อยู่ไม่ครบวันเพราะภารกิจหน้าที่ของครอบครัวส่วนหนึ่งต้องรับผิดชอบ ซึ่งมองว่า การทำงานของวิจัยเพื่อท้องถิ่นนั้น “งานกับชีวิต” น่าจะมีความสอดคล้องกันมากกว่าการทำงานร่วมกับที่อื่น ๆ เพราะการทำงานวิจัยท้องถิ่น ต้องมีความเข้าใจท้องถิ่นอยู่มาก และถ้าพูดถึงท้องถิ่นก็น่าจะเชื่อมโยงสู่วิถีชีวิตชุมชน และพี่เลี้ยงก็เป็นองค์ประกอบหนึ่งของชุมชนท้องถิ่นเช่นกัน

5) การสรุปถอดบทเรียนการดำเนินงาน

ส่วนใหญ่เป็นการถอดบทเรียนกับเพื่อนพี่เลี้ยงนักวิจัยจังหวัดสุพรรณบุรี เพื่อดูผลงานไปข้างหน้าว่าทำได้มากน้อยแค่ไหนอย่างไร เป็นการประเมินสถานการณ์ร่วมกันในการทำงานว่ากิจกรรมที่ทำ ผลที่เกิด กับเป้าหมายที่วางไว้นั้นไปด้วยกันหรือไม่ ถ้าได้ต่อไปจะอย่างไรให้ดีขึ้น และถ้าไปได้ จะทำอะไรถ้ามีโอกาสได้ทำอีกในครั้งหน้า

6) การบริหารจัดการ

ในการบริหารจัดการประสบการณ์เรื่องของการใช้งบประมาณตามแผนนั้นพอมีอยู่บ้างสืบเนื่องจากขณะที่ทำงานร่วมกับ สรส. ในการทำงานของผู้ประสานงานพื้นที่นั้นต้องทำหน้าที่เป็นทั้งพี่เลี้ยง ต้องเขียนแผนการทำงานเอง แผนงานกับการใช้เงินต้องมีความสอดคล้องกันเพื่อนำไปสู่เป้าหมายที่วางไว้ ซึ่งเมื่อได้มาทำงานร่วมกับทาง สกว. การเขียนแผนกิจกรรมและแผนงบประมาณนั้นจึงเป็นเรื่องที่เรียนรู้ได้ เพื่อปรับแนวทางการทำงานให้สอดคล้องกับทาง สกว. ซึ่งในระยะการทำงานหกเดือนอาจมีการแยกหมวดของการใช้เงินผิดพลาดบ้าง เพราะยังไม่มีความรู้เรื่องการใช้เงินบางหมวดที่ไม่สามารถเบิก หรือโยกงบประมาณไปใช้ในหมวดอื่นๆ ได้ ซึ่งทำให้ระยะหนึ่งน่าจะมีความเข้าใจมากขึ้น

บทที่ 3

ผลการดำเนินงาน

กิจกรรมที่ทำ แบ่งออกเป็น

1. การจัดทำแผนทางสังคม (Social Mapping)
2. การพัฒนาโจทย์

การจัดทำแผนที่ทางสังคม (Social Mapping) คือ การศึกษาบริบทพื้นที่ด้วยวิธีการต่าง ๆ ซึ่งการทำ Social Mapping เป้าหมายของเราคือ เราต้องรู้จักพื้นที่ ต้องกลับมารู้จักว่าพื้นที่ไหนทำอะไร ในการทำงาน พื้นที่อ่างทองต้องมาเริ่มใหม่ เพราะไม่ได้ทำงานในพื้นที่มา 3 ปี เนื่องจากการทำงานร่วมกับ สถาบันเสริมสร้างการเรียนรู้เพื่อชุมชนเป็นสุข (สรส.) ที่ผ่านมานั้นต้องไปทำงานร่วมกับพื้นที่ขององค์การบริหารส่วนตำบลหัวไผ่ ซึ่งทำในเรื่องของการใช้เครื่องมือหลักการจัดการความรู้ในการทำงาน ซึ่งทำหน้าที่เป็นพี่เลี้ยงคอยค้ำค้ำพื้นที่ / กลุ่มเป้าหมายให้นำเครื่องมือ KM ทำงานในพื้นที่ ทำให้ความรู้ ความเข้าใจในการทำงานร่วมกับพื้นที่จังหวัดอ่างทองไม่ติดต่อกัน ถึงแม้ว่าจะมีการประสานงานร่วมกับ Node สุขภาพระดับจังหวัด (สสส.) บ้างก็ตาม แต่ความต่อเนื่องในกระบวนการนั้นยังมีน้อยหรือเรียกได้ว่าแทบไม่มีเลย แต่เรื่องของความสัมพันธ์ในฐานะที่เคยทำงานร่วมกันนั้นยังมีอยู่ในระดับหนึ่งเหมือนกัน

ส่วนของเจ้าหน้าที่ของหน่วยงานราชการที่เคยทำงานร่วมกันก็มีการย้ายออกไป เหมือนเราต้องเริ่มต้นใหม่ การคัดเลือกพื้นที่นั้นคัดเลือกจากฐานทุนเดิมของตัวเองซึ่งในอ่างทองมีทั้งหมด 7 อำเภอ เราเลือกพื้นที่สองอำเภอ คือ อำเภอวิเศษซึ่งเป็นบ้านตัวเอง และอำเภอโพธิ์ทองมีงานวิจัยของ พอช. ซึ่งให้เราเก็บข้อมูลที่ช่วยป้าวิ (คุณวิไลวรรณ จันทรพวง : พี่เลี้ยงนักวิจัยจังหวัดอุทัยธานี) ทำงาน เรื่องของการจัดการน้ำ เป็นระยะเวลาหลายเดือน ซึ่งได้ทดลองใช้เครื่องมือบางตัวกับพื้นที่เช่น การทำแผนที่เดินดิน (ทำร่วมกับผู้นำในพื้นที่) นอกจากนี้ยังมองเห็นถึงศักยภาพของชาวบ้านในพื้นที่ ซึ่งถ้าจะมองกันให้ดีแล้วคิดว่าชาวบ้านในชุมชน ทุกพื้นที่นั้นจะมีศักยภาพในตัวเองอยู่แล้วเพียงแต่ว่าพวกเขายังไม่ได้รับโอกาสในการทำงาน หรือไม่มีพื้นที่ให้พวกเขาได้แสดงความคิดเห็น แสดงความเก่งของตัวเองมากกว่า

ซึ่งหลังจากลงพื้นที่แล้วคิดว่าในพื้นที่อำเภอโพธิ์ทองมีทุนเรื่องของพื้นที่และตัวคน ซึ่งมีพี่ที่ทำงาน Node สุขภาพของ สสส. อยู่ในพื้นที่นั้นและมีพื้นที่เด่นอีกหลายพื้นที่เช่น ตัวอย่างพื้นที่ที่ทำแผนแม่บทชุมชน ซึ่งเรายังรู้จักเขาอยู่ มีการแบ่งประเด็นที่เราจะรู้จักพื้นที่ ซึ่งตอนแรกเรายังไม่ได้กำหนดประเด็น ไปคุยก่อน พยายามติดต่อกับคนที่รู้จักก่อน โดยที่เลือกที่ตัวคนก่อน โดยเลือกกลุ่มคนที่รู้จัก ในพื้นที่อำเภอวิเศษชัยชาญนั้น เลือกพัฒนากร จะมีการลงพื้นที่ทุกพื้นที่ โดยใช้ฐานความสัมพันธ์ โดยให้เขาแนะนำพื้นที่และพาลงพื้นที่ดู ซึ่งในพื้นที่นี้จะอาศัยคุณสมบัติ ซึ่งเป็นพัฒนากรที่เคยร่วมทำงานกัน ในสมัยที่เป็นบัณฑิตกองทุนหมู่บ้าน และคุณสมบัติก็ยังเคยเป็นที่ปรึกษาเรื่องของการทำงานวิจัยในพื้นที่พร้อม ๆ กับการทำสารนิพนธ์ส่งขณะที่ศึกษาในระดับปริญญาบัณฑิตอีกด้วย

นอกจากนี้ในพื้นที่อำเภอวิเศษชัยชาญนั้นเรายังมีตัวช่วยคือ คือคุณสมพิศ แสงทอง ซึ่งเป็นเกษตรอำเภอ ย้ายกลับมาจากสิงห์บุรี ซึ่งในการลงพื้นที่แล้วเห็นว่าประเด็นพื้นที่ ประเด็นตัวชาวบ้าน ถ้าเราจะเน้นที่เรื่องของ “ปากท้อง” ชาวบ้านนั้นจะเป็นประเด็นเกษตรกรรมหมดเลย คุยกับเกษตรก่อนว่าตัวเกษตรตำบลว่าจะลงมา

ช่วยเราหรือไม่เป็นการสร้างความมั่นใจให้กับตัวเองก่อนว่าถ้าจะทำงานในพื้นที่เราจะมีตัวช่วยอะไรบ้าง นอกจากกลุ่มคน เราดูเรื่องของแหล่งเรียนรู้ในจังหวัด ดูจาก Internet มีพื้นที่ไหนเด่นเรื่องเกษตรบ้าง จะไม่อยู่เฉพาะสองอำเภอ ซึ่งเราจะเลือกเฉพาะ แหล่งเรียนรู้ที่ครบ เช่น ต. บ้านแห อ.เมือง ทำเรื่องเศรษฐกิจพอเพียง ตามแนวปรัชญาของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว โดยทำเรื่องของการปลูกผักกินเอง เป็นโครงการเพื่อนพึ่ง (ภา) ยามยาก ศูนย์ของสมเด็จพระนางเจ้าพระบรมราชินีนาถ ซึ่งจะเด่นเรื่องของพื้นที่ด้านการเกษตร และหน่วยจัดการการเรียนรู้ที่จะสอนชาวบ้านให้ได้เรียนรู้เรื่องต่างๆ ถ้าชาวบ้านสนใจอะไรอยากเรียนรู้จะมีวิทยากรช่วยถ่ายทอดความรู้ให้ โครงการสายใยรักครอบครัวในพื้นที่ ต.บางเจ้าฉ่า อ.โพธิ์ทอง ซึ่งแหล่งเรียนรู้เราจะไม่เน้นเรื่องของการดูงาน แต่จะต้องให้ชาวบ้านได้ “ดูไปเรียนรู้พร้อมกระบวนการปฏิบัติจริง”

มุมมองของผู้นำ ระดับจังหวัด คือ อบจ. ถ้าเราทำงานในพื้นที่นี้เราต้องเข้าทางใคร ถ้าไปโดยไม่ดูเจ้าถิ่นเราจะถูกข้อหาทำงานแบบล้วงลูก คณะทำงานที่เราเชื่อม คือคณะทำงานที่เคยทำร่วมกับ Node สุขภาพระดับจังหวัด (สสส.) ซึ่งเป็นการเชื่อมฐานคน สู่การเชื่อมพื้นที่ เพราะการที่เรากลับไปหาคนที่เคยทำงานร่วมกัน เพื่อค้นหาพื้นที่ และรู้ถึงทุนในพื้นที่แต่ละพื้นที่ว่ามีใคร ทำอะไร ไปบ้างแล้วในแต่ละพื้นที่ ถ้าเราจะทำงานเราจะต่อยอดงานจากฐานงานเดิมได้อย่างไร

ในส่วนของทรัพยากรนั้นจะมีแม่น้ำสองสายคือแม่น้ำเจ้าพระยา แม่น้ำน้อย ซึ่งผ่านทั้งสองอำเภอ คือผ่านทั้งอำเภอโพธิ์ทอง และอำเภอวิเศษชัยชาญ ซึ่งจะเป็นตัวบ่งชี้ได้ว่าในพื้นที่ของอ่างทองนั้นเหมาะสมที่จะทำการเกษตรเป็นอย่างยิ่ง

ทั้งหมดที่ผ่านมานั้นต้องผ่าน “ขั้นตอนกระบวนการคือ”

1. **ค้นหาข้อมูลจากอินเทอร์เน็ต** ในการค้นหาข้อมูลจากอินเทอร์เน็ตนั้นจะเป็นการค้นหาข้อมูลกว้าง ๆ เช่นในเรื่องของข้อมูลพื้นที่ การแบ่งเขตอำเภอ ว่าในจังหวัดอ่างทองมีกี่อำเภอ แต่ละอำเภอมีย่านตำบลเท่าใด ซึ่งทำให้เรามองเห็นบริบททางกายภาพด้วยภาพรวมทั้งจังหวัด ทำให้การทำงานมีความสะดวกสบายมากขึ้น แต่นอกเหนือจากการค้นหาทุนทางสังคมในพื้นที่แล้วในบทบาทหน้าที่ที่เปลี่ยนแปลงต้องศึกษาเรื่องของแนวคิดหลักการทำงานวิจัยเพื่อท้องถิ่นเสียก่อนซึ่งเป็นการศึกษาจากเอกสารสรุปการประชุมในเวทีแรกของการสรุปงานวิจัย ครั้งที่ 1 การศึกษาข้อมูลจากเว็บไซต์ โดยมีเนื้อหาคือ

ความหมายและกระบวนการงานวิจัยเพื่อท้องถิ่น

ภายใต้แนวคิด และหลักการดังกล่าว จึงเกิดคำนิยามใหม่สำหรับงานวิจัยว่าเป็น “กระบวนการที่คนในชุมชนได้มาร่วมคิดทบทวนสถานการณ์ ตั้งคำถาม วางแผน หาข้อมูล ทดลองทำ วิเคราะห์ สรุปคำตอบ และถอดบทเรียนเพื่อปรับปรุงงานต่อไป” นั้นหมายความว่า งานวิจัยเพื่อท้องถิ่นเป็นเครื่องมือหนึ่งที่เน้นการให้ “คน” ในชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในกระบวนการวิจัย ตั้งแต่การเริ่มคิด การตั้งคำถาม การวางแผน และค้นหาคำตอบอย่างเป็นระบบโดยเรียนรู้จากการปฏิบัติการจริง (Action Research) ทำให้ชุมชนได้เรียนรู้ ได้ผลงานและเก่งขึ้นในการแก้ปัญหาของตนเอง ตลอดจนยกระดับการแก้ปัญหาให้มีความน่าเชื่อถือสูง และสามารถใช้กระบวนการนี้ในการแก้ไขปัญหาอื่น ๆ ในท้องถิ่น มีกระบวนการศึกษาเรียนรู้อย่างเป็นเหตุ เป็นผล ดังนั้น จุดเน้นของงานวิจัยเพื่อท้องถิ่น ก็คือ เน้นที่“กระบวนการ” มากกว่า “ผลลัพธ์” เพื่อให้ชาวบ้านได้ประโยชน์จากงานวิจัยโดยตรง ให้งานวิจัยมีส่วนในการแก้ปัญหาของชาวบ้าน และเกิดการเปลี่ยนแปลงขึ้นจริงในชุมชน ซึ่งจะต้องอาศัย “เวที” (การประชุม เสวนา ถกเถียง) เป็นเครื่องมือ

เพื่อให้คนในชุมชนได้มีส่วนร่วม ทั้งกลุ่มชาวบ้าน ครูโรงเรียน เ็นจิโอ สมาชิก อบต. กรรมการ สหกรณ์ข้าราชการหรือกลุ่มคนอื่นๆ ที่จะมาเข้าร่วมใช้“ปัญญา”ในกระบวนการวิจัย

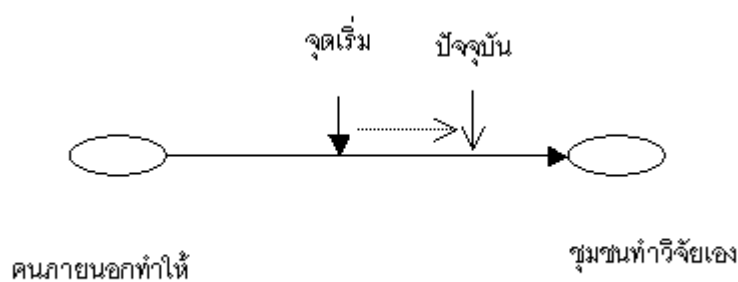
โดยสรุป “กระบวนการงานวิจัยเพื่อท้องถิ่น” หมายถึง การทำงานอย่างเป็นขั้นตอน เพื่อตอบ “คำถาม” หรือ “ความสงสัย” บางอย่างดังนั้นสิ่งสำคัญคือประเด็น “คำถาม” ต้องคมชัด โดยมีการแยกแยะประเด็นว่า ข้อสงสัยอยู่ตรงไหน มีการหา “ข้อมูล” ก่อน ทำ มีการวิเคราะห์ความน่าเชื่อถือของข้อมูล มีการ “วางแผน” การทำงานบนฐานข้อมูลที่มีอยู่และในระหว่างลงมือทำการ “บันทึก” มีการ “ทบทวน” ความก้าวหน้า “วิเคราะห์” ความสำเร็จและอุปสรรคอย่างสม่ำเสมอ เพื่อ “ถอด” กระบวนการเรียนรู้ที่เกิดขึ้นออกมาให้ชัดเจน ในที่สุดก็จะสามารถ “สรุปบทเรียน” ตอบคำถามที่ตั้งไว้ แล้วอาจจะทำใหม่ให้ดีขึ้น ตลอดจนสามารถนำไปใช้เป็นบทเรียนสำหรับเรื่องอื่น ๆ หรือพื้นที่อื่นๆต่อไปซึ่งทั้งหมดนี้กระทำโดย“ผู้ที่สงสัย”(คนในท้องถิ่น)นั่นเอง

วิธีการนี้ เป็นงานวิจัยอีกแบบหนึ่งที่ไม่มีติดกับระเบียบแบบแผนทางวิชาการมากนัก แต่เป็นการสร้างความรู้ในตัวคนท้องถิ่น โดยคนท้องถิ่น มุ่งแก้ไขปัญหาด้วยการทดลองทำจริง และมีการบันทึกและวิเคราะห์อย่างเป็นระเบียบ การวิจัยแบบนี้จึงไม่ใช่เครื่องมือทางวิชาการที่จะขอตำแหน่ง ไม่ใช่ของศักดิ์สิทธิ์ที่ผูกขาดอยู่กับครูบาอาจารย์ แต่เป็นเครื่องมือธรรมดาที่ชาวบ้านก็ใช้เป็นประโยชน์ในชีวิตประจำวันได้

ลักษณะสำคัญของโครงการวิจัยเพื่อท้องถิ่น

1) เป็นเรื่องอะไรก็ได้ ใจหยาอะไรก็ได้ ที่ชุมชนหรือคนในท้องถิ่นเห็นว่ามีสำคัญ และอยากจะค้นหาคำตอบร่วมกัน ซึ่งชุมชนในที่นี้มีความหมายที่หลากหลาย หมายรวมถึงกลุ่มคนในพื้นที่ที่มีความสัมพันธ์กันอย่างเป็นทางการ และไม่เป็นทางการที่มีเป้าหมายหรือดำเนินกิจกรรมบางอย่างเพื่อให้บรรลุเป้าหมายร่วมกัน เช่น กลุ่มแม่บ้าน กลุ่มอนุรักษ์ป่า กลุ่มอาชีพ กลุ่มออมทรัพย์ หน่วยงานรัฐ องค์กรพัฒนาเอกชน ผู้ประกอบการ ครู เด็กและเยาวชน คนชรา พระสงฆ์ ชนเผ่า

2) ชุมชนมีส่วนร่วมในกระบวนการค้นหาคำตอบร่วมกัน กล่าวคือ เปิดโอกาสให้ชุมชนหรือคนในท้องถิ่นต้องร่วมคิด ร่วมทำ ร่วมเรียนรู้ร่วมวิเคราะห์ ร่วมตรวจสอบ และแปลความหมาย รวมทั้งคาดว่าจะเกิดความเปลี่ยนแปลงภายหลังการดำเนินงานวิจัย การมีส่วนร่วมของชุมชนในกระบวนการวิจัยนี้มี “ความเข้มข้น” และมีบทบาทที่ต่างกัน ปลายด้านซ้ายเป็นการวิจัยที่คนนอกเข้าไปทำให้ทั้งหมด คนในชุมชนเป็นเพียงผู้ให้ข้อมูล ซึ่งจะไม่อยู่ในข่ายการสนับสนุนของ สกว. ภาค แต่มีฝ่ายสนับสนุนจาก สกว. ส่วนกลางเพื่อผลระดับนโยบาย หรือกฎหมายอันอาจเป็นประโยชน์ต่อชุมชนทางอ้อมได้

สำหรับปลายด้านขวาเป็นการวิจัยที่ทำโดยคนในชุมชนทั้งหมด สามารถเลือกเรื่องเอง ทำเอง สรุปผลเอง และใช้ผลงานวิจัยเอง ซึ่งในขณะนี้ยังมี อยู่เป็นส่วนน้อย ส่วนตรงกลางเป็นสภาพปัจจุบันที่เป็นอยู่ส่วนใหญ่ คือ ทีมวิจัยมักประกอบไปด้วยคนนอกและในชุมชน บางโครงการที่มีความพร้อมสูงก็จะอยู่ใกล้ด้านขวา แต่ที่สำคัญคือ ไม่ว่าจะเริ่มจากจุดใด การวิจัยจะต้องทำให้การมีส่วนร่วมของชุมชนเคลื่อนไปด้านขวามากขึ้นเรื่อย ๆ หมายความว่า “กระบวนการวิจัย” ต้องเปิดโอกาสให้ชุมชนได้เรียนรู้และเป็นผู้ทำมากขึ้น

3) มีการดำเนินงานรวบรวมข้อมูล และทดลองปฏิบัติการ นั่นคือ มีการดำเนินงานใน 2 ระยะ
ระยะแรก วิจัยให้ทราบสภาพที่เป็นอยู่ ได้แก่

- สภาพหรือบริบทชุมชน ภูมิปัญญาในชุมชน
- สภาพของปัญหานั้น
- ทราบสาเหตุ ปัจจัย เงื่อนไขของปัญหา
- เลือกทางเลือกในการแก้ไขปัญหา

ระยะที่สอง เป็นการทดลองทำ (วิจัยปฏิบัติการ) เพื่อแก้ปัญหา และวิเคราะห์สรุปทบทวน รวมทั้งสิ่งที่ได้เรียนรู้

นอกเหนือจากลักษณะดังกล่าว ศาสตราจารย์ นายแพทย์วิจารณ์ พานิช ยังให้ทัศนะเพิ่มเติมว่างานวิจัยเพื่อท้องถิ่นควรมีลักษณะ ดังนี้

1) เป็นการวิจัยปลายทาง เพื่อทดลองประยุกต์ใช้ความรู้หรือเทคโนโลยีในบริบทของท้องถิ่นมากกว่าเป็นการวิจัยเพื่อสร้างความรู้ใหม่อาจมีลักษณะเป็น

1 R & D คือการวิจัยและพัฒนา

2 D & R คือการพัฒนามากกว่าวิจัย การวิจัยเป็นเพียงส่วนเล็กๆ หรือ

3 D & R & M คือ นอกจากการวิจัย พัฒนา แล้วยังอาจมีการเคลื่อนไหวสังคม (Movement) อยู่ด้วย

2) อาจมีการสร้างทฤษฎีใหม่จากข้อมูลภายในประเทศ หมายความว่า ข้อมูลจากหลายๆ โครงการย่อยเมื่อนำมาวิเคราะห์สังเคราะห์ร่วมกันอาจเกิดทฤษฎีใหม่ ซึ่งผู้ที่จะทำเช่นนี้ได้จะต้องเป็นนักวิจัยเชิงทฤษฎีที่มีความสามารถสูงมาก การวิจัยเพื่อท้องถิ่นจึงควรมีนักวิจัยเชิงทฤษฎีที่มีความสามารถและประสบการณ์สูงเข้าร่วมด้วย

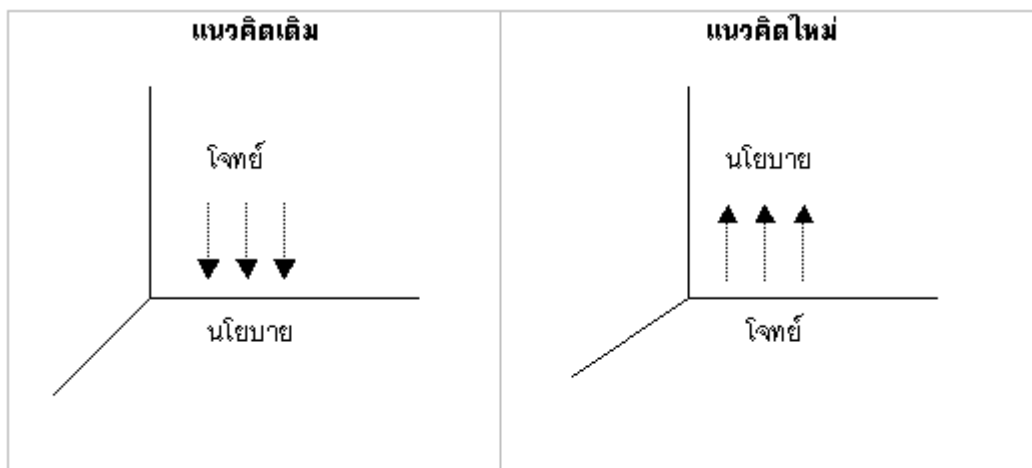
3) เป็นการวิจัยแบบองค์รวม (Holistic หรือ Integrated) ไม่แยกสาขาวิชา มีลักษณะการดำเนินการเป็นสหวิชา และจะต้องส่งเสริมให้มีการวิจัยด้านวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี และการวิจัยด้านการจัดการเพื่อ ชุมชนท้องถิ่นให้มากขึ้น เพราะในปัจจุบันการวิจัยในท้องถิ่นด้านวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี และด้านการจัดการยังมีน้อยมาก

แนวคิดและหลักการงานวิจัยเพื่อท้องถิ่น

แนวคิดงานวิจัยเพื่อท้องถิ่น

หลายสิบปีที่ผ่านมางานวิจัยในประเทศไทยมักถูกตั้งโจทย์โดยนักวิชาการ หน่วยงานต่าง ๆ เพียงเพื่อทดสอบทฤษฎีบางอย่างหรือต้องการหาคำตอบบางอย่างที่กลุ่มคนเหล่านั้นสนใจ หรือเข้าไปทำวิจัยในท้องถิ่นเพื่อการวางแผน กำหนดนโยบายบางอย่างเพื่อคลี่คลายปัญหาต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในชุมชนทั้งด้านเศรษฐกิจ สังคม สิ่งแวดล้อม ในพื้นที่ต่าง ๆ ของประเทศ แต่ก็ยังเป็นที่กังขาว่าผลงานวิจัยได้ถูกนำไปใช้ให้เป็นประโยชน์กับคนส่วนใหญ่หรือไม่ สามารถตอบคำถามในชุมชนและนำไปแก้ไขปัญหาได้จริงหรือไม่ มากน้อยเพียงใด เพราะหลาย ๆ ปัญหายังไม่ได้รับการแก้ไข และในบางปัญหากลับดูเหมือนว่าจะรุนแรงมากขึ้น ทั้งนี้ อาจเนื่องมาจากขาดการคำนึงว่าชุมชนต้องการจะคลี่คลายในสิ่งที่กลุ่มคนภายนอกเข้าไปศึกษาหรือไม่ กล่าวคือ ผู้ที่เกี่ยวข้องมักจะไม่ได้นำงานวิจัยไปใช้หรือไม่ตอบสนองกับปัญหาของชุมชนนั่นเอง สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) จึงพยายามสร้างสรรค์แนวคิดใหม่ในการสนับสนุนงานวิจัย คือ “ไม่ว่าเรื่องอะไรก็ตามที่จะทำวิจัย โจทย์ควรมาจากชุมชนท้องถิ่น ทำแล้วก่อให้เกิดความเปลี่ยนแปลงในชุมชน ทำให้คนในชุมชนได้เรียนรู้และเก่งขึ้น” บนฐานคิดความหมายการวิจัยของศาสตราจารย์เสน่ห์ จามริก ที่ได้กล่าวไว้ว่า “ วิจัยที่แท้จริงนั้นจะต้องเป็นการวิจัยที่หมายความถึง การแสวงคำตอบที่เป็นระบบเปิด... และเรื่องของการพัฒนาจะต้องตั้งโจทย์ที่เป็นระบบเปิด เพราะฉะนั้น นอกจากเข้าใจปัญหา และมองแนวทางในการแก้ปัญหา... เราก็มองโจทย์ในการวิจัยนั้น ซึ่งได้ชี้ช่องทางให้เราเห็นถึง... แนวทางการพัฒนา หมายความว่า เป็นการพัฒนาต่อไป... เป็นการกำหนดแนวทางการพัฒนาที่ขึ้นอยู่กับ

ศักยภาพของท้องถิ่นโดยเฉพาะ... การทำงานวิจัยในรูปนี้... เราจะต้องมองเงื่อนไข ศักยภาพ เพื่อให้ท้องถิ่นสามารถพัฒนาตัวเองต่อไปได้” ท้ายที่สุดแล้วเมื่อมีงานวิจัย มีข้อมูลและประสบการณ์จากหลาย ๆ พื้นที่ หลาย ๆ ชุมชนทั่วประเทศเพียงพอ ก็คาดว่าจะสามารถนำไปสังเคราะห์เป็นองค์ความรู้ เพื่อผลักดันสู่การเปลี่ยนแปลงนโยบายในระดับภาค ระดับประเทศ ทำให้ปัญหาต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นคลี่คลายในที่สุด

หลักการดำเนินงานวิจัยเพื่อท้องถิ่น

สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) เป็นองค์กรนอกระบบราชการ บริหารงานโดยอิสระ ภายใต้การกำกับของสำนักนายกรัฐมนตรี ก่อตั้ง

ขึ้นในปี พ.ศ.2536 เพื่อให้การสนับสนุนการวิจัยด้านเศรษฐกิจ สังคม เทคโนโลยี และงานวิชาการด้านต่าง ๆ เพื่อการพัฒนาประเทศ โดยมีการแบ่งเป็นฝ่ายงานต่าง ๆ ได้แก่ฝ่าย 1 นโยบายชาติ และความสัมพันธ์ข้ามชาติ ฝ่าย 2 เกษตร ฝ่าย 3 สวัสดิภาพสาธารณะ ฝ่าย 4 ชุมชน ฝ่าย 5 อุตสาหกรรม และฝ่ายงานวิจัยเพื่อท้องถิ่น สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย สำนักงานภาค (สกว. สำนักงานภาค) ได้ถูกจัดตั้งขึ้นเมื่อปี พ.ศ.2541 เพื่อให้ดำเนินการในฝ่ายงานวิจัยเพื่อท้องถิ่นภายใต้แนวคิดใหม่ เน้นการสร้างกระบวนการ “ติดอาวุธทางปัญญา” (Empowerment) แก่ชุมชน และท้องถิ่น รวมทั้งเน้นให้ชุมชนได้ใช้ประโยชน์จากกระบวนการวิจัย หรืออีกนัยหนึ่งเป็นกลไกหนึ่งในการสร้างบรรยากาศ “การเรียนรู้ของทุกคน ทุกคนเรียนรู้ เรียนรู้ตลอดชีวิต เรียนรู้เกี่ยวกับชีวิตความเป็นอยู่” ตามเจตนารมณ์ของพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 ที่สำคัญคือ สกว. สำนักงานภาค จะต้องเน้นการจัดการ และประสานให้เกิดความเชื่อมโยงระหว่าง “ปัญญา” (นักวิจัย) และ “พัฒนา” (นักพัฒนา) ทั้งในระดับท้องถิ่น ระดับจังหวัด ระดับชาติ ที่ดำเนินงานแบบแยกส่วน ต่างคน ต่างทำอยู่ในปัจจุบัน ดังคำขวัญ “สร้างสรรค์ปัญญา พัฒนาท้องถิ่น” เพื่อให้ “สังคมไทยได้ใช้ความรู้และข้อมูลที่ถูกต้อง เชื่อถือได้ ในการแก้ไขปัญหาและตัดสินใจ แทนการใช้ความรู้สึกหรืออารมณ์” นำไปสู่ความสามารถในการแก้ปัญหา พัฒนาตนเอง และพึ่งตนเองได้ในชุมชน ท้องถิ่น ตลอดจนการพัฒนาประเทศชาติที่ยั่งยืนในที่สุด

ระบบการวิจัยเพื่อท้องถิ่น

ศาสตราจารย์ นายแพทย์วิจารณ์ พานิช ได้กล่าวถึงระบบการวิจัยเพื่อท้องถิ่นไว้ว่าจะต้องมีส่วนประกอบสำคัญ ดังต่อไปนี้

1) ระบบทรัพยากร

ต้องมีระบบทรัพยากรที่มาจากส่วนกลาง และส่วนท้องถิ่น

2) หน่วยงานจัดการงานวิจัยเพื่อท้องถิ่น

ต้องมีหน่วยงานจัดการงานวิจัยเพื่อท้องถิ่นที่สามารถเรียนรู้ และพัฒนาศาสตร์และศิลป์ในการจัดการงานวิจัยเพื่อท้องถิ่นที่เชื่อมโยงกับการจัดงานวิจัยในภาพรวมของประเทศ ซึ่งหน่วยงานจัดการงานวิจัยเพื่อท้องถิ่นนี้อาจมีหน่วยงานเดียวดูแลทั้งประเทศ หรืออาจแยกเป็น 2 - 3 หน่วยงาน แบ่งพื้นที่กันดูแลตามความเหมาะสม

3) นักบริหารวิจัยเพื่อท้องถิ่น

เนื่องจากการวิจัยเพื่อท้องถิ่นในประเทศไทยเป็นเรื่องใหม่ นักวิจัยเองยังไม่สันทัด ไม่คุ้นเคย และคนในท้องถิ่นเองก็ยังไม่คุ้นเคย จึงต้องการนักบริหารงานวิจัยเข้าไปจัดกระบวนการแปรความต้องการของชาวบ้านให้เป็นโจทย์วิจัย จัดกระบวนการเพื่อกำหนดกระบวนการหรือวิธีวิจัย และแปลผลการวิจัย ตลอดจนนำผลการวิจัยไปใช้ประโยชน์ในท้องถิ่น ซึ่งนักบริหารงานวิจัยเพื่อท้องถิ่นจะต้องมีทักษะจำเพาะหลายด้าน ที่แตกต่างไปจากนักบริหารงานวิจัยโดยทั่วไป

4) สถาบันวิจัยเพื่อท้องถิ่น

ต้องมีการจัดตั้งและส่งเสริมความเข้มแข็งขององค์กรทั้ง 3 กลุ่ม ได้แก่ สถาบันการศึกษา องค์กรพัฒนา เอกชน องค์กรวิจัยและเทคโนโลยีเพื่อให้ทำหน้าที่เป็นกลไกในการรับใช้ชุมชนท้องถิ่น ในการส่งเสริมงานวิจัยเพื่อท้องถิ่นควบคู่ไปกับการสร้างฐานความรู้เพื่อท้องถิ่น

5) นักวิจัยเพื่อท้องถิ่น

ควรประกอบด้วยนักวิจัยจากหลายสาขาวิชาหลายพื้นฐานประสบการณ์ แต่มีส่วนที่เหมือนกันหรือมีเจตนารมณ์ร่วมกันคือต้องการเข้ามาอำนวยความสะดวกให้ชาวบ้านสร้างความรู้เพื่อใช้ในการพัฒนาท้องถิ่นของตน

6) นักวิจัยเชิงทฤษฎี

นักวิจัยเชิงทฤษฎีจะต้องเข้ามาจับภาพรวม ภาพใหญ่ พัฒนาเป็นทฤษฎีที่สร้างขึ้นเองภายในประเทศจากข้อมูลท้องถิ่น ซึ่งในขณะนี้แทบจะไม่มีทฤษฎีทางสังคมที่สร้างขึ้นเองภายในประเทศจากข้อมูลท้องถิ่นเลย

7) ระบบข้อมูลเพื่อการวิจัยท้องถิ่น

ข้อมูลส่วนหนึ่ง (ซึ่งเป็นข้อมูลส่วนใหญ่ที่ต้องการ) คือ ข้อมูลเกี่ยวกับความเป็นอยู่ของชาวบ้านทั่วประเทศ ประเด็นที่สำคัญ คือ ความแม่นยำและทันสมัยของข้อมูล จะต้องมีการจัดเก็บและเชื่อมโยงกันอย่างเป็นระบบ และมีการประมวลและใช้ข้อมูลในแต่ละท้องถิ่นให้เป็นประโยชน์

ระบบการวิจัยเพื่อท้องถิ่นในประเทศไทย ยังอยู่ในระยะเริ่มต้น จึงยังต้องการการพัฒนาอีกมาก โดยเฉพาะอย่างยิ่งด้านการบริหารจัดการ จึงควรเป็นระบบเปิด ไม่มีสูตรสำเร็จตายตัว เป็นการนำไปสร้างความรู้ เท่ากับว่าผู้ที่เกี่ยวข้องจะต้องช่วยกันพัฒนาระบบนี้ โดยมีเป้าหมายอันยิ่งใหญ่ คือ “สังคมไทยมีการพัฒนาอย่างยั่งยืนบนฐานความรู้ และการสร้างความรู้ในทุกส่วนของสังคม”

ผลที่คาดหวังของงานวิจัยเพื่อท้องถิ่น

1) ในระดับโครงการ

1.1 ชุมชนสามารถแก้ปัญหาได้ด้วยตนเอง สามารถพึ่งพาตนเองได้โดยอาศัยการตัดสินใจผ่านข้อมูล ความรู้ที่ได้จากการศึกษา

1.2 เกิดความรู้ในท้องถิ่นและเป็นประโยชน์กับท้องถิ่นโดยตรง เช่น การฟื้นฟูและถ่ายทอดภูมิปัญญา

วัฒนธรรม ประเพณีของชุมชนให้กับเด็ก ๆ รุ่นต่อไป

1.3 เกิดกระบวนการเรียนรู้โดยคนท้องถิ่นเอง ทำให้คนท้องถิ่น “เก่ง” ขึ้น และดำเนินงานในเรื่องอื่นได้ดีขึ้น

1.4 เกิดกลไกการจัดการ หรือองค์กรภายในชุมชนที่จะดำเนินงานต่อไป กรณีนี้ อาจเป็นการหนุนเสริมให้องค์กรที่มีอยู่ทำงานได้ดีขึ้น เช่น การเสริมศักยภาพของ อบต. ในด้านต่าง ๆ หรือ การสร้างกลไกใหม่ในชุมชน เช่น เครือข่ายกลุ่มออมทรัพย์และกองทุนในระดับตำบล เพื่อประสานกลุ่มออมทรัพย์ กองทุนต่าง ๆ และบริหารจัดการให้มีประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้น เป็นต้น

2) ในระดับเหนือโครงการ

องค์ความรู้ที่ได้จากโครงการวิจัยเพื่อท้องถิ่นในประเด็นต่าง ๆ หลาย ๆ โครงการ สามารถนำมาสังเคราะห์เชื่อมโยงระหว่างงานวิจัยและพัฒนาที่ดำเนินการโดยฝ่ายต่าง ๆ ของ สกว. เพื่อยกระดับองค์ความรู้ และสามารถผลักดันแนวคิด มาตรการ นโยบาย หรือระบบ และกลไกภายในประเทศที่จะเอื้อต่อการพัฒนาคุณภาพชีวิตของชุมชนท้องถิ่นมากขึ้น เช่น ระบบการกระจายสินค้าชุมชน ระบบการตลาดมาตรฐานสินค้า การรวมกลุ่มผู้บริโภคเพื่อซื้อผลิตภัณฑ์จากชุมชน และการพัฒนามาตรฐานการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ ตลอดจนสามารถเชื่อมโยงแนวคิดสู่การพัฒนาในระดับนานาชาติเพื่อการพัฒนาประเทศ

รูปแบบการสนับสนุนงานวิจัยเพื่อท้องถิ่น

การวิจัยเพื่อท้องถิ่นสามารถดำเนินการได้ 2 ลักษณะใหญ่ ๆ ดังนี้

1) การวิจัยแบบเต็มรูปแบบ (PAR)

เป็นงานวิจัยที่มีลักษณะสมบูรณ์แบบตามแนวความคิดการวิจัยเพื่อท้องถิ่นทั้งในเชิงเนื้อหาและในเชิงกระบวนการ ภายใต้หลักการว่า “เป็นปัญหาของชาวบ้าน ชาวบ้านเป็นทีมวิจัย และมีปฏิบัติการเพื่อแก้ปัญหา” กล่าวคือ มีการสร้างความรู้จากภูมิปัญญาท้องถิ่นที่ชุมชนสั่งสมมาและจากบทเรียนการทำงานของท่าน้องถิ่นในอดีต เพื่อนำความรู้ที่ได้ไปใช้ในการทดลองแก้ปัญหาของตนเอง ทั้งระดับบุคคล ครอบครัว กลุ่มคน ชุมชน ท้องถิ่นและระดับเครือข่าย ผ่านการวางแผน ดำเนินการ ติดตามประเมิน สรุปผล และรับผิดชอบร่วมกันของชุมชน โดยใช้ระยะเวลาดำเนินการไม่เกิน 2 ปี งานวิจัยแบบนี้ มี 2 ลักษณะ กล่าวคือ

1.1 การวิจัยที่เน้นกระบวนการแก้ปัญหาสังคมในทุกประเด็น เป็นการศึกษานในเชิงกระบวนการเคลื่อนตัวของชุมชนท้องถิ่นในบริบทหนึ่ง ๆ ต่อการแก้ปัญหาต่าง ๆ ที่ชุมชนท้องถิ่นร่วมกันดำเนินการ ได้แก่ ชุมชนกับการจัดการปัญหาต่าง ๆ การรวมกลุ่มหรือการสร้างเครือข่ายปัญหาหรืออาชีพ การเรียนรู้และการศึกษาทางเลือก ซึ่งสามารถใช้เกณฑ์การสนับสนุนตามปกติของ สกว. ภาค ที่มีอยู่แล้ว

1.2 การวิจัยที่เน้นการทดลองเปรียบเทียบและทดสอบปัจจัยต่าง ๆ เป็นการศึกษาเพื่อที่จะทดลอง/ทดสอบทางเลือกจากหลาย ๆ ทางเลือก เพื่อที่จะหาทางเลือกที่มีประสิทธิภาพ คุ่มค่าและคุ่มทุนที่สุดของชุมชนโดยเน้นการพึ่งตนเองเป็นหลัก ได้แก่ การทดลองปัจจัยต่าง ๆ ในการผลิต การแปรรูป และ การตลาด โดยเน้นทางเลือกอาชีพเป็นหลัก โดยพัฒนาเกณฑ์การสนับสนุนที่เหมาะสมกับแต่ละประเด็นที่ต้องการทดลอง เงื่อนไขของแต่ละท้องถิ่นและกลุ่มชาติพันธุ์

2) การวิจัยทางเลือกใหม่เพื่อท้องถิ่น

เป็นงานวิจัยเพื่อท้องถิ่นรูปแบบใหม่ที่พัฒนามาจากแบบแรกเพื่อให้เหมาะสมกับความต้องการและสอดคล้องกับศักยภาพของท้องถิ่นและกลุ่มคนซึ่งมีหลากหลายระดับ หรือเพื่อให้ท้องถิ่นสามารถเลือกใช้ได้ตามความเหมาะสม เป็นการเริ่มต้นทดลองทำงานวิจัยอย่างง่าย ๆ โดยใช้ระยะเวลาดำเนินการไม่มากนักประมาณ 3 - 6 เดือน หรือไม่เกิน 1 ปี มีหลายทางเลือก ดังนี้

2.1 การวิจัยเบื้องต้น เป็นกระบวนการพัฒนาโจทย์วิจัยและการรวบรวมความรู้ รวมถึงการเตรียมชุมชน เตรียมทีมวิจัยชาวบ้าน เพื่อวางแผนและแก้ปัญหาในเบื้องต้นหรือพัฒนาไปสู่งานวิจัยเต็มรูปแบบต่อไป เช่น

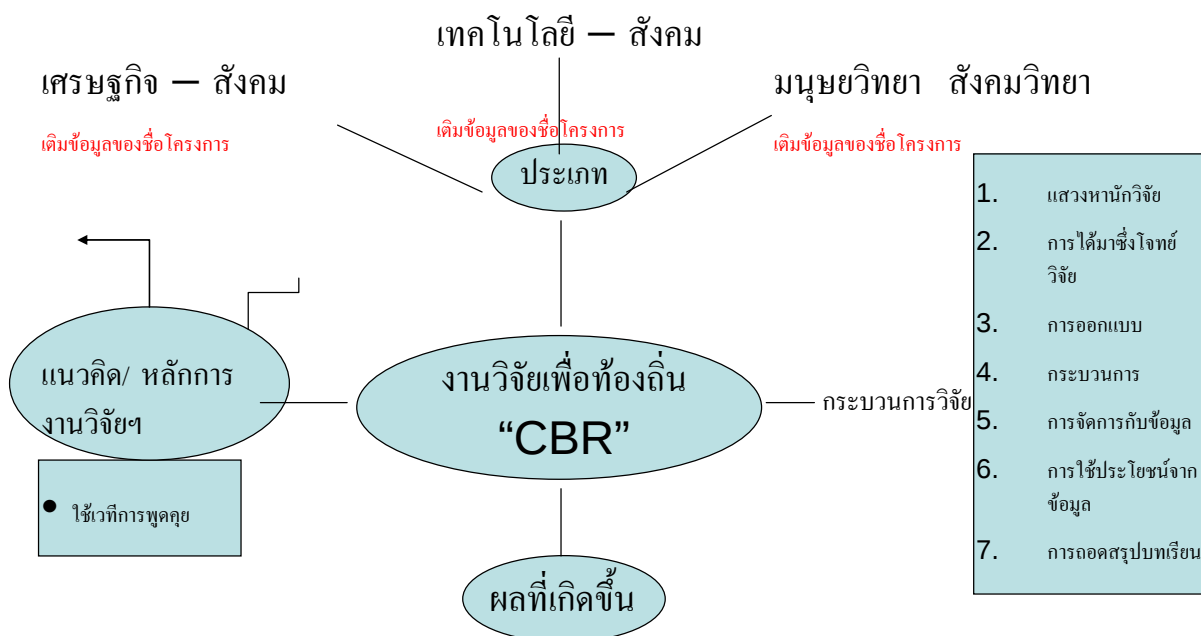
- การถอดความรู้จากงานพัฒนาในอดีตที่ทำสำเร็จมาแล้ว
- การรวบรวมข้อมูลความรู้เพื่อนำมาใช้ในการวางแผนพัฒนา เป็นต้น

2.2 การวิจัยที่เห็นการถอดความรู้และรวบรวมองค์ความรู้จากการทำงานพัฒนาของชุมชน เป็นเรื่องที่ชุมชนอยากรู้ อยากรวบรวมความรู้ของตนเอง และชุมชนร่วมกันทำงานวิจัย โดยไม่ได้มุ่งแก้ปัญหาชุมชนมากนัก เช่น

- การวิจัยเพื่อรวบรวมความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นและปราชญ์ชาวบ้าน
- การศึกษารวบรวมความรู้ประเพณี 12 เดือน
- การศึกษาประวัติศาสตร์ท้องถิ่น เป็นต้น

2.3 การวิจัยเชิงความร่วมมือ เป็นการสนับสนุนการสร้างความรู้ร่วมกับหน่วยงานหรือภาคีอื่นๆ เพื่อให้เกิดความร่วมมือในการทำงานเพื่อชุมชนท้องถิ่น เป็นความร่วมมือทั้งในแง่ การมีเป้าหมายเพื่อท้องถิ่น ความร่วมมือของคนหรือทีมงาน การสนับสนุนปัจจัยและทุนดำเนินการร่วมกัน งานวิจัยลักษณะนี้จะมุ่งสร้างวิธีการทำงานที่เป็นทางเลือกใหม่ของภาคีภายนอกร่วมกับคนท้องถิ่นต่อการพัฒนาและแก้ปัญหาท้องถิ่น โดยมุ่งสร้างสิ่งต่อไปนี้ เช่น

- การสร้างกลไกความร่วมมือการวิจัยและพัฒนาท้องถิ่น
- การสร้างเครื่องมือ / ตัวชี้วัดการพัฒนาและการแก้ปัญหาท้องถิ่น
- การประเมินผลการทำงานร่วม การเชื่อมความรู้ระหว่างหน่วยงาน เป็นต้น ทั้งนี้ การวิจัยทางเลือกใหม่ทั้งสามลักษณะเป็นการทำวิจัยในเบื้องต้นเพื่อพัฒนาความพร้อมของประเด็นศึกษาหรือกลุ่มคน โดยคาดหวังว่าจะนำไปสู่การทำวิจัยแบบเต็มรูปแบบต่อไป

ในการศึกษาบริบทพื้นที่นั้นเราต้องศึกษาภาพกว้างทำความเข้าใจในทุกด้านของจังหวัดอ่างทองก่อนคือ

ประวัติศาสตร์จังหวัดอ่างทอง

สมัยก่อนกรุงศรีอยุธยา

อ่างทองเป็นที่ราบลุ่มมีแม่น้ำไหลผ่านถึง ๒ สาย คือ แม่น้ำเจ้าพระยาและแม่น้ำน้อย เป็นที่อุดมสมบูรณ์เหมาะแก่การเพาะปลูก ผู้คนจึงนิยมเข้าอยู่อาศัยทำมาหากิน ในสมัยโบราณก่อนกรุงศรี-อยุธยา นับแต่สมัยทวารวดีเป็นต้นมา เข้าใจว่ามีคนอาศัยอยู่ในท้องที่ของอ่างทองแล้วและสร้างเป็นเมืองขึ้นด้วยแต่คงจะไม่ใช่มืองใหญ่โตหรือเมืองสำคัญนักก็ได้ หลักฐานที่เหลือให้เห็นในปัจจุบันที่แสดงให้เห็นว่าท้องที่ของอ่างทองเคยเป็นเมืองโบราณในสมัยทวารวดีก็คือคูเมืองที่มีลำคูล้อมรอบที่บ้านคูเมือง ตำบลห้วยไผ่ อำเภอแสวงหา ในปัจจุบันอยู่ห่างจากที่ว่าการอำเภอไปทางเหนือประมาณ ๔ กิโลเมตร คูเมืองที่บ้านคูเมืองซึ่ง นายบาส เซอเลีย นักโบราณคดีชาวฝรั่งเศส พร้อมด้วยเจ้าหน้าที่กรมศิลปากรได้สำรวจพบและสันนิษฐานว่าเป็นเมืองโบราณสมัยทวารวดี ล่วงมาในสมัยกรุงสุโขทัยก็เข้าใจว่ามีคนอาศัยอยู่มากเช่นกัน หลักฐานที่น่าจะยืนยันได้ก็คือวัดร้างที่มีอยู่มากมายในท้องที่ของอ่างทอง มีหลายวัดแสดงว่าเป็นวัดที่สร้างขึ้นในสมัยสุโขทัยและจากการสังเกตลักษณะของพระพุทธรูปสำคัญ ๆ หลายองค์พบว่ามีความลักษณะการสร้างแบบสุโขทัยด้วย เช่น พระพุทธไสยาสน์วัดขุนอินทประมูล อำเภอโพธิ์ทอง พระพุทธไสยาสน์วัดป่าโมก อำเภอป่าโมก เป็นต้น นอกจากการสร้างวัดและศิลปะการสร้างพระพุทธรูปแล้ว ลำน้ำโบราณซึ่งปัจจุบันได้ต้นเขินกลายเป็นลำคลอง ลำห้วย หลายแห่งโดยมีวัดร้างตั้งอยู่ริมน้ำเก่านี้น่ามากมาย ก็สันนิษฐานว่าจะต้องมีมาเก่าแก่ถึงสมัยสุโขทัยอย่างแน่นอน ส่วนเรื่องราวเหตุการณ์สำคัญนั้นไม่มีหลักฐานที่ปรากฏชัด

สมัยกรุงศรีอยุธยา

เนื่องจากอ่างทองเป็นเขตติดต่อกับกรุงศรีอยุธยา จึงมีเรื่องราวที่กล่าวถึงท้องที่ในอ่างทองหลายตอนด้วยกัน แต่สมัยอยุธยาตอนต้นนั้นยังไม่ปรากฏชื่อเมืองนี้ เข้าใจว่าจะเป็นเพียงชายเขตแขวงพระนครเท่านั้น แม้กระทั่งแผ่นดินสมเด็จพระมหาจักรพรรดิ ก็ยังไม่ปรากฏว่ามีชื่อเมืองในท้องที่ของอ่างทองเลย หนังสือพระราชพงศาวดารกล่าวไว้ว่า เมื่อคราวพม่ายกทัพมาประชิดพระนครในสมัยสมเด็จพระมหาจักรพรรดินั้น ได้มีการเกณฑ์ทัพเพื่อรักษาพระนครจากเมืองใกล้เคียง โดยกล่าวชื่อเมืองใกล้เคียงพระนครหลายเมือง เช่น เมืองสิงห์บุรี เมืองพรหมบุรี เมืองอินทร์บุรี เมืองสุพรรณบุรี เมืองชัยนาท เมืองลพบุรี เมืองนครนายก เป็นต้น ไม่เคยกล่าวถึงเมืองอ่างทองหรือชื่อเมืองวิเศษชัยชาญอันเป็นชื่อเก่าของเมืองอ่างทองเลย เพียงแต่กล่าวไว้ตอนที่พม่ายกทัพเข้ามาว่า “...พม่ายกตามเข้ามาทาง ลำสามโก้ ป่าโมก ข้ามแม่น้ำเจ้าพระยาแถวบางโพงผาง เข้ามาหาพระนครทางทุ่งลุมพลีข้างด้านเหนือ” ลำสามโก้ปัจจุบันเป็นชื่อตำบลอยู่ในอำเภอสามโก้ ป่าโมกก็เป็นชื่อตำบลอยู่ในอำเภอป่าโมกเช่นกัน ส่วนบางโพงผางนั้นอยู่ในท้องที่อำเภอป่าโมก พระราชพงศาวดารมิได้กล่าวว่าตำบลทั้งสามขึ้นกับเมืองใด สันนิษฐานว่าแต่ก่อนน่าจะรวมอยู่ในแขวงพระนครหลวง ยังไม่ยกฐานะเป็นเมือง เพราะอยู่ใกล้พระนครหลวงมาก

ราว พ.ศ. ๒๑๒๒ ในแผ่นดินพระมหาธรรมราชา ท้องที่ของอ่างทองก็ถูกกล่าวไว้ในพงศาวดารอีกตอนหนึ่งว่า “ในปีนั้นเกิดกบฏญานพิเชียรเป็นจลาจลในจังหวัดแขวงหลวง และญานพิเชียรนั้นเรียนคุณโกหก กระทำการอัมพิริตสำแดงแก่ชาวชนบทประเทศนั้น และช่องสุเมอาเป็นพวกได้มาก ญานพิเชียรก็ชองคนในตำบลบ้านยี่ล้น ขุนศรีมงคลแขวงสงข่าวกบฏนั้นเข้ามาถวายถึงสมเด็จพระบรมมพิตร พระพุทธเจ้าหลวง ก็มีพระราชโองการ ตรัสใช้เจ้าพระยาจักรีให้ยกพลทหารออกไปจับญานพิเชียรซึ่งเป็นกบฏ เจ้าพระยาจักรีและขุนหมื่นทั้งหลายยกออกไปตั้งทัพในตำบลบ้านมหาดไทย” ตำบลที่ถูกกล่าวถึงมี ๒ ตำบลคือ ตำบลบ้านยี่ล้น ปัจจุบันเป็นตำบลยี่ล้น ขึ้นกับอำเภอวิเศษชัยชาญ และตำบลบ้านมหาดไทยปัจจุบันเป็นตำบลมหาดไทย ขึ้นกับอำเภอเมืองอ่างทอง มีเขตติดต่อกับอำเภอวิเศษชัยชาญ ซึ่งสมัยนั้นก็ยังไม่ได้กล่าวอ้างว่าเป็นแขวงเมืองใด เป็นแต่กล่าวว่า “...ญานพิเชียรเป็นจลาจลในจังหวัดแขวงหลวง...” จึงสันนิษฐานว่าท้องที่อ่างทองในขณะนั้นคงจะเป็นอาณาเขตที่ขึ้นกับพระนครหลวง

ต่อมาราว พ.ศ. ๒๑๒๗ ในแผ่นดินสมเด็จพระมหาธรรมราชาเช่นกัน พระราชพงศาวดารได้กล่าวถึงชื่อเมืองวิเศษชัยชาญเป็นครั้งแรก เมื่อครั้งที่สมเด็จพระนเรศวรกับสมเด็จพระเอกาทศรถเสด็จยกกองทัพไปรบกับพระยาพะสิมที่เมืองสุพรรณ ซึ่งมีข้อความตอนหนึ่งปรากฏดังนี้ “...ครั้นถึงเดือนยี่ ขึ้น ๒ ค่ำ สมเด็จพระนเรศวรกับสมเด็จพระเอกาทศรถก็เสด็จโดยกระบวนเรือจากกรุงศรีอยุธยาไปทำพิธีเหยียบชิงชัยภูมิ พันไม้ข่มนามที่ตำบลลุมพลี แล้วเสด็จไปประทับที่แขวงเมืองวิเศษชัยชาญอันเป็นที่ประชุมพล...” เมืองวิเศษชัยชาญก็คือเมืองอ่างทองเก่านั้นเอง ส่วนจะยกฐานะขึ้นเป็นเมืองวิเศษชัยชาญเมื่อใดไม่ปรากฏหลักฐานในพระราชพงศาวดาร เข้าใจว่าต้องเป็นช่วงเวลาระยะ พ.ศ. ๒๑๒๒-๒๑๒๗ (น่าจะเป็นปี พ.ศ. ๒๑๒๗ หลังจากสมเด็จพระนเรศวรกลับจากประกาศอิสรภาพแล้ว พระมหาธรรมราชามอบหมายการป้องกันพระนครให้สมเด็จพระนเรศวร และยังได้อพยพครัวเรือนจากเมืองพิษณุโลกเข้ามาในพระนคร และได้ตั้งเมืองวิเศษชัยชาญขึ้นเพื่อเป็นจุดรวมกำลังเสบียงอาหาร และเป็นเมืองหน้าด่านของพระนคร)

นับแต่เริ่มปรากฏชื่อเมืองวิเศษชัยชาญในพระราชพงศาวดารแต่นั้นเป็นต้นมา เมืองวิเศษชัยชาญและท้องที่อ่างทองที่ขึ้นกับแขวงวิเศษชัยชาญในสมัยนั้น ก็ถูกกล่าวในพระราชพงศาวดารบ่อยครั้ง เช่น ปาโมก ชะไว สระเกษ บางแก้ว เอกราช ฯลฯ ซึ่งจะกล่าวโดยลำดับไปดังนี้

พ.ศ. ๒๑๒๗ ซึ่งเป็นปีเดียวกันกับคราวที่รบกับพระยาพะสิมที่เมืองสุพรรณบุรีนั้น สมเด็จพระนเรศวรทรงทราบว่ากองทัพพระเจ้าเชียงใหม่ยกลงมาก็เสด็จยกกองทัพหลวงไปกับสมเด็จพระเอกาทศรถ ไปตั้งทัพหลวงอยู่ที่บ้านชะไว แขวงเมืองวิเศษชัยชาญ ปัจจุบันบ้านชะไวเป็นตำบลชะไว ขึ้นกับอำเภอลำดวน

พ.ศ. ๒๑๒๘ พระเจ้าเชียงใหม่ยกกองทัพมาแก้แค้น ยกทัพมาตั้งอยู่ที่บ้านสระเกษในแขวงเมืองวิเศษชัยชาญ สมเด็จพระนเรศวรกับพระเอกาทศรถยกทัพไปถึงตำบลปาโมก ก็พบกับกองทัพพม่าซึ่งลงมาเที่ยวรังแกราษฎรทางเมืองวิเศษชัยชาญ จึงได้เข้าโจมตีจนทัพพม่าล่าถอยไป พระเจ้าเชียงใหม่จึงจัดกองทัพยกลงมาอีก สมเด็จพระนเรศวรจึงดำรัสสั่งให้พระราชมนูคุมกองทัพขึ้นไปลาดตระเวนดูก่อน กองทัพพระราชมนูไปปะทะกับพม่าที่บ้านบางแก้ว สมเด็จพระนเรศวรเสด็จขึ้นไปถึงบ้านแห จึงมีดำรัสให้ข้าหลวงขึ้นไปสั่งพระราชมนูให้ทำเป็นล่าทัพกลับถอยลงมา แล้วพระองค์กับพระอนุชาธิราชได้ติดตามทัพพม่าแตกพ่ายทั้งทัพหน้าและทัพหลวง จนถึงค่ายที่ตั้งทัพของพระเจ้าเชียงใหม่ที่บ้านสระเกษ ทัพของพระเจ้าเชียงใหม่จึงแตกกระจัดกระจายไป ปัจจุบันนี้บ้านสระเกษ เปลี่ยนเป็นตำบลไชยภูมิ ขึ้นอยู่กับอำเภอลำดวน สำหรับบ้านบางแก้วและบ้านแห ก็เป็นตำบลในอำเภอเมืองอ่างทอง

พ.ศ. ๒๑๓๐ ท้องที่อำเภอลำดวนก็เป็นสนามรบในคราวที่พระเจ้ากรุงหงสาวดีล้อมกรุงศรีอยุธยา คราวนี้ทัพไทยเอาปืนใหญ่ลงในเรือสำเภาขึ้นไปประชิดยิงค่ายหลวงพระเจ้าหงสาวดี พระเจ้าหง -สาวดีทนอยู่ไม่ได้ก็ต้องรีบถอยทัพหลวงกลับขึ้นไปตั้งอยู่ที่ปาโมก สมเด็จพระนเรศวรกับสมเด็จพระเอกาทศรถเสด็จโดยขบวนทัพเรือ ติดตามกองทัพหลวงของพระเจ้าหงสาวดีไปจนถึงปาโมกจนพม่าเลิกทัพกลับไป

พ.ศ. ๒๑๓๕ คราวสมเด็จพระนเรศวรกระทำยุทธหัตถีกับพระมหาอุปราชา สมเด็จพระนเรศวรกับสมเด็จพระเอกาทศรถเสด็จยกทัพจากกรุงศรีอยุธยาไปตั้งอยู่ที่ทุ่งปาโมก แล้วเสด็จไปเมืองสุพรรณบุรีผ่านบ้านสามโก้ ไปกระทำยุทธหัตถีกับพระมหาอุปราชา ที่ตำบลกะพังตู่ จังหวัดสุพรรณบุรี จนมีชัยชนะในครั้งนั้น

พ.ศ. ๒๑๔๗ สมเด็จพระนเรศวรและสมเด็จพระเอกาทศรถเสด็จยกทัพไปตีเมืองอังวะ ก็เสด็จพักพลที่ปาโมกอีก ตามพระราชพงศาวดารตอนหนึ่งว่า “...ก็มีพระราชโองการตรัสให้แต่งตำหนักในตำบลปาโมก ครั้นเสร็จก็เสด็จด้วยพระชลวิมานโดยทางชลมารค เสด็จเข้าพักพลในตำหนักปาโมกนั้น พระบาทสมเด็จพระบรมพิตรพระพุทธเจ้าอยู่หัวทั้งสองพระองค์ก็เสด็จกลับพยุหยาตรา จากตำบล ปาโมกเสด็จโดยชลมารคขึ้นเหยียบชัยภูมิในตำบลเอกราช ให้ขุนแผนสะท้านพันไม้ข่มนามโดยการพิธีพิชัยสงคราม...” (ปัจจุบันนี้ตำบลเอกราชเป็นตำบลหนึ่งขึ้นกับอำเภอลำดวน และมีเขตติดต่อกับตำบลปาโมก) สำหรับการสงครามครั้งนี้เป็นครั้งหลังสุดของสมเด็จพระนเรศวร เพราะพระองค์ได้สวรรคตเสียที่เมืองหาง หรือเมืองหางหลวง ยังมีทันเสด็จถึงเมืองอังวะ สมเด็จพระเอกาทศรถได้เชิญพระบรมศพกลับคืนมายังพระนครศรีอยุธยา

ในสมัยแผ่นดินสมเด็จพระสรรเพชญ์ที่ ๘ (พระเจ้าเสือ) พระเจ้าเสือได้เสด็จปลอมพระองค์ไปกับมหาดเล็กเที่ยวในงานฉลองพระอาราม และได้ทรงชมมวยกับนักมวยได้ชัยชนะถึง ๒ คน ที่ที่เสด็จไปคือบ้านประจันตชนบทแขวงเมืองวิเศษชัยชาญ ดังข้อความในพระราชพงศาวดารตอนหนึ่งว่า “...ขณะนั้นข้าราชการผู้มีชื่อคนหนึ่งกราบทูลพระกรุณาว่า ข้าพระพุทธเจ้าได้ทราบเกล้าว่า ณ บ้านประจันตชนบท แขวงเมืองวิเศษชัยชาญ เพลาฟุ้งนี้ชาวบ้านจะทำการฉลองพระอาราม มีมหรสพงานใหญ่...”

และอีกตอนหนึ่งว่า “...ครั้งรุ่งขึ้นจึงเสด็จพระชลพาหนะแวดล้อมไปด้วยข้าทูลละอองธุลีพระบาททั้งปวงไปตามลำดับชลมารค ถึงตำบลบ้านตลาดกรวดจึงหยุดประทับเรือพระที่นั่งเสด็จขึ้นบกในที่นั้น...” ปัจจุบันตำบลบ้านตลาดกรวดก็คือ ตำบลตลาดกรวด อำเภอเมืองอ่างทอง ตั้งอยู่ริมแม่น้ำเจ้าพระยา ส่วนบ้านประจันตชนบท แขวงเมืองวิเศษชัยชาญนั้น ก็คือหมู่บ้านชนบทที่อยู่นอกพระนครหลวงนั่นเอง มีผู้ให้ความเห็นว่าวัดที่เป็นพระอารามซึ่งมีการมหรสพในสมัยนั้นอาจจะเป็นวัดโพธิ์ถนน หรือวัดถนนก็ได้ ซึ่งปัจจุบันนี้เป็นวัดร้างอยู่ในตำบลตลาดกรวดนั่นเอง

ในแผ่นดินของสมเด็จพระสรรเพชญ์ที่ ๙ (พระเจ้าท้ายสระ) ปี พ.ศ. ๒๒๖๙ พระเจ้าท้ายสระได้เสด็จไปควบคุมการชลอพระพุทธรูปไสยาสน์ ณ วัดป่าโมก ตำบลป่าโมก เพราะเหตุว่าน้ำกัดเซาะตลิ่งพังเข้าไปถึงพระวิหาร ถ้าไม่ย้ายที่แล้วอาจพังลงน้ำก็ได้ เมื่อชลอพระพุทธรูปไสยาสน์เสร็จแล้ว พระเจ้าท้ายสระได้ทรงสร้างพระวิหาร อุโบสถ พระเจดีย์ หอไตร โดยปฏิสังขรณ์พร้อมกับสร้างขึ้นใหม่ด้วย

ในแผ่นดินของสมเด็จพระบรมราชาธิราชที่ ๓ (พระเจ้าบรมโกศ) ก่อนที่พระเจ้าบรมโกศจะได้ครองราชสมบัตินั้น พระเจ้าท้ายสระได้มอบราชสมบัติให้แก่เจ้าฟ้าอภัย พระเจ้าบรมโกศไม่เต็มพระทัยให้ราชสมบัติแก่เจ้าฟ้าอภัย เมื่อพระเจ้าท้ายสระสวรรคต พระเจ้าบรมโกศกับเจ้าฟ้าอภัยจึงรบกันกลางพระนคร เจ้าฟ้าอภัยแพ้จึงหนีไปกับเจ้าฟ้าปรเมศร์ โดยลงเรือพระที่นั่งไปทางป่าโมก ครั้นถึงบ้านเลน จึงเสด็จขึ้นเรือหนีไปทางบกจนถึงบ้านเอกราช ผลสุดท้ายถูกจับที่บ้านเอกราชและถูกประหารชีวิตทั้ง ๒ พระองค์ และขณะที่เสวยราชสมบัติอยู่ในเวลาต่อมายังได้เคยเสด็จไปฉลองวัดป่าโมก และขึ้นไปนมัสการพระพุทธรูปไสยาสน์ พระนอนจักรสีห์ จังหวัดสิงห์บุรี และวัดขุนอินทประมูล ซึ่งปัจจุบันอยู่ในอำเภอโพธิ์ทอง จังหวัดอ่างทองด้วย

ต่อมาราว พ.ศ. ๒๒๘๗ สมเด็จพระเจ้าบรมโกศได้มีพระราชดำรัสให้นิมนต์พระอาจารย์วัดพันทาบ แขวงเมืองวิเศษชัยชาญ ให้เข้านั่งสมาธิช่วยห้ามฝนตก สำหรับวัดพันทาบนั้นในปัจจุบันนี้ยังสำรวจไม่พบว่ามีอยู่ ณ ที่ใด ได้ดูจากรายชื่อวัดในหนังสือแถลงการณ์คณะสงฆ์เล่มที่ ๒๒ ภาคพิเศษก็ไม่มีชื่อวัดนี้ และดูจากบัญชีวัดร้างในจังหวัดอ่างทองจากหนังสือทำเนียบวัดในราชอาณาจักรไทยฉบับกรมการศาสนา พ.ศ. ๒๔๘๖ ก็ไม่มีชื่อวัดนี้เช่นกัน อาจจะตกสำรวจหรืออาจจะเปลี่ยนชื่อวัดเสียแล้วก็ได้

ในแผ่นดินพระที่นั่งสุริยามรินทร์ เจ้าฟ้าอุทุมพร หรือ กรมขุนพรพินิต หรือเรียกกันอีกอย่างหนึ่งว่าขุนหลวงหาวัด ซึ่งเป็นพระอนุชาของสมเด็จพระที่นั่งสุริยามรินทร์ ได้เสด็จออกทรงผนวช ณ วัดโพธิ์ทอง ตำบลคำหยาด และทรงสร้างตึกประทับร้อนเรียกว่า ตึกคำหยาดขึ้นด้วย ปัจจุบันวัดโพธิ์ทองและตึกคำหยาด ก็ยังมีอยู่ในท้องที่ตำบลคำหยาด อำเภอโพธิ์ทอง

และในแผ่นดินของสมเด็จพระที่นั่งสุริยามรินทร์นี้เอง กรุงศรีอยุธยา ก็เสียแก่พม่า ก่อนที่จะเสียกรุงแก่พม่านั้น พม่าได้ยกทัพมาตั้งค่าย ณ แขวงเมืองวิเศษชัยชาญด้วย ข้าพม่ายังเกี่ยวคันทรัพย์จับผู้คนของเมืองวิเศษชัยชาญอีก และตอนนั้นเองที่เกิดมีวีรบุรุษที่เป็นคนในท้องที่ของอ่างทองหลายคน เช่น นายแท่น นายโชติ นายอิน นายเมือง ทั้ง ๔ คนนี้เป็นชาวบ้านสีบัวทอง (ในพระราชพงศาวดารกล่าวว่าบ้านสีบัวทองนั้นขึ้นกับแขวงเมืองสิงห์ แต่ปัจจุบันนี้ บ้านสีทองเป็นตำบลหนึ่งขึ้นกับอำเภอแสวงหา จังหวัดอ่างทอง) และมีนายดอก ชาวบ้านกล้วย นายทองแก้ว ชาวบ้านโพธิ์ทะเล ทั้งสองคนเป็นชาวเมืองวิเศษชัยชาญได้ร่วมกับชายฉกรรจ์กว่า ๔๐๐ คน ตั้งค่ายบางระจันขึ้นเพื่อต่อสู้พม่า และมีหัวหน้าอีก ๕ คน คือ ขุนสรรค์ พันเรือง นายทองเหม็น นายจันทร์หวดเขียว และนายทองแสงใหญ่ โดยมีพระอาจารย์ธรรมโชติมาอยู่เป็นกำลังใจและให้การคุ้มครองด้วย การต่อสู้กับพม่าในครั้งนั้นได้ต่อสู้กันถึง ๘ ครั้ง เนื่องจากกำลังของทางฝ่ายไทยน้อยกว่า ค่ายบางระจันจึงแตก และสนามรบที่ต่อสู้กันส่วนใหญ่ก็คือท้องที่อำเภอแสวงหาในปัจจุบันนั่นเอง วีรกรรมของคนไทย ครั้งนี้เป็นที่เลื่องลือและเป็นสิ่งเตือนใจคนรุ่นหลังอยู่เสมอว่าคนไทยนั้นกล้าหาญเด็ดเดี่ยว เมื่อถึงคราวคับขันไม่เอาตัวรอด ยอมสละแม้ชีวิตเพื่อชาติพลี ดังนั้นชื่อเสียงและเกียรติคุณของบุคคลดังกล่าวจึงได้ถูกจดจำและกล่าวขวัญกันอยู่เสมอ และคนรุ่นหลังได้สร้างอนุสาวรีย์ผู้กล้าหาญดังกล่าวเป็นสิ่งเตือนใจไว้ในค่ายบางระจัน จังหวัดสิงห์บุรี และอนุสาวรีย์นายดอก นายทองแก้ว วีรชนของเมืองวิเศษชัยชาญไว้ที่หน้าโรงเรียนวัดวิเศษชัยชาญ อำเภอวิเศษชัยชาญในปัจจุบัน

สมัยกรุงธนบุรี

เข้าใจว่าในตอนปลายสมัยกรุงธนบุรีนี้เอง ที่ได้มีการย้ายเมืองวิเศษชัยชาญมาตั้งใหม่ที่ตำบลบ้านแห ตรงวัดไชยสงคราม (วัดกะเขา) ฝั่งตะวันตกของแม่น้ำเจ้าพระยา ซึ่งอยู่ในท้องที่อำเภอเมืองในปัจจุบันนี้และการย้ายเมืองครั้งนั้นก็เปลี่ยนชื่อจาก

เมืองวิเศษชัยชาญมาตั้งชื่อใหม่ว่า “เมืองอ่างทอง” สาเหตุที่ย้ายเข้าใจว่าเมืองวิเศษชัยชาญเดิมนั้นตั้งอยู่ริมฝั่งแม่น้ำน้อย ในขณะที่แม่น้ำน้อยคงตื้นเขิน ฤดูแล้งเรือเดินไม่ได้ จึงย้ายมาตั้งที่ริมฝั่งแม่น้ำเจ้าพระยา

อย่างไรก็ตาม หลักฐานในพระราชพงศาวดารก็ไม่ได้กล่าวไว้เลยว่า การย้ายเมืองวิเศษชัยชาญมาตั้งใหม่และเปลี่ยนชื่อใหม่นั้นเมื่อใดตอนไหน แต่ในสมัยกรุงธนบุรีก็มีข้อความเกี่ยวกับเมืองวิเศษชัยชาญอยู่ตอนหนึ่งในราว พ.ศ. ๒๓๑๗ เมื่อคราวรบพม่าที่บางแก้ว เมืองราชบุรี คือ ก่อนสิ้น รัชสมัยพระเจ้ากรุงธนบุรี ๘ ปี พระยาอินทรวชิต เจ้าเมืองวิเศษชัยชาญ ได้คุมกองทัพไปช่วยพระยา ยมราชรบกับพม่าที่แขวงเมืองราชบุรี มีผู้ให้ความเห็นว่าการย้ายเมืองครั้งนี้น่าจะเกี่ยวข้องด้วยในระหว่างระยะเวลาที่กล่าวนั้น และเพื่อความสะดวกสบายในการส่งกำลังรบจากพระนครขึ้นไปยังเมืองฝ่ายเหนือการใช้เรือสำเลียงทางแม่น้ำน้อยอาจขลุกขลักในฤดูแล้งความสะดวกสัญทางแม่น้ำเจ้าพระยาไม่ได้ จึงได้ย้ายเมืองเสีย แต่ถ้าหากไม่ใช่อ้ายตอนปลายสมัยกรุงธนบุรีก็อาจจะย้ายตอนต้นสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ คือช่วงระยะเวลาจาก พ.ศ. ๒๓๑๗ (ซึ่งได้กล่าวถึงเมืองวิเศษชัยชาญเป็นครั้งสุดท้ายในพระราชพงศาวดาร) จนถึง พ.ศ. ๒๓๕๖ ในสมัยรัชกาลที่ ๒ แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ เพราะตอนนั้นพระราชพงศาวดารได้กล่าวถึงการทำทาบกันน้ำที่เมืองอ่างทอง (เป็นการกล่าวชื่อเมืองอ่างทองครั้งแรกในตอนนั้น) และก็ยังมิผู้รู้สันนิษฐานกันอีกว่า การย้ายเมืองนั้นอาจจะย้ายคราวเดียวกับเมืองสิงห์บุรีก็ได้

สำหรับการตั้งชื่อใหม่ว่า “เมืองอ่างทอง” โดยเปลี่ยนชื่อจากเมืองวิเศษชัยชาญนั้น พระยาโบราณราชธานินทร์ (พระเดชะคุปต์) สมุหเทศาภิบาลมณฑลอยุธยา ได้ให้คำอธิบายเกี่ยวกับชื่อเมือง ไว้ว่า

“ข้อที่จังหวัดนี้เดิมชื่อเมืองอ่างทองนั้น เห็นด้วยเกล้าฯ ว่าน่าจะมาจากชื่อบางทองคำด้วยมีคำโคลงนิราศตอนนีวว่า

ลูถึงบางน้ำซื่อ	คำทอง
น้ำป่วนปึงเป็นฟอง	กว้างกว้าง
แลลาญรำจวนสยอง	ฟุ้งฟุ้ง
เร่งรีบพายพลกว้าง	แม่น้ำ ฟองสินธุ์

(นิราศนี้แต่งตั้งแต่ครั้งกรุงเก่าว่าด้วยตามเสด็จพระราชดำเนินเมืองนครสวรรค์)

อนึ่ง ทางที่แยกแม่น้ำสายหลังศาลากลางนั้น ราษฎรก็ยังเรียกว่าปากแม่น้ำประจำทอง ส่วนในเข้าไปเรียกแม่น้ำสายทองจนทุกวันนี้ แต่ว่าน้ำตื้นเขินใช้การไม่ได้แล้ว”

อีกกระแสหนึ่ง ตามคำบอกเล่าของผู้รู้บางท่านเล่าว่า ที่ตั้งชื่อว่าเมืองอ่างทองนั้น เพราะเป็นเมืองอยู่ในที่ลุ่ม เป็นอยู่ข้าวอู่น้ำ สมัยโบราณถือกันว่าดินแดนใดก็ดี ถ้าอุดมสมบูรณ์ไปด้วยพืชพรรณธัญญาหารก็เปรียบเหมือนขุมทรัพย์ ถือกันว่าเป็นเมืองเงินเมืองทอง ดังนั้นชื่อจังหวัดอ่างทองก็คืออ่างที่เต็มไปด้วยทองนั่นเอง นับว่ามีเหตุมีผลน่าฟังอยู่

สมัยกรุงรัตนโกสินทร์

ในสมัยนี้มีเรื่องเกี่ยวข้องกับเมืองอ่างทองหลายตอนด้วยกันกล่าวคือ

ในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย เมื่อ พ.ศ. ๒๓๕๖ โปรดเกล้าฯ ให้เจ้าพระยาอมราช เป็นแม่กองเกณฑ์คนเมืองนครราชสีมา ตลอดจนเมืองเวียงจันทน์ และหัวเมืองฝ่ายตะวันออกนอกเหนือนครราชสีมาออกไป เข้ามาระดมกันทำทาบกันลำน้ำที่เมืองอ่างทองเพื่อจะให้สายน้ำไหลเข้าทางคลองบางแก้วซึ่งตื้นเขินขึ้น ให้กลับใช้เรือเดินได้ตลอดปีตั้งแต่ก่อน แต่ทาบต้องพังทลายลงเพราะทาบกันลำน้ำไม่ไหว เมื่อทำไม่สำเร็จจึงได้ย้ายตัวเมืองอีกครั้งหนึ่งจากตำบลบ้านแห ที่วัดไชยมงคล ไปตั้งที่ตำบลบางแก้ว ใต้ปากคลองบางแก้วฝั่งแม่น้ำเจ้าพระยาจนถึงทุกวันนี้ คลองบางแก้วที่กล่าวถึงนี้เป็นคลองที่แยกจากแม่น้ำเจ้าพระยา อยู่เหนือศาลากลางจังหวัดอ่างทอง ประมาณ ๑ กิโลเมตรเศษ กล่าวกันว่าเดิมเป็นแม่น้ำเจ้าพระยา เมื่อขุดคลองหน้าเมืองอ่างทองที่กลายเป็นแม่น้ำในขณะนี้ขึ้นในรัชกาลสมัยสมเด็จพระเจ้าท้ายสระไปบรรจบลำแม่น้ำน้อยทางทิศตะวันออกของวัดป่าโมก อำเภอป่าโมก เนื่องจากป้องกันน้ำเซาะองค์พระพุทธรูปไสยาสน์ วัดป่าโมกเป็นมูลเดิมแล้ว แม่น้ำเจ้าพระยาตอนี่ตื้นเขินกลายเป็นคลองบางแก้วไป

เรื่องปิดลำน้ำและคลองบางแก้วนี้ มีปรากฏในหนังสือพระราชพงศาวดาร รัชกาลที่ ๒ พระนิพนธ์ของสมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพ^๑ พระองค์ท่านทรงอธิบายไว้ดังนี้

“เนื้อความที่กล่าวในพระราชพงศาวดารตรงนี้ผู้ที่ไม่ได้ทราบเรื่องทางน้ำในประเทศนี้แต่โบราณมา แม้จะไปดูที่คลองบางแก้วในเวลานี้ น่าจะประหลาดใจว่า ทำไมจึงเกณฑคนเข้ามาทำทำนบปิดลำแม่น้ำเจ้าพระยาในครั้งนั้น อันความจริงที่เป็นมาแต่เดิมนั้น ลำแม่น้ำเจ้าพระยาไม่ได้ลงมาทางหน้าเมืองอ่างทองทุกวันนี้ ลำน้ำเข้าทางบางแก้ว มาทางคลองเมืองกรุงเก่าลงมาทางวัดพุทไธสวรรย์มาออกตรงป้อมเพชร แม่น้ำตอนใต้คลองบางแก้วเดิมเป็นคลองขุดมาต่อลำแม่น้ำน้อย แต่สายน้ำมาเดินเสียทางคลองขุดนี้ กัดแผ่นดินกว้างลึกออกไปเป็นลำแม่น้ำ ทางบางแก้วจึงตื้นเขินขึ้นทุกที จนใช้เรือไม่ได้ในฤดูแล้งด้วย เหตุนี้จึงไปทำนบปิดทางใหม่ซึ่งน้ำกัดประสงค์จะให้สายน้ำกลับไปเดินทางบางแก้วซึ่งเป็นลำแม่น้ำเดิม แต่ทำนบที่ทำเมื่อปีระกา เบญจศกนั้นท้าน้ำไม่อยู่ ถึงฤดูน้ำเหนือหลากทำนบก็พังไม่ได้ประโยชน์ดังคาด สายน้ำลำแม่น้ำเจ้าพระยาจึงลงทางเมืองอ่างทองมาจนตรานท่าทุกวันนี้”

เฉพาะที่ตำบลบางแก้วตอนเหนือศาลากลางจังหวัดขึ้นไปถึงเล็กน้อยตรงที่ทำทำนบนั้นยังมีหมู่บ้าน ๆ หนึ่งเรียกว่า “บ้านรอ” จนทุกวันนี้ ผู้รู้กล่าวกันว่าน้ำเบญจสุทธคงคาในแม่น้ำสำคัญทั้ง ๕ ในราชอาณาจักรไทย ซึ่งแต่งเป็นน้ำสร่งพระมรุธาภิเศกสมเด็จพระมหาจักรพรรดิราชเป็นพระราชประเพณีมาแต่โบราณนั้น น้ำในแม่น้ำเจ้าพระยาซึ่งตกที่ “ตำบลบางแก้ว” ก็เป็นน้ำเบญจสุทธคงคาในแม่น้ำสำคัญทั้ง ๕ ในราชอาณาจักรไทยด้วยแห่งหนึ่ง

ในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว สมเด็จพระพุฒาจารย์ (โต พรหมรังสี) แห่งวัดระฆังโฆสิตาราม กรุงเทพมหานคร ก็ได้สร้างพระโตขึ้นที่วัดไชโยวรวิหาร อำเภอไชโย และได้รับการปฏิสังขรณ์ในเวลาต่อมา พระที่สร้างนั้นมีชื่อเสียงมากเรียกว่า หลวงพ่อโต หรือพระมหาพุทฺธิมพ์

ในรัชกาลสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พระองค์มีพระราชอัธยาศัยโปรดฯ ในการเสด็จประพาส และได้เคยเสด็จเมืองอ่างทองและท้องที่ของอ่างทองหลายแห่ง ดังนี้

พ.ศ. ๒๔๒๑ เมื่อคราวเสด็จประพาสมณฑลอยุธยา ได้เสด็จวัดไชโย อำเภอไชโย วัดขุนอินทประมูล อำเภอโพธิ์ทอง และวัดป่าโมก อำเภอป่าโมก

พ.ศ. ๒๔๔๔ คราวเสด็จเลียบมณฑลฝ่ายเหนือ ได้เสด็จเมืองอ่างทอง ซึ่งมีข้อความตามพระราชหัตถเลขาตอนหนึ่งว่า “...จนถึงพรหมแดนเมืองอ่างทอง พระวิเศษชัยชาญ ผู้ว่าราชการเมือง นำดอกไม้ธูปเทียนมาต้อนรับ เปลี่ยนรถม้ามาด้วยจนถึงพลับพลาเหนือเมืองเลี้ยวหนึ่งประมาณบ่าย ๔ โมง ได้ขึ้นไปยังโรงพิธีซึ่งมีพระสงฆ์ ข้าราชการ และราษฎรคอยพร้อมอยู่ในที่นั้น ผู้ว่าราชการเมืองอ่านคำต้อนรับฉันได้มอบพระแสงราชวุธเสร็จแล้ว...” วันรุ่งขึ้นเสด็จถึงวัดไชโย และต่อไปยังเมืองสิงห์บุรี ตอนเสด็จกลับก็ผ่านเมืองอ่างทองได้มนัสการพระพุทฺธิไสยาสน์วัดป่าโมกด้วย

พ.ศ. ๒๔๔๙ ในการเสด็จประพาสต้นครั้งที่ ๒ ได้มนัสการพระพุทฺธิไสยาสน์วัดป่าโมก รุ่งขึ้นเสด็จเมืองอ่างทอง และเสด็จต่อไปถึงวัดไชโยในวันเดียวกัน

พ.ศ. ๒๔๕๑ คราวเสด็จประพาสลำน้ำมะขามเฒ่า ได้เสด็จไปอำเภอวิเศษชัยชาญ ดูกำหนดและวัดขุนอินทประมูลด้วย

ในสมัยรัชกาลที่ ๖ เมื่อ พ.ศ. ๒๔๕๙ ได้เสด็จประพาสลำแม่น้ำน้อยและลำแม่น้ำใหญ่ คราวนี้พระองค์ผ่านปลายเขตอำเภอป่าโมก ประทับร้อนที่วัดท่าสุวรรณ (วัดวิเศษชัยชาญในปัจจุบัน) ซึ่งอยู่ใต้ที่ว่าการอำเภอวิเศษชัยชาญเดิมแล้วเสร็จขึ้นไปประทับแรมที่พลับพลาหน้าวัดเกาะ หน้าที่ว่าการอำเภอโพธิ์ทอง (เดิม) รุ่งขึ้น เสด็จประพาสบ้านโพธิ์ทอง แล้วเสด็จกลับประทับแรมพลับพลาหน้าวัดเกาะอีกจากนั้นได้เสด็จต่อไปยังสิงห์บุรีและชัยนาท เทียบกลับได้เสด็จลงทางแม่น้ำเจ้าพระยาทรงประทับร้อนวัดไชโยแล้วเสด็จมาประทับแรมพลับพลาหน้าศาลากลางจังหวัดอ่างทอง

สำหรับการจัดระเบียบการปกครองนั้น ในราว พ.ศ. ๒๔๓๙ ตรงกับรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้มีการจัดระเบียบการปกครองเป็นมณฑลเทศาภิบาล เมืองอ่างทองได้ขึ้นอยู่ในปกครองของข้าหลวงเทศาภิบาลอยุธยา ซึ่งมีเมืองต่าง ๆ ขึ้นอยู่กับมณฑลอยุธยาถึง ๘ เมืองด้วยกัน ขณะนั้นเมืองอ่างทองแบ่งการปกครองเป็นอำเภอมี ๔ อำเภอด้วยกันคือ

^๑ สมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพ พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ ๒ ฉบับพิมพ์ในงานฉานนิกกิจศพ หม่อมแก้ว ทินกร และนายฤทธิสำแดง (เปลี่ยน จิตะรัต) ๓๑ มกราคม ๒๔๙๘, หน้า ๒๐๙-๒๑๐

อำเภอเมือง อำเภอไชโย อำเภอไผ่จำศีล และอำเภอโพธิ์ทอง (ส่วนอำเภอป่าโมกนั้น ยังไม่จัดเป็นอำเภอแต่รวมอยู่กับอำเภอเมืองอ่างทอง และอำเภอไผ่จำศีลนั้นก็คืออำเภอวิเศษชัยชาญนั่นเอง) ต่อมาปี พ.ศ. ๒๔๔๕ ได้ตั้งอำเภอป่าโมกขึ้นโดยแยกไปจากอำเภอเมืองอ่างทอง และปี พ.ศ. ๒๔๕๑ ได้เปลี่ยนชื่ออำเภอไผ่จำศีล เป็นอำเภอวิเศษชัยชาญ ตามชื่อแขวงเมืองวิเศษชัยชาญเดิม

ต่อมา พ.ศ. ๒๔๗๖ ได้มีการยุบเลิกมณฑล เมืองอ่างทองก็เปลี่ยนเป็นจังหวัดอ่างทอง ไม่ขึ้นกับมณฑลอยุธยาอีกต่อไป

พ.ศ. ๒๔๙๑ ประกาศตั้งกิ่งอำเภอแสวงหา และยกฐานะเป็นอำเภอแสวงหา เมื่อปี พ.ศ. ๒๔๙๙

พ.ศ. ๒๕๐๕ ประกาศตั้งกิ่งอำเภอสามโก้ และยกฐานะเป็นอำเภอสามโก้ เมื่อปี พ.ศ. ๒๕๐๘

ดังนั้นจังหวัดอ่างทองจึงมีอำเภอ ๗ อำเภอตั้งแต่ปี พ.ศ. ๒๕๐๘ เป็นต้นมาถึงปัจจุบัน

หวน พินธุพันธุ์ ได้เขียนไว้ในหนังสืออ่างทองของเราตอนหนึ่งว่า “เป็นที่น่าสังเกตอย่างหนึ่งก็คือว่า ชื่อหมู่บ้าน ตำบล อำเภอ และรวมไปถึงวัดในจังหวัดอ่างทองปัจจุบันนี้ หลายชื่อมีคำว่า “ชัย” หรือ “ไชย” อยู่ด้วย ก็แสดงว่าท้องที่นั้น ๆ จะต้องมีความหมายเกี่ยวกับชัยชนะจากการสงครามอย่างแน่นอนเพราะท้องที่ของอ่างทองเคยเป็นสนามรบในสมัยกรุงศรีอยุธยาเป็นราชธานี บ่อยครั้งที่สุด ผู้ที่ตั้งชื่อขึ้นนั้นจะต้องเอาความหมายจากชัยชนะอย่างไม่มีปัญหา ชื่อที่มีคำว่า “ชัย” หรือ “ไชย” อยู่ด้วยนั้น เป็นอำเภออยู่ ๒ ชื่อ คือ อำเภอไชโย และอำเภอวิเศษชัยชาญ เป็นตำบล ๓ ชื่อ คือ ตำบลไชโย ตำบลไชยภูมิ และตำบลชัยฤทธิ์ ซึ่งทั้ง ๓ ตำบลนี้อยู่ในท้องที่อำเภอไชโยทั้งสิ้น และยังมีวัดอยู่อีก ๓ วัด คือ วัดไชยสงคราม วัดไชยมงคล วัดสนามชัย ทั้ง ๓ วัดนี้อยู่ใกล้ ๆ กัน ซึ่งขึ้นกับอำเภอเมืองอ่างทอง นอกจากนี้ยังมีตำบลหนึ่งชื่อตำบลตรีณรงค์ ขึ้นกับอำเภอไชโยมีความหมายเกี่ยวกับสงครามเช่นกัน”

นอกจากนี้แล้ว ชื่อตำบล หมู่บ้าน ในจังหวัดอ่างทอง ยังไปปรากฏอยู่ในหนังสือวรรณคดีมีชื่อของเมืองไทยเล่มหนึ่ง นั่นคือ เสภาขุนช้างขุนแผน ซึ่งแต่งขึ้นในสมัยรัชกาลที่ ๒ และรัชกาลที่ ๓ แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ ในตอนที่ ๔๓ ของบทเสภาซึ่งตอนท้ายสุดกล่าวถึงจะเข้เถรกวาด ตามตำนานเสภาว่าเป็นบทแต่งแทรกในรัชกาลที่ ๓ ผู้แต่งคือครูแจ้งได้แต่งเกี่ยวกับเรื่องเถรกวาดคิดจะแก้แค้นพลายชุมพล ที่กรุงศรีอยุธยา จึงได้แปลงร่างเป็นแร้งบินจากเชียงใหม่มาอ่างทองแล้วแปลงร่างเป็นจะเข้เที่ยวจับคนตามตำบลหมู่บ้านต่าง ๆ ในท้องที่ไชโย อ่างทอง และป่าโมก ดังบทเสภา ดังนี้

“โผลงตรงลงเหนือเมืองอ่างทอง

พอเยื้องคลองบางแมวเป็นแนวป่า
 แร้งหายกลายรูปเป็นหลวงตา
 ลงนั่งนั่งภาวนาร้อยแปดที
 เสกไม้เท้าต่อหางที่กลางตัว
 แล้วเอาบาตรสวมหัวเข้าเร็วรี
 แผ่นโผนโจนผางกลางนที
 ก็กลายเป็นกุมภีร์ลมหีมา
 เชี่ยวขาวยาวออกนอกปากโจ้ง
 ฟาดโผนร้องเพียงเสียงฟ้าผ่า
 โตใหญ่ตัวยาวลิกแก้วา
 ขึ้นวิ่งร่าหลังน้ำด้วยลำพอง
 ทำนผู้ฟังถ้วนหน้าอย่าสงสัย
 เดิมจะได้ตั้งย่านเป็นบ้านช่อง
 เพราะเถรกวาดแปลงกายร้ายคะนอง
 จึงเรียกบ้านจะเข้ร้องแต่นั้นมา
 เดียวนี้มีหลักแหล่งแขวงอ่างทอง
 บ้านช่องปึกแผ่นยังแน่นหนา

ตั้งนามตามนิทานเพราะชั่วตา
จึงได้ปรากฏตามลจนทุกวัน”

ในปัจจุบันบ้านจะเข้ร้องเป็นตำบลจระเข้ร้อง ขึ้นกับอำเภอไชโยและเป็นตำบลที่ตั้งที่ว่าการอำเภอไชโยด้วย

อีกตอนหนึ่งของเสภาที่ว่า

“พันบ้านตลาดกรวดรวดเร็วมา

ควายช้างขวางหน้าเข้าไม่ได้

ฟาดฟันกัดตายกายกันไป

เลยไล่ส่งน้ำรั่วลงมา

ครู่หนึ่งถึงหน้าเมืองอ่างทอง

โบกหางครางร้องคะนองรำ

พอชาวบ้านลงสะพานมาล้างปลา

เข้าคาบคร่าลงน้ำแล้วดำทวน”

บ้านตลาดกรวดนั้นปัจจุบันเป็นตำบลตลาดกรวดขึ้นอยู่กับอำเภอเมืองอ่างทองอีกตอนหนึ่งของเสภากล่าวว่า

“ถึงบ้านแห่แร้งก้องกระหิม

รวงควานพิมพุดกันสนั่นอื้อ

ครั้นมาถึงหัวย่านบ้านสะตือ

ก็มุดน้ำดำที่อยู่อยุไต้ไต้”

ในปัจจุบันนี้ บ้านแห่เป็นตำบลบ้านแห่ อยู่ในท้องที่อำเภอเมืองอ่างทอง และบ้านสะตือเป็นหมู่บ้านในอำเภอเมืองอ่างทอง เสภาตอนต่อมาก็กล่าวถึงท้องที่ของอ่างทองอีก เช่น

“เที่ยวท่องล่องโรม่าโพธิสระ

ปะหลวตาบิณฑบาตฟาดดั่งผึ้ง

ขบกัดสะบัดเถรขึ้นเลนตึง

บนดลิ่งวิ่งอิงทั้งหญิงชาย

เรือแพใหญ่่น้อยถอยเข้าคลอง

ไม่อาจล่องลอยน้ำระส่ำระสาย

พ่วงกันพันพัวด้วยกล้วยตาย

จะเข้ร้ายถึงย่านบ้านระกำ”

ปัจจุบันบ้านโพธิสระคือตำบลโพสะ อยู่ในเขตอำเภอเมืองอ่างทอง ส่วนบ้านระกำเป็นหมู่บ้านอยู่ในอำเภอป่าโมก อีกตอนหนึ่งของเสภากล่าวว่า

“มาถึงบางท้าวท้ายป่าโมก

จะเข้โบกหางหันเข้าแฝงฝั่ง

ที่นั่นน้ำลิกนักระพิกพัง

เข้าเพื่อยฟังแบายคายอยู่ท้ายวัด”

วัดที่กล่าวถึงเข้าใจว่าจะเป็นวัดป่าโมก ซึ่งตั้งอยู่ริมหน้าเจ้าพระยา หน้าวัดน้ำลิกและดลิ่งฟังอยู่เสมอ เพราะน้ำไหลพุ่งเข้าหาดลิ่งอยู่ตลอดเวลา

สันนิษฐานว่าผู้แต่งเสภาขุนช้างขุนแผนตอนนี้จะคุ้นเคยกับสภาพเมืองอ่างทอง อาจจะเป็นคนแถบนี้หรือเคยเดินทางผ่านบ่อย ๆ ก็เป็นไปได้

ได้กล่าวแล้วว่า เนื่องจากอ่างทองเป็นเมืองที่อยู่ใกล้พระนครหลวงในสมัยกรุงศรีอยุธยา จึงมีเรื่องราวที่เกี่ยวข้องอยู่ตลอดเวลา โดยเฉพาะการศึกษาสงครามป้องกันพระนคร พระเจ้าแผ่นดินของไทยหลายพระองค์ได้เคยเสด็จอ่างทองเพื่อทรงประกอบพระราชภารกิจต่าง ๆ แม้ว่าปัจจุบันจะได้ย้ายราชธานีไปอยู่ที่กรุงเทพมหานครแล้วก็ตาม จังหวัดอ่างทองก็ยังถือว่าเป็นจังหวัดที่อยู่ใกล้จากเมืองหลวงนัก พระมหากษัตริย์ไทยหลายพระองค์ในราชวงศ์จักรีก็ได้เคยเสด็จอ่างทองเช่นกัน โดยเฉพาะพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวรัชกาลปัจจุบัน พร้อมด้วยสมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ และสมเด็จพระเจ้าลูกเธอทุกพระองค์ได้เสด็จเยี่ยมเยียนราษฎรในเขตจังหวัดอ่างทอง และเสด็จพระราชดำเนินมาทรงประกอบพระราชภารกิจ ทั้งทางราชการและส่วนพระองค์ในวาระต่าง ๆ บ่อยครั้ง อาทิ เสด็จพระราชดำเนินมาถวายผ้าพระกฐินเป็นการส่วนพระองค์ที่วัดศีลวันทาราม อำเภอโพธิ์ทอง วัดเขียนอำเภอบางบาล วัดขุนอินทประมูล อำเภอโพธิ์ทอง เสด็จนมัสการหลวงพ่อดโต วัดไชโยวรวิหาร อำเภอไชโย เสด็จเยี่ยมสถานที่เลี้ยงเด็กกำพร้าวัดสระแก้ว อำเภอป่าโมก ฯลฯ เป็นเหตุให้ข้าราชการ พ่อค้า ประชาชนในจังหวัดอ่างทองปลาบปลื้มใจและซาบซึ้งในพระมหากรุณาธิคุณเป็นล้นพ้น

การจัดรูปการปกครองเมืองตามระบอบมณฑลเทศาภิบาล

ระบบการปกครองส่วนภูมิภาคของเมืองไทยก่อนหน้าที่จะวิวัฒนาการในรูปของจังหวัด อำเภอ ตำบล และหมู่บ้าน ได้มีการเปลี่ยนแปลงระบบการบริหารราชการแผ่นดินส่วนภูมิภาคมาหลายยุคหลายสมัยหลายขั้นตอนด้วยกัน นับตั้งแต่สมัยสุโขทัย ซึ่งจัดระเบียบการปกครองหัวเมืองทั้งหลายออกเป็นเมืองราชธานี เมืองลูกหลวง (หรือเมืองหน้าด่านรอบราชธานีทั้ง ๔ ด้าน) เมืองพระยามหานคร (หัวเมืองชั้นนอก) และเมืองประเทศราช โดยเมืองแต่ละประเภทจะมีลักษณะความสัมพันธ์และระดับความใกล้ชิดกับเมืองแม่หรือราชธานีมากน้อยลดหลั่นกันไปตามระยะทางจากเมืองหลวง ตลอดจนความคล้ายคลึงทางภาษาและวัฒนธรรมภายในกรณีของเมืองประเทศราชเป็นต้น ครั้นถึงต้นสมัยกรุงศรีอยุธยาเป็นราชธานีในสมัยพระเจ้าอู่ทอง ก็ยังมิได้ทรงเปลี่ยนแปลงระเบียบการปกครองหัวเมืองต่าง ๆ เท่าใดนัก การปกครองอาณาเขตก็ใช้ทำนองเดียวกันกับครั้งสมัยกรุงสุโขทัย โดยแบ่งเป็นราชธานีมีเมืองหน้าด่านชั้นในสำหรับป้องกันราชธานีทั้ง ๔ ทิศ เรียกว่า เมืองป้อมปราการ นอกจากนั้นก็เป็นหัวเมืองชั้นใน เมืองพระยามหานคร และเมืองประเทศราช เช่นเดียวกับสมัยกรุงสุโขทัย การจัดระเบียบการปกครองหัวเมืองของกรุงศรีอยุธยาเป็นดังที่กล่าวมานี้ จนกระทั่งถึงปี พ.ศ. ๑๙๙๑ ซึ่งเป็นปีที่สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถขึ้นครองราชย์ จึงได้มีการเปลี่ยนแปลงแก้ไขปรับปรุงหลายประการด้วยกัน

การปรับปรุงระเบียบการปกครองที่สำคัญในสมัยสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ คือ การแยกการทหาร และการพลเรือนออกจากกัน ดังปรากฏในพระราชพงศาวดารว่า “ทรงตั้งตำแหน่งเสนาบดีเอาทหารเป็นกลาโหม เอापพลเรือนเป็นสมุหนายก” งานจตุสดมภ์ คือ เวียง วัง คลัง นา ซึ่งถือว่าเป็นงานฝ่ายพลเรือน มีสมุหนายกเป็นผู้รับผิดชอบเหนือจตุสดมภ์อีกชั้นหนึ่ง เทียบได้กับอัครมหาเสนาบดี ส่วนงานที่เกี่ยวกับการทหารหรือการป้องกันประเทศ เช่น กรมม้า กรมช้าง และกรมทหารราบก็มีสมุหกลาโหมเป็นผู้รับผิดชอบ การจัดระเบียบการปกครองหัวเมืองในสมัยนี้ มีลักษณะของการรวมอำนาจเข้าสู่ศูนย์กลาง คือ ราชธานีเพิ่มมากขึ้น โดยสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถได้ทรงวางหลักการปกครองหัวเมืองให้เป็นแบบเดียวกันกับราชธานี คือ ทรงให้ใช้วิธีการปกครองฝ่ายพลเรือนที่เรียกว่า จตุสดมภ์ ตามหัวเมืองด้วย ส่วนฝ่ายทหารนั้น มีอำนาจครอบคลุมกิจการทหารทั่วราชอาณาจักรอยู่แล้ว ในด้านการปรับปรุงหัวเมืองที่อยู่รายรอบ อันได้แก่ บรรดาหัวเมืองชั้นในแต่เดิม นอกจากนั้นไปก็เป็นเมืองพระยามหานคร ซึ่งกำหนดเป็นเมืองชั้นเอก โท ตริ โดยลำดับกันตามความสำคัญของเมือง ผู้ปกครองเมืองจะได้รับการแต่งตั้งจากพระมหากษัตริย์ตามแต่จะทรงเห็นสมควร ส่วนเมืองประเทศราชนั้นยังคงให้เจ้านายชนชาตินั้นปกครองตามจารีตประเพณี กรุงศรีอยุธยามีได้ควบคุมการบริหารโดยตรง เป็นแต่จะต้องส่งเครื่องราชบรรณาการ และถ้าผู้ใดจะเป็นเจ้าเมืองจะต้องทูลขอให้พระมหากษัตริย์แห่งกรุงศรีอยุธยาทรงแต่งตั้ง

การจัดระเบียบการปกครองราชธานีและหัวเมืองในรัชสมัยของสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถนี้ เป็นหลักในการปกครองประเทศสืบต่อมาตลอดสมัยกรุงศรีอยุธยา มีการเปลี่ยนแปลงเพียงเล็กน้อยในสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช ซึ่งได้ทรง

แบ่งหัวเมืองออกเป็น ๒ ภาค คือ หัวเมืองทางภาคเหนือ มอบให้สมุหนายกว่าการทั้งฝ่ายทหารและพลเรือน ส่วนหัวเมืองทางภาคใต้ มอบให้สมุหกลา-โหมดูแลทั้งฝ่ายทหารและฝ่ายพลเรือนเช่นกัน เว้นแต่หัวเมืองที่อยู่ตามปากอ่าวมอบให้อยู่ในหน้าที่ของกรมคลัง เพราะเกี่ยวกับการค้าขายต่างประเทศ

วิธีจัดการปกครองส่วนภูมิภาคปลายสมัยกรุงศรีอยุธยาได้ใช้กันต่อมาในสมัยกรุงธนบุรี (พ.ศ. ๒๓๑๐-๒๓๒๕) และ สมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น พ.ศ. ๒๓๒๕ จนถึงรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าฯ โดยไม่มีอะไรเปลี่ยนแปลงในส่วนที่สำคัญแต่อย่างใด เว้นแต่ในปี พ.ศ. ๒๔๑๗ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าฯ ได้ทรงแบ่งหัวเมืองเสียให้เป็น ๓ ประเภท คือ หัวเมืองชั้นใน หัวเมืองชั้นกลาง และหัวเมืองชั้นนอก ตามระยะทางไกลใกล้จากกรุงเทพฯ หัวเมืองแต่ละประเภทในแต่ละภาคยังคงอยู่ในความควบคุมดูแลของสมุหนายก สมุหกลาโหม และเสนาบดีคลังเช่นเดิม

การปฏิรูปการจัดระเบียบการปกครองในสมัยรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าฯ

ในสมัยรัชกาลที่ ๕ นี้ ประเทศไทยมีการติดต่อกับชาวต่างประเทศมากยิ่งขึ้น วัฒนธรรมและขนบธรรมเนียมประเพณีของชาวต่างประเทศทางตะวันตกกำลังหลั่งไหลเข้าสู่ประเทศไทย และอิทธิพลในการแสวงหาเมืองขึ้นของชาติตะวันตกก็กำลังแพร่มาถึงชาวเอเชีย โดยเฉพาะอย่างยิ่งอังกฤษและฝรั่งเศส ซึ่งได้ขยายอำนาจคุกคามเอกราชและบูรณภาพแห่งดินแดนของประเทศไทยอย่างรุนแรง เหตุการณ์ในระบายนั้นเป็นพลังผลักดันให้เกิดความคิดที่จะแก้ไขปรับปรุงการปกครองประเทศเพื่อให้เกิดประสิทธิภาพในการบริหารงานหัวเมืองและสร้างความมั่นคงให้กับประเทศชาติให้เพียงพอที่จะต้านทานการคุกคามของมหาอำนาจชาติตะวันตกได้ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าฯ จึงทรงเริ่มปรับปรุงระบบการปกครองประเทศให้ทันสมัย พระองค์ทรงดำริว่า “จะนั่งอยู่โดดเดี่ยวเช่นที่เป็นมาแล้วแต่โบราณหาได้ไม่เพราะเป็นสมัยของโลกที่กำลังเปลี่ยนแปลงเข้ายุคใหม่ จะต้องเผชิญกับชาวต่างประเทศที่เขาเจริญแล้วที่อาณาเขตติดกับประเทศไทย และเขากำลังแสดงและจัดการปกครองอาณาเขตให้เจริญยิ่ง ๆ ขึ้น ฉะนั้นประเทศไทยจะต้องเร่งรีบลงมือจัดการทะนุบำรุงบ้านเมืองให้เจริญทัดเทียมกับกาลสมัย จึงจะรักษาเอกราชไว้ได้” โดยเหตุนี้ต่อมาจึงมีพระบรมราชโองการยกเลิกระเบียบการปกครองแต่เดิม และประกาศตั้งกระทรวงแบบใหม่ขึ้น ๑๒ กระทรวง เมื่อวันที่ ๑ เมษายน พ.ศ. ๒๔๓๕ โดยจัดสรรอำนาจและหน้าที่ความรับผิดชอบของแต่ละกระทรวงให้เป็นสัดส่วน อาทิเช่น กระทรวงมหาดไทย กระทรวงกลาโหม กระทรวงการต่างประเทศ กระทรวงเกษตรการ การกระทรวงการคลัง กระทรวงยุติธรรม เป็นต้น บรรดาหัวเมืองที่แบ่งเป็นฝ่ายเหนือ ฝ่ายใต้ ก็ให้อยู่ในบังคับบัญชาตราพระราชสีห์ของกระทรวงมหาดไทยทั้งหมด ตามประกาศพระบรมราชโองการลงวันที่ ๒๒ ธันวาคม ร.ศ. ๑๑๓ (พ.ศ. ๒๔๓๗)

เมื่องานปกครองหัวเมืองที่เคยแยกไปอยู่ในอำนาจของกระทรวงกลาโหมก็ดี กระทรวงการต่างประเทศหรือกรมท่าก็ดี ไปขึ้นอยู่กับกระทรวงมหาดไทยเพียงกระทรวงเดียว กระทรวงมหาดไทยจึงมีฐานะเป็นศูนย์กลางบัญชาการงานปฏิรูปการปกครองให้ทันสมัยไปโดยปริยาย สมเด็จฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ เสนาบดีกระทรวงมหาดไทยครั้งแรกที่เสด็จไปตรวจราชการหัวเมือง ได้ทรงพบข้อขัดข้องหลายประการในการปกครองหัวเมือง ประการแรก คือ มีหัวเมืองมากเกินไป แม้แต่หัวเมืองชั้นในก็หลายสิบเมืองทางคมนาคมกับกรุงเทพฯ จะไปถึงก็ล่าช้า เช่นจะไปเมืองพิษณุโลกต้องเดินทางไปกว่า ๑๐ วันจึงจะถึง หัวเมืองที่อยู่หลายทิศทาง จะจัดการอันใดก็พันวิสัยที่เสนาบดีจะออกไปจัดหรือตรวจการได้เอง ได้แต่มีห้องตราสั่งข้อบังคับและแบบแผนส่งออกไปในแผ่นกระดาษให้เจ้าเมืองจัดการ เจ้าเมืองก็มีหลายสิบคนด้วยกันจะเข้าใจคำสั่งต่างกันอย่างไร และใครจะทำการซึ่งส่งไปนั้นอย่างไรก็ยากที่จะรู้ ในที่สุดพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าฯ กับสมเด็จฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ จึงทรงดำริจัดตั้งระเบียบการปกครองแบบมณฑลเทศาภิบาลขึ้น

การจัดระเบียบการปกครองหัวเมืองแบบมณฑลเทศาภิบาลนี้เป็นการจัดตั้งหน่วย ราชการบริหารส่วนภูมิภาค ซึ่งมีสภาพและฐานะเป็นตัวแทนประจำท้องที่ของกระทรวงมหาดไทยอย่างแท้จริง เพื่อความเข้าใจในเรื่องนี้ จึงขอนำคำจำกัดความของ “เทศาภิบาล” ซึ่งพระยาราชเสนา (ศิริ เทพหัสดิน ณ อยุธยา) อดีตปลัดทูลฉลองกระทรวงมหาดไทย มากล่าวไว้ ณ ที่นี้

“...การเทศาภิบาล คือ การปกครองโดยลักษณะที่จัดให้มีหน่วยบริหารราชการอันประกอบด้วยตำแหน่งข้าราชการต่างพระเนตรพระกรรณของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว และเป็นทีไว้วางใจของรัฐบาลของพระองค์ รับแบ่งภาระของรัฐบาลซึ่งประจำอยู่แต่เฉพาะในราชธานีนั้น ออกไปดำเนินการในส่วนภูมิภาคของประเทศ ซึ่งอยู่ห่างไกลจากรัฐบาล ซึ่งอยู่ในราชธานีให้ได้

ใกล้ชิดกับอาณาประชาราษฎร์เพื่อให้เขาได้รับความร่มเย็นเป็นสุขและเกิดความเจริญทั่วถึงกัน โดยมีระเบียบแบบแผนอันเป็นคุณประโยชน์แก่ประเทศชาติฯ จึงแบ่งเขตการปกครองโดยขนาดลดหลั่นกันเป็นชั้นอันดับกันดังนี้คือ ส่วนใหญ่เป็นมณฑล รองถัดลงไปเป็นเมือง คือ จังหวัด รองไปอีกเป็นอำเภอ ตำบล และหมู่บ้าน จัดแบ่งหน้าที่ราชการเป็นส่วนสัดแผนงานให้สอดคล้องกับทำงานของการกระทรวง ทบวง กรม ในราชธานี และจัดสรรข้าราชการที่มีความรู้สติปัญญาความประพฤติดีให้ไปประจำทำงานตามตำแหน่งหน้าที่ มิให้มีการก้าวก่ายสับสนกันดังที่เป็นมาแต่ก่อน..."

การปกครองหัวเมืองในสมัยก่อนใช้ระบบเทศาภิบาลนั้น อำนาจปกครองบังคับบัญชามีความหมายแตกต่างกันออกไปตามความใกล้เคียงของท้องถิ่น หัวเมือง หรือประเทศราช ยิ่งไกลจากกรุงเทพฯ เท่าใด ก็ยิ่งมีอิสระมากขึ้นเท่านั้น หัวเมืองที่รัฐบาลปกครองบังคับบัญชาได้โดยตรงก็มีแต่หัวเมืองใกล้เคียง ๆ ส่วนหัวเมืองอื่นที่ไกลออกไปมักจะมีเจ้าเมืองเป็นผู้ปกครองแบบกินเมือง และมีอำนาจอย่างกว้างขวาง สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระยาดำรงราชานุภาพจึงทรงพยายามที่จะจัดให้อำนาจการปกครองเข้ามารวมอยู่ยังจุดเดียวกัน โดยจัดตั้งระบบเทศาภิบาลซึ่งเป็นระบบที่รัฐบาลกลางจัดส่งข้าราชการไปบริหารราชการในท้องที่ต่าง ๆ แทนที่ส่วนภูมิภาคจะจัดการปกครองกันเองเช่นแต่ก่อน อันเป็นระบบกินเมือง ระบบการปกครองแบบเทศาภิบาลจึงเป็นระบบการปกครองที่รวมอำนาจเข้ามาไว้ในส่วนกลางและรื้อถอนอำนาจเจ้าเมืองตามระบบเดิมลงอย่างสิ้นเชิง และเพื่อเป็นการเพิ่มประสิทธิภาพในการควบคุมหัวเมืองให้ใกล้ชิดยิ่งขึ้นตลอดจนเป็นการแบ่งเบาภาระหน้าที่ของเสนาบดี จึงได้รวมหัวเมืองเข้าเป็นแบบมณฑล ๆ ละ ๕ เมืองหรือ ๖ เมือง ในขนาดท้องที่ที่ผู้บังคับบัญชาการมณฑลอาจจะจัดการและตรวจตราได้เองตลอดอาณาเขตเรียกว่า "มณฑลเทศาภิบาล" มีข้าหลวงเทศาภิบาลเป็นผู้ปกครองบังคับบัญชา หัวเมืองทั้งปวงในเขตมณฑลของตน

การจัดตั้งมณฑลเทศาภิบาลนี้รัฐบาลมิได้ดำเนินการในที่เดียวทั้งประเทศ แต่ได้จัดตั้งเป็นระยะ ๆ ไป โดยเริ่มขึ้นในปี พ.ศ. ๒๔๓๗ ภายหลังการปฏิรูปการบริหารส่วนกลาง ทั้งนี้ถือสำน้ำซึ่งเป็นทางคมนาคมหลักในสมัยนั้นเป็นเครื่องกำหนดเขตมณฑลเทศาภิบาลที่จัดตั้งขึ้นในคราวแรกมี ๓ มณฑล คือ มณฑลพิษณุโลก มณฑลปราจีน และมณฑลนครราชสีมา ต่อมาเมื่อมีการโอนหัวเมือง ทั้งหมดซึ่งเคยอยู่ในกระทรวงกลาโหมมาขึ้นอยู่ในกระทรวงมหาดไทยกระทรวงเดียวแล้ว จึงได้รวมหัวเมืองฝ่ายใต้จัดเป็นมณฑลราชบุรีขึ้นอีกมณฑลหนึ่ง จากนั้นมาในปี พ.ศ. ๒๔๓๘ ถึง ๒๔๔๘ ก็ได้มีการจัดตั้งยุบเลิกและเปลี่ยนเขตการปกครองมณฑลเทศาภิบาลอยู่ตลอดเวลาตามความเหมาะสม

จังหวัดอ่างทองนั้นถูกรวมอยู่ในมณฑลเทศาภิบาลกรุงเก่าซึ่งจัดขึ้นในปี พ.ศ. ๒๔๓๘ โดยรวมกรุงศรีอยุธยา เมืองอ่างทอง ลพบุรี สระบุรี สิงห์บุรี พรหมบุรี และอินทบุรีเข้าด้วยกัน โดยมีพระเจ้าอน้อยยาเธอ กรมขุนมรุพงษ์ศิริพัฒน์ (พระองค์เจ้าวัฒนาวงศ์ ต้นราชสกุล วัฒนวงศ์) ทรงเป็นข้าหลวงเทศาภิบาลคนแรกของมณฑลนี้ ต่อมาเปลี่ยนชื่อเป็นมณฑลอยุธยาและยุบเลิกไปภายหลังการเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. ๒๔๗๕

การจัดรูปการปกครองของมณฑลเทศาภิบาล

ดังที่กล่าวมาแล้วว่ามณฑลเทศาภิบาลมีลักษณะเป็นหน่วยราชการบริหารส่วนภูมิภาคที่ใหญ่ที่สุด โดยมีอาณาเขตรวมหลาย ๆ เมืองเข้าด้วยกันมากบ้างน้อยบ้างตามความเหมาะสม ในมณฑลเทศาภิบาลแต่ละมณฑลมีข้าราชการคณะหนึ่งประกอบด้วยข้าหลวงเทศาภิบาล ข้าหลวงมหาดไทย ข้าหลวงยุติธรรม ข้าหลวงคลัง เลขาธิการข้าหลวงเทศาภิบาล และแพทย์ประจำมณฑล ข้าราชการบริหารมณฑลจำนวนนี้เรียกว่า "กองมณฑล" เจ้าหน้าที่ ๖ ตำแหน่งดังกล่าวนี้เป็นเจ้าหน้าที่ที่กระทรวงมหาดไทยได้จัดให้มีขึ้นสำหรับบริหารงานมณฑล ๆ ละ ๑ กอง เป็นข้าราชการที่สังกัดกระทรวงมหาดไทยทั้งสิ้น กระทรวงคลังข้าราชการในตำแหน่งยุติธรรมและการคลังของมณฑล จึงเปลี่ยนไปสังกัดกระทรวง ทบวง กรมตามสายงานของตน

ข้าหลวงเทศาภิบาลเป็นผู้รับผิดชอบปกครองมณฑลมีอำนาจสูงสุดในมณฑลเหนือ ข้าราชการพนักงานทั้งปวงมีฐานะเป็นข้าราชการต่างพระเนตรพระกรรณของพระเจ้าอยู่หัว ซึ่งได้ทรงมอบความไว้วางพระราชหฤทัยโดยคัดเลือกจากขุนนางผู้ใหญ่ทั้งฝ่ายทหารและพลเรือน ออกไปปฏิบัติราชการมณฑลละ ๑ คน หน่วยปกครองมณฑลเทศาภิบาลนี้ทำหน้าที่เสมือนสื่อกลางเชื่อมโยงรัฐบาลกลางกับหน่วยราชการส่วนภูมิภาคหน่วยอื่น ๆ เข้าด้วยกัน ข้าหลวงมณฑลเทศาภิบาลมีอำนาจที่ใช้ดุลพินิจวินิจฉัยสั่งการได้เอง ยกเว้นเรื่องสำคัญซึ่งจะต้องขอความเห็นมายังกระทรวงมหาดไทยเท่านั้น เป็นการช่วยแบ่งเบาภาระของเสนาบดีกระทรวงมหาดไทยเป็นอันมาก มณฑลเทศาภิบาลนับว่าเป็นวิธีการ ปกครองที่ทำให้รัฐบาลสามารถดึงเอาหัวเมืองต่าง ๆ เข้ามา

อยู่ภายใต้อำนาจของสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวได้ อย่างแท้จริงผู้ว่าราชการเมืองของแต่ละเมืองในมณฑลต้องอยู่ภายใต้บังคับบัญชาของข้าหลวงเทศาภิบาลอีกชั้นหนึ่ง โดยมีได้ขึ้นตรงต่อเสนาบดีกระทรวงมหาดไทยโดยตรง ต่อมากระทรวงมหาดไทยยังได้เพิ่มตำแหน่งข้าราชกรมณฑลขึ้นอีก เพื่อแบ่งเบาภาระข้าหลวงเทศาภิบาลเช่น ตำแหน่งปลัดมณฑล มีอำนาจหน้าที่รองจากข้าหลวงเทศาภิบาล เสมียนตรามณฑลเป็นเจ้าพนักงานการเงินรักษาพัสดุและดูแลรักษาการปฏิบัติราชการมณฑล และมหาดเล็กรายงานมีหน้าที่ออกตรวจราชการตามเมืองและอำเภอต่าง ๆ ตลอดมณฑล เป็นต้น

การจัดรูปการปกครองในสมัยปัจจุบัน

วิวัฒนาการของการจัดระเบียบการปกครองแบบมณฑลเทศาภิบาลได้รับการปรับปรุงเปลี่ยนแปลงในส่วนปลีกย่อยเป็นครั้งคราวอาทิเช่น ข้าหลวงเทศาภิบาล บางครั้งก็เรียกว่า สมุห-เทศาภิบาล มณฑลบางแห่งก็ถูกยุบเลิก บางแห่งก็ถูกจัดตั้งเป็นเขตการปกครองพิเศษ เช่น มณฑลกรุงเทพฯ มณฑลตะวันตกเฉียงเหนือ และมณฑลนครศรีธรรมราช ซึ่งรวมบริเวณ ๗ หัวเมืองอิสลามเข้าไว้ ฯลฯ ต่อมาในสมัยรัชกาลที่ ๖ ก็ได้มีการปรับปรุงแก้ไขให้เหมาะสมกับกาลสมัยและความจำเป็นในทางปกครองหลายประการด้วยกัน อาทิเช่น การประกาศใช้พระราชบัญญัติลักษณะปกครองท้องที่ พ.ศ. ๒๔๕๗ แทนพระราชบัญญัติลักษณะปกครองท้องที่ ร.ศ. ๑๑๖ และมีการรวมมณฑลหลายมณฑลเข้าเป็นภาค และมีอุปราชเป็นหัวเมืองปกครองภาค ในปี พ.ศ. ๒๔๕๘ ทำให้ภาคเป็นหน่วยการ ปกครองใหญ่เหนือมณฑลขึ้นไปอีก ตลอดจนให้เปลี่ยนชื่อที่ใช้เรียกหน่วยการปกครองระดับต่ำจากมณฑลจาก “เมือง” เป็น “จังหวัด” โดยประกาศของกระทรวงมหาดไทย ลงวันที่ ๑๙ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๔๕๙

วันที่ ๒๔ มิถุนายน พ.ศ. ๒๔๗๕ “คณะราษฎร” ประกอบด้วย ทหาร ตำรวจ และพลเรือนทำการเปลี่ยนแปลงการปกครองจากระบอบราชาธิปไตยหรือสมบูรณาญาสิทธิราชมาเป็นระบอบประชาธิปไตย โดยมีพระมหากษัตริย์อยู่ภายใต้รัฐธรรมนูญ จากผลของการเปลี่ยนแปลงการปกครองครั้งนี้ทำให้มีการเปลี่ยนแปลงการจัดระเบียบการปกครองหรือการบริหารราชการส่วนภูมิภาคใหม่ โดยมีการตราพระราชบัญญัติว่าด้วยระเบียบราชการบริหารแห่งราชอาณาจักรสยาม พ.ศ. ๒๔๗๖ ซึ่งแบ่งหน่วยการปกครองส่วนภูมิภาคเป็น จังหวัด และอำเภอ โดยมีได้บัญญัติให้มีมณฑล ตามนัยดังกล่าวจึงเท่ากับเป็นการยกเลิกมณฑลไปโดยปริยาย แต่ได้จัดแบ่ง “ภาค” ขึ้นใหม่และให้มีข้าหลวงตรวจการสำหรับทำหน้าที่ตรวจ ควบคุม แนะนำ ชี้แจง ข้าราชการแก่หน่วยราชการส่วนภูมิภาคเท่านั้น โดยมีได้มีหน้าที่บริหารราชการทั่วไปเหมือนอย่างมณฑลเทศาภิบาล ดังนั้นจังหวัดกับส่วนกลางจึงสามารถติดต่อกันได้โดยตรงไม่ต้องผ่านภาคแต่อย่างใด

ในปี พ.ศ. ๒๔๙๕ รัฐบาลก็ได้ประกาศพระราชบัญญัติบริหารราชการแผ่นดิน พ.ศ. ๒๔๙๕ ยกเลิกพระราชบัญญัติเดิม ปี พ.ศ. ๒๔๗๖ เสีย และจัดระเบียบการปกครองส่วนภูมิภาคเป็นภาค จังหวัดและอำเภอ โดยให้มีผู้ว่าราชการภาคคนหนึ่งเป็นหัวหน้าปกครองบังคับบัญชาราชการบริหารส่วนภูมิภาคภายในเขต มีอำนาจหน้าที่คล้ายคลึงสมุหเทศาภิบาลในสมัยก่อน ครั้นต่อมาก็ได้มีการยกเลิกภาคอีกโดยสิ้นเชิงตามพระราชบัญญัติระเบียบบริหารราชการแผ่นดิน พ.ศ. ๒๔๙๙ เหลือแต่เพียงหน่วยการปกครองจังหวัด และอำเภอ ตามเดิม

พระราชบัญญัติระเบียบบริหารราชการแผ่นดิน พ.ศ. ๒๔๙๕ และฉบับแก้ไขเพิ่มเติม พ.ศ. ๒๔๙๙ ได้ใช้มาอีกเป็นเวลานาน จนกระทั่งถูกยกเลิกโดยประกาศคณะปฏิวัติฉบับที่ ๒๑๘ ลงวันที่ ๒๙ กันยายน พ.ศ. ๒๕๑๕ ซึ่งให้เริ่มใช้บังคับตั้งแต่วันที่ ๑ ตุลาคม พ.ศ. ๒๕๑๕ เป็นต้นไป ประกาศคณะปฏิวัติฉบับที่ ๒๑๘ จึงเป็นกฎหมายในการจัดระเบียบบริหารราชการส่วนภูมิภาคมาจนถึงทุกวันนี้

พิจารณาตามประกาศคณะปฏิวัติ ฉบับที่ ๒๑๘ ประกอบกับพระราชบัญญัติลักษณะ ปกครองท้องที่ พ.ศ. ๑๔๕๗ แล้ว หน่วยการบริหารราชการส่วนภูมิภาคของไทยจะแบ่งออกได้ ดังนี้

๑. จังหวัด
๒. อำเภอ (และกิ่งอำเภอ)
๓. ตำบล
๔. หมู่บ้าน

จังหวัดเป็นหน่วยราชการบริหารส่วนภูมิภาคที่ใหญ่ที่สุด แต่ละจังหวัดแบ่งเขตการปกครองหรือการบริหารราชการออกเป็นอำเภอ อำเภอแบ่งออกเป็นกิ่งอำเภอถ้ามีความจำเป็นในการปกครองแต่ตามปกติอำเภอแบ่งออกเป็นตำบลเลยทีเดียว และตำบลแบ่งออกเป็นหมู่บ้านซึ่งเป็นหน่วยการปกครองที่เล็กที่สุดในราชการบริหารส่วนภูมิภาค

จังหวัดตั้งโดยพระราชบัญญัติซึ่งเป็นกฎหมายที่ต้องผ่านความเห็นชอบของรัฐสภา ในการบริหารราชการของจังหวัดหนึ่ง ๆ นั้น มีผู้ว่าราชการจังหวัดซึ่งเป็นข้าราชการสังกัดกระทรวงมหาดไทยคนหนึ่งเป็นผู้รับนโยบายและคำสั่งจากนายกรัฐมนตรีในฐานะหัวหน้ารัฐบาล คณะรัฐมนตรี กระทรวง ทบวง กรม มาปฏิบัติทำให้เหมาะสมกับท้องถิ่นและประชาชน และเป็นหัวหน้าบังคับบัญชาบรรดา ข้าราชการฝ่ายบริหารส่วนภูมิภาคในเขตจังหวัด และรับผิดชอบในราชการจังหวัดและอำเภอ ผู้ว่าราชการจังหวัดมีรองผู้ว่าราชการจังหวัด และปลัดจังหวัดเป็นผู้ช่วยปฏิบัติราชการ และมีคณะกรรมการจังหวัด ซึ่งประกอบด้วยหัวหน้าส่วนราชการประจำจังหวัดจากกระทรวง ทบวง กรมต่าง ๆ ทำหน้าที่เป็นที่ปรึกษาของผู้ว่าราชการจังหวัดในการบริหารราชการแผ่นดินในจังหวัดนั้น

อำเภอจัดตั้งโดยพระราชกฤษฎีกา ในอำเภอหนึ่งให้นายอำเภอเป็นหัวหน้าปกครองบังคับบัญชา มีปลัดอำเภอ และหัวหน้าส่วนราชการซึ่งกระทรวง ทบวง กรม ต่าง ๆ ส่งมาประจำ ทำหน้าที่เป็นผู้ช่วยเหลือนายอำเภอในการปฏิบัติราชการแผ่นดิน ประกาศคณะปฏิวัติฉบับที่ ๒๑๘ มีได้กำหนดให้หัวหน้าส่วนราชการต่าง ๆ ซึ่งประจำอยู่ในอำเภอเป็นกรรมการอำเภอเหมือนในระดับจังหวัด ดังนั้นนายอำเภอจึงมีอิสระในการที่จะใช้ดุลพินิจตัดสินปัญหาเรื่องราวต่าง ๆ แต่ขณะเดียวกันก็ต้องรับผิดชอบในผลดีผลเสียอันเกิดจากการกระทำของตนเป็นเงาตามตัวด้วย

จังหวัดอ่างทอง ซึ่งเดิมเป็นเมืองอ่างทองอยู่ในมณฑลเทศาภิบาลกรุงเก่า และต่อมาภายหลังเปลี่ยนชื่อเป็นมณฑลอยุธยา ได้ถูกเปลี่ยนชื่อเรียกเป็นทางการจากเมืองอ่างทองมาเป็นจังหวัดอ่างทอง โดยประกาศกระทรวงมหาดไทยลงวันที่ ๑๙ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๔๕๙ ในสมัยรัชกาลที่ ๖ ปัจจุบันนี้แบ่งเขตการปกครองเป็น ๗ อำเภอด้วยกัน คือ อำเภอเมืองอ่างทอง อำเภอวิเศษชัยชาญ อำเภอป่าโมก อำเภอโพธิ์ทอง อำเภอไชโย อำเภอสามโก้ และอำเภอแสวงหา

นอกจากนี้การค้นหาแผนที่ ที่บอกตำแหน่งที่ตั้งของแต่ละตำบล ก็มีความสำคัญเพราะในการลงพื้นที่ถ้าเรามีแผนที่ที่สามารถบอกตำแหน่งแห่งที่ของพื้นที่เป้าหมายจะทำให้เราไม่หลงทิศหลงทาง ซึ่งในการทำวิจัยครั้งนี้เป็นการทำ Social Mapping เพื่อค้นหาทั้งข้อมูลตัวคน แหล่งเรียนรู้ในจังหวัด จะทำให้เราได้ทั้ง “คนที่จะมาทำวิจัย” “พื้นที่ที่จะขึ้นงานวิจัย” และ ถ้าเราได้ตัวคน และพื้นที่แล้วเราจะสามารถได้มาซึ่งโจทย์วิจัยในพื้นที่อีกด้วย จึงได้ข้อมูลว่าด้วยบริบทของพื้นที่จังหวัดอ่างทองคือ

ข้อมูลทั่วไปจังหวัดอ่างทอง

อ่างทอง จังหวัดซึ่งอุดมไปด้วยงานหัตถกรรมพื้นถิ่นไม่ว่าจะเป็นการทำอิฐดินเผา งานปั้นตุ๊กตาชาววัง การทอผ้า การทำเครื่องเงิน การผลิตเครื่องจักสาน การทำกลอง ทั้งยังเป็นแหล่งกำเนิดเพลงพื้นบ้านลิเก เป็นจังหวัดของวีรชนคนกล้าในศึกบางระจันและยังมีวัดมากมายกว่า 200 วัดอันเป็นสถานที่น่านั่งศึกษาประวัติศาสตร์และเรื่องราวความเป็นมาในอดีตของชาติไทย

อ่างทองเดิมชื่อ เมืองวิเศษชัยชาญ ตั้งอยู่ริมฝั่งแม่น้ำน้อยบนพื้นที่ราบลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยา เป็นเมืองหน้าด่านที่สำคัญของกรุงศรีอยุธยาในการสู้รบกับกองทัพพม่า ดังปรากฏในพงศาวดารกรุงศรีอยุธยาหลายตอน โดยเฉพาะในช่วงก่อนกรุงศรีอยุธยาแตกในปีพ.ศ. 2310 พม่าได้ใช้แขวงเมืองวิเศษชัยชาญเป็นที่ตั้งค่ายเพื่อตีกรุงศรีอยุธยาและทำให้เกิดการสู้รบครั้งสำคัญที่จารึกไว้ในประวัติศาสตร์ไทยนั่นคือ ศึกบางระจัน ปลายสมัยกรุงธนบุรีได้ย้ายที่ตั้งเมืองมาอยู่บริเวณฝั่งซ้ายของแม่น้ำเจ้าพระยาที่บ้านบางแก้ว เรียกชื่อใหม่ว่า อ่างทอง เนื่องจากเป็นที่ลุ่มและอยู่ข้าวอู่น้ำอันเป็น

จังหวัดอ่างทอง

การเดินทาง

- รถยนต์ จากกรุงเทพฯสามารถเดินทางได้หลายเส้นทางคือ

เส้นทางที่ 1 ใช้เส้นทางสายพหลโยธิน ทางหลวงหมายเลข 32 จากกรุงเทพฯ แยกเข้าเส้นทางสายเอเชีย ผ่านอำเภอบางปะอิน-พระนครศรีอยุธยา-อำเภอบางปะหัน-อ่างทอง รวมระยะทาง 105 กิโลเมตร

เส้นทางที่ 2 ใช้เส้นทางตัดใหม่ ข้ามสะพานพระปิ่นเกล้า - ตลิ่งชัน เข้าเส้นทางหลวงแผ่นดินหมายเลข 340 ผ่านจังหวัดนนทบุรี-ปทุมธานี-พระนครศรีอยุธยา-สุพรรณบุรี-อ่างทอง รวมระยะทางประมาณ 150 กิโลเมตร

เส้นทางที่ 3 ใช้เส้นทางกรุงเทพฯ-ปทุมธานี ผ่านปากเกร็ด เข้าทางหลวงแผ่นดินหมายเลข 3111 ผ่านอำเภอบางไทร-อำเภอเสนา-พระนครศรีอยุธยา จากนั้นใช้เส้นทางหมายเลข 3263 และต่อเข้าทางหลวงหมายเลข 309 เข้าอำเภอป่าโมก-อ่างทอง รวมระยะทาง 140 กิโลเมตร

ข้อมูลพื้นฐานอำเภอวิเศษชัยชาญ

คำขวัญอำเภอวิเศษชัยชาญคือ ขนมหไทยขึ้นชื่อ เลื่องลือวีรไทย หลวงพ่อใหญ่วัดสีร้อย แม่น้ำน้อย เกษตรกรรม จิตรกรรมฝาผนัง โด่งดังเชรามิก

ที่ตั้งและอาณาเขต

อำเภอวิเศษชัยชาญตั้งอยู่ทางทิศตะวันตกของจังหวัด มีอาณาเขตติดต่อกับเขตการปกครองข้างเคียงดังนี้

- ทิศเหนือ ติดต่อกับอำเภอสามโก้และอำเภอโพธิ์ทอง
- ทิศตะวันออก ติดต่อกับอำเภอเมืองอ่างทอง อำเภอป่าโมก
- ทิศใต้ ติดต่อกับอำเภอผักไห่ (จังหวัดพระนครศรีอยุธยา)
- ทิศตะวันตก ติดต่อกับอำเภอเมืองสุพรรณบุรีและอำเภอสรีประจันต์ (จังหวัดสุพรรณบุรี)

ประวัติศาสตร์

เมืองวิเศษไชยชาญ นี้สันนิษฐานว่าตั้งขึ้นราว พ.ศ. 2122–2127 โดยในพระราชพงศาวดารได้กล่าวถึงชื่อเมืองนี้เป็นครั้งแรกเมื่อปี พ.ศ. 2127 ในแผ่นดินสมเด็จพระมหาธรรมราชา ครั้นนั้นสมเด็จพระนเรศวรมหาราชและสมเด็จพระเอกาทศรถเสด็จยาดราทขึ้นไปประชุมพลที่ป่าโมก แขวงเมืองวิเศษไชยชาญ เพื่อรับศึกพระยาพะสิมที่เมืองสุพรรณบุรี และกล่าวถึงอีกตอนในสงครามคราวเดียวกัน เมื่อทัพกรุงศรีอยุธยาตีกองทัพพระยาพะสิมแตกพ่ายไปแล้ว ทั้งสองพระองค์ได้เสด็จยกกองทัพไปตั้งอยู่ที่บ้านชะไว แขวงเมืองวิเศษไชยชาญ เพื่อสกัดทัพพระเจ้าเชียงใหม่ที่จะยกลงมาจากทางเหนือ

ที่ตั้งของเมืองวิเศษไชยชาญในสมัยนั้นอยู่ฝั่งตะวันออกของแม่น้ำน้อย มีโคกใหญ่ที่ชาวบ้านเรียกว่า "บ้านจวน" ซึ่งเข้าใจว่าคงเป็นที่ตั้งของจวนผู้ว่าราชการเมือง อยู่ใกล้วัดชุมทอง ตำบลไผ่จำศีลในปัจจุบัน ต่อมาในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ แม่น้ำน้อยตื่นขึ้นเป็นตอน ๆ การเดินทางทางเรือไม่สะดวก ทางราชการจึงย้ายเมืองวิเศษไชยชาญไปตั้งที่ตำบลบางแก้ว ริมแม่น้ำเจ้าพระยา (ที่ตั้งศาลากลางจังหวัดอ่างทองในปัจจุบัน) พร้อมเปลี่ยนชื่อเรียกว่า "เมืองอ่างทอง" ส่วนแขวงเมืองวิเศษไชยชาญถูกลดฐานะเป็นอำเภอ เรียกว่า **อำเภอไผ่จำศีล** ขึ้นอยู่ในความปกครองของเมืองอ่างทองตั้งแต่ปี พ.ศ. 2439 โดยตั้งที่ว่าการอำเภอทางฝั่งตะวันออกของแม่น้ำน้อย หมู่ที่ 3 ตำบลไผ่จำศีล จนกระทั่งปี พ.ศ. 2451 รัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พระองค์ได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้เปลี่ยนชื่ออำเภอไผ่จำศีลเป็น **อำเภอวิเศษชัยชาญ**

เมื่อปี พ.ศ. 2522 กรมการปกครองได้มีคำสั่งย้ายที่ว่าการอำเภอวิเศษชัยชาญไปตั้งอยู่ริมถนนโพธิ์พระยา-ท่าเรือ หมู่ที่ 7 ตำบลศาลเจ้าโรงทอง ซึ่งเป็นที่ตั้งที่ว่าการอำเภอหลังปัจจุบัน

การปกครองส่วนภูมิภาค

อำเภอวิเศษชัยชาญแบ่งเขตการปกครองออกเป็น 15 ตำบล

1. ไผ่จำศีล (Phai Cham Sin)	9. คลองขนาก (Khleng Khanak)
2. ศาลเจ้าโรงทอง (San Chao Rong Thong)	10. ไผ่วง (Phai Wong)
3. ไผ่ดำพัฒนา (Phai Dam Phatthana)	11. สี่ร้อย (Si Roi)
4. สार้องไห้ (Sao Rong Hai)	12. ม่วงเตี้ย (Muang Tia)
5. ท่าช้าง (Tha Chang)	13. หัวตะพาน (Hua Taphan)
6. ยี่ล้น (Yi Lon)	14. หลักแก้ว (Lak Kao)
7. บางจัก (Bang Chak)	15. ตลาดใหม่ (Talat Mai)
8. ห้วยคันแหลน (Huai Khan Laen)	

การปกครองส่วนท้องถิ่น

ท้องที่อำเภอวิเศษชัยชาญประกอบด้วยองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น 16 แห่ง ได้แก่

- เทศบาลตำบลบางจัก ครอบคลุมพื้นที่บางส่วนของตำบลบางจัก บางส่วนของตำบลคลองขนา และบางส่วนของตำบลสีร้อย
- เทศบาลตำบลศาลเจ้าโรงทอง ครอบคลุมพื้นที่บางส่วนของตำบลไผ่จำศีลและบางส่วนของตำบลศาลเจ้าโรงทอง
- เทศบาลตำบลห้วยคันแหลน ครอบคลุมพื้นที่ตำบลห้วยคันแหลนทั้งตำบล
- เทศบาลตำบลท่าช้าง ครอบคลุมพื้นที่ตำบลท่าช้างทั้งตำบลและตำบลสีร้อย (นอกเขตเทศบาลตำบลบางจัก)
- องค์การบริหารส่วนตำบลไผ่จำศีล ครอบคลุมพื้นที่ตำบลไผ่จำศีล (นอกเขตเทศบาลตำบลศาลเจ้าโรงทอง)
- องค์การบริหารส่วนตำบลศาลเจ้าโรงทอง ครอบคลุมพื้นที่ตำบลศาลเจ้าโรงทอง (นอกเขตเทศบาลตำบลศาลเจ้าโรงทอง)
- องค์การบริหารส่วนตำบลไผ่ดำพัฒนา ครอบคลุมพื้นที่ตำบลไผ่ดำพัฒนาทั้งตำบล
- องค์การบริหารส่วนตำบลสาวร้องไห้ ครอบคลุมพื้นที่ตำบลสาวร้องไห้ทั้งตำบล
- องค์การบริหารส่วนตำบลยี่ล้น ครอบคลุมพื้นที่ตำบลยี่ล้นทั้งตำบล
- องค์การบริหารส่วนตำบลบางจัก ครอบคลุมพื้นที่ตำบลบางจัก (นอกเขตเทศบาลตำบลบางจัก)
- องค์การบริหารส่วนตำบลคลองขนา ครอบคลุมพื้นที่ตำบลคลองขนา (นอกเขตเทศบาลตำบลบางจัก)
- องค์การบริหารส่วนตำบลไผ่วง ครอบคลุมพื้นที่ตำบลไผ่วงทั้งตำบล
- องค์การบริหารส่วนตำบลม่วงเตี้ย ครอบคลุมพื้นที่ตำบลม่วงเตี้ยทั้งตำบล
- องค์การบริหารส่วนตำบลหัวตะพาน ครอบคลุมพื้นที่ตำบลหัวตะพานทั้งตำบล
- องค์การบริหารส่วนตำบลหลักแก้ว ครอบคลุมพื้นที่ตำบลหลักแก้วทั้งตำบล
- องค์การบริหารส่วนตำบลตลาดใหม่ ครอบคลุมพื้นที่ตำบลตลาดใหม่ทั้งตำบล สภาพภูมิอากาศมีลักษณะเป็นแบบมรสุม 3 ฤดู คือ ฤดูร้อน ฤดูฝน และฤดูหนาว

เศรษฐกิจ

- อาชีพหลัก ได้แก่ ทำนา ทำสวน ทำไร่ ผลผลิตทางการเกษตรที่สำคัญ คือ ข้าว มะม่วง และผักสวนครัว
- อาชีพเสริม ได้แก่ เลี้ยงสัตว์ จักสาน
- ธนาคาร มี 6 แห่ง ได้แก่

ทรัพยากรธรรมชาติ

แหล่งน้ำที่สำคัญ ได้แก่

- แม่น้ำน้อย
- คลองขน

ข้อมูลพื้นฐานอำเภอโพธิ์ทอง

คำขวัญอำเภอโพธิ์ทอง หลวงพ่อขุนอินทออนศักดิ์สิทธิ์ ทวีทิศเครื่องจักสาน โบราณสถานตึกคำหยาด ปลา
ดินดานหน้าวัดข่อย เจดีย์สูงลอยวัดจุฬามณี

ประวัติความเป็นมา

กล่าวกันว่าที่ตั้งอำเภอโพธิ์ทองเดิมตั้งอยู่ที่หมู่บ้านโพธิ์ทอง ตำบลคำหยาด มีเรื่องเล่าเกี่ยวกับที่มาของ
บ้านโพธิ์ทองว่า หมู่บ้านแห่งนี้มีต้นโพธิ์ต้นหนึ่ง คืนวันหนึ่งได้เกิดอัศจรรย์ขึ้นที่ต้นโพธิ์แห่งนี้ คือมีทองลูกฟุ้งขึ้นมา
จากพื้นดินตรงโคนต้นโพธิ์ ทองลูกโชติช่วงเปลวไฟสูงถึงยอด หลังจากทองลูกโชติช่วงต้น โพธิ์ต้นนั้นจึงมีสีเหลือง
ทองอร่ามไปทั้งต้น สีเหลืองนั้นจับอยู่เป็นเวลานานแล้วค่อยๆ จางหายไป ด้วยนิมิตที่ปรากฏขึ้นชาวบ้านในแถบนั้น
จึงเรียกต้นโพธิ์นั้นว่า โพธิ์ทอง หมู่บ้านแห่งนี้จึงได้ตั้งชื่อตามนิมิตที่เกิดขึ้นว่าบ้านโพธิ์ทองมาตราบเท่าทุกวันนี้

บ้านโพธิ์ทอง เคยเป็นที่ตั้งอำเภอก่อน ต่อมา พ.ศ. 2439 พระยาวิเศษชัยชาญ ผู้ว่าราชการจังหวัดอ่างทอง
ในสมัยนั้น เห็นว่าที่ตั้งอำเภอยู่ไกลการคมนาคมไม่สะดวกจึงให้ย้ายที่ว่าการอำเภอโพธิ์ทองมาตั้งที่ตำบลห้วยลิง
(ปัจจุบันคือตำบลอ่างแก้ว) และให้เรียกว่า ที่ว่าการอำเภอห้วยลิง

ต่อมา พ.ศ. 2443 ได้ย้ายที่ว่าการอำเภอห้วยลิงไปตั้งทางฝั่งซ้ายของแม่น้ำน้อยในท้องที่หมู่ที่ 9 ตำบลคลอง
สาหร่าย และเปลี่ยนชื่ออำเภอห้วยลิง เป็นอำเภอโพธิ์ทองตามชื่อเดิมตราบเท่าทุกวันนี้

ทำเลที่ตั้ง

อำเภอโพธิ์ทองมีอาณาเขตติดต่อกับอำเภออื่นๆ	ในจังหวัดเดียวกัน	และจังหวัดใกล้เคียงดังนี้
ทิศเหนือ	ติดต่อกับอำเภอบางบาล	จังหวัดสิงห์บุรี และอำเภอแสวงหา จังหวัดอ่างทอง
ทิศใต้	ติดต่อกับอำเภอเมืองอ่างทองและอำเภอวิเศษชัยชาญ	จังหวัดอ่างทอง
ทิศตะวันออก	ติดต่อกับอำเภอบางบาล จังหวัดสิงห์บุรี และอำเภอไชโย	อำเภอเมืองอ่างทอง
ทิศตะวันตก	ติดต่อกับอำเภอสว่างวีระวงศ์ จังหวัดอ่างทอง และอำเภอศรีประจันต์	จังหวัดสุพรรณบุรี

ปัจจุบันที่ว่าการอำเภอโพธิ์ทองตั้งอยู่ในหมู่ที่ 7 ตำบลอ่างแก้ว เริ่มสร้างที่ว่าการอำเภอเมื่อปี พ.ศ. 2516
เป็นอาคารตึก 2 ชั้นแบบทรงไทย สร้างในเนื้อที่ 15 ไร่ 1 งาน 36 ตารางวา ที่ดินดังกล่าวพระโสภณวิสุทธิเถระ
ได้ซื้อมอบให้ ที่ว่าการอำเภอหลังใหม่เปิดใช้เมื่อวันที่ 21 มกราคม พ.ศ. 2517 และเป็นอาคารที่ใช้มาจนถึงทุกวันนี้

ลักษณะบ้านเรือนของประชาชนในอำเภอ มีลักษณะเป็นหมู่บ้านริมน้ำทอดไปตามลำน้ำน้อย ซึ่งเป็นลำน้ำที่
สำคัญที่ใช้เป็นเส้นทางคมนาคมในอำเภอโพธิ์ทอง การคมนาคมระหว่างอำเภอจะมีเส้นทางติดต่อกันโดยรถยนต์

เขตการปกครอง

อำเภอโพธิ์ทองมีเนื้อที่ประมาณ 222,229 ตารางกิโลเมตร แบ่งเขตการปกครองออกเป็น 15 ตำบล 108 หมู่บ้าน ตำบลทั้ง 15 ตำบลในอำเภอโพธิ์ทองคือ ตำบลองครักษ์ ตำบลบางเจ้าฉ่า ตำบลบางระกำ ตำบลอ่างแก้ว ตำบลทางพระ ตำบลอินทประมูล ตำบลบางพลับ ตำบลบ่อแร่ ตำบลสามง่าม ตำบลโพธิ์รังนก ตำบลหนองแม่ไก่ ตำบลโคกพุทธา ตำบลรามะลัก ตำบลยางซ้าย และตำบลคำหยาด

ด้านการสาธารณสุข อำเภอโพธิ์ทองมีโรงพยาบาล 1 แห่ง และสถานีอนามัย 14 แห่ง

ด้านการศึกษาและด้านศาสนา อำเภอโพธิ์ทองมีโรงเรียนมัธยมสังกัดกรมสามัญศึกษา 2 โรงเรียน สังกัดสำนักงานคณะกรรมการการประถมศึกษาแห่งชาติ 35 โรงเรียน ศูนย์การศึกษานอกโรงเรียน 1 แห่ง และโรงเรียนสังกัดสำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ 2 โรงเรียน ประชาชน ในอำเภอโพธิ์ทองนับถือศาสนาพุทธมีวัดรวม 42 วัด

ลักษณะภูมิประเทศและการประกอบอาชีพ

เนื่องจากพื้นที่โดยทั่วไปของอำเภอโพธิ์ทองเป็นที่ราบลุ่ม มีแม่น้ำน้อยและคลองสาหร่ายที่แยกจากแม่น้ำน้อยไหลผ่าน ชาวอำเภอโพธิ์ทองจึงประกอบอาชีพเกษตรกรรมเป็นหลัก ในปัจจุบันมีแนวโน้มว่าเกษตรกรได้พยายามดัดแปลง ที่นาไปใช้ประโยชน์อื่นเช่น ปลูกพืชผักสวนครัว ทำสวนผลไม้และทำปศุศตรายซึ่งทำให้มีรายได้ดีขึ้นกว่าการทำนาข้าวเพียงอย่างเดียว

วัฒนธรรมพื้นบ้านของอำเภอโพธิ์ทอง

ในท้องที่อำเภอโพธิ์ทองมีวัฒนธรรมพื้นบ้านที่ยังทำกันอยู่บ้าง คือ หัตถกรรมพื้นบ้านเกี่ยวกับเครื่องจักสาน และการทำข้าวซ้อมมือที่วัดข่อย ส่วนที่ไม่มีคนทำหรือไม่ปฏิบัติกันแล้วก็มีมากมายเช่น เพลงพื้นบ้าน หัตถกรรมพื้นบ้านเกี่ยวกับเครื่องจับสัตว์น้ำ หัตถกรรมพื้นบ้านเกี่ยวกับการทำมาหากิน หัตถกรรมพื้นบ้านเกี่ยวกับการแสดง การละเล่นพื้นบ้าน และอาหารพื้นบ้าน เป็นต้น จะได้กล่าวถึงวัฒนธรรมพื้นบ้านเหล่านี้ตามลำดับไป

หัตถกรรมพื้นบ้านเกี่ยวกับเครื่องจักสาน

ในท้องที่หลายตำบลของอำเภอโพธิ์ทองมีการทำเครื่องจักสานกันเช่น ตำบลบางเจ้าฉ่า ตำบลบางพลับ ตำบลบางระกำและตำบลองครักษ์ ซึ่งมีการสานตะกร้า กระบุง กระจาด กระเป่าถักลายดอกพิกุล ฯลฯ วัสดุที่ใช้มีทั้งไม้ไผ่ สีสูก และหวาย สำหรับที่ตำบลบางเจ้าฉ่า ได้ตั้งเป็นหมู่บ้านเครื่องจักสานขึ้นที่บ้านยางทอง ใกล้วัดยางทอง และตั้งเป็นเป็นพิพิธภัณฑ์เครื่องใช้ไม้ไผ่ด้วย ซึ่งอยู่ห่างจากตัวอำเภอโพธิ์ทองไปตามถนนริมคลองชลประทานประมาณ 5 ก.ม. สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี เคยเสด็จมาเยี่ยมชม เมื่อปี พ 2525 หมู่บ้านนี้เป็นหมู่บ้านตัวอย่างในการพัฒนาอาชีพด้วย เพราะมีการประยุกต์รูปแบบในการผลิตให้เป็นไปตามความต้องการของ

ตลาดอยู่เสมอ

นอกจากหมู่บ้านยางทองทำเครื่องจักสานแล้ว ยังมี “การเจียรไนพลอย” เป็นรูปแบบต่างๆที่สวยงามอีกด้วย

การทำเครื่องใช้ประดับมุก

มีการทำเครื่องใช้ประดับมุกกันที่วัดม่วงคัน ตำบลรามะสัก โดยทำเป็นเครื่องใช้ต่างๆ เช่น โต๊ะเครื่องแป้งแจกันที่เขียนรูปเป็นต้น

การทำข้าวซ้อมมือที่วัดข่อย

การทำข้าวซ้อมมือเป็นภูมิปัญญาของบรรพบุรุษ เดิมจะทำกันทุกครัวเรือนในอำเภอโพธิ์ทอง และได้เลิกล้มไป เพราะนิยมนำข้าวไปสีที่โรงสี ต่อมานิยมขายข้าวเปลือก แล้วซื้อข้าวสารมาหุงกิน ปัจจุบันที่วัดข่อย ท่านเจ้าอาวาสวัดข่อยได้ริเริ่มให้ชาวบ้านหันมาผลิตและบริโภคข้าวซ้อมมือกัน ชาวบ้านจึงได้ทำการจัดตั้งเป็นสหกรณ์ขึ้น โดยร่วมกันผลิตออกจำหน่าย กระบวนการผลิตทุกขั้นตอนล้วนแต่ใช้แรงงานคน เริ่มด้วยนำข้าวเปลือกมาซ้อมด้วยครก ผัดด้วยกระตัง แยกปลายข้าว ร้าข้าวจนได้ข้าวซ้อมมือตามต้องการแล้วนำออกจำหน่าย

เพลงพื้นบ้าน

เดิมชาวอำเภอโพธิ์ทองร้องเพลงพื้นบ้านได้ โดยเฉพาะเพลงกล่อมเด็ก ชาวอำเภอโพธิ์ทองสามารถร้องเพลงกล่อมเด็กได้กันเป็นส่วนมาก เพราะต้องร้องเพลงกล่อมเด็กให้เด็กซึ่งเป็นลูกหลานฟังอยู่แล้ว เมื่อถึงหน้าเกี่ยวข้าว นวดข้าว มีการลงแขกกัน ก็จะร้องเพลงเกี่ยวข้าว คือร้องเมื่อกำลังก้มหน้าเกี่ยวข้าวพร้อมกัน เพลงต้นกำ จะร้องเมื่อเกี่ยวข้าวไปจนตกหน้าคันทนาหนึ่ง หรือ เกียวไปจนบ่ายคล้อยเหน็ดเหนื่อยหนักหนาก็หยุดตั้งวงร้องเพลงต้นกำกันขึ้น เพลงจากร้องเมื่อแยกย้ายกันกลับ และยังมี เพลงสงฟาง เพลงสงค่อลำพวน เพลงชักกระดาน ซึ่งร้องกันในลานนวดข้าว แต่ปัจจุบันไม่มีการลงแขกเกี่ยวข้าว นวดข้าวกันแล้ว ทำให้เพลงพื้นบ้านเหล่านี้จึงไม่มีคนร้องกันอย่างน่าเสียดาย

นอกจากนี้ยังมีเพลงระบำบ้านไร่ เพลงพวงมาลัย เพลงยั่ว เพลงแห่นางแมว เพลงเรือ เพลงฉ่อย เพลงปรบไก่ เพลงอีแซวซึ่งร้องกันในเทศกาลต่างๆก็ไม่มีคนร้องเช่นกัน

การละเล่นพื้นบ้าน

การละเล่นพื้นบ้านในสมัยก่อนมีทั้งของเด็กและของผู้ใหญ่ดังนี้การละเล่นของเด็ก มีมากมายเช่น การเล่นมอญซ่อนผ้า การเล่นตีจับ การเล่นลูกช่วง การเล่นชักกะเย่อ การเล่นกาฟักไข่ การเล่นรีรีข้าวสาร การเล่นแคะขนมครก การเล่นขายของ การเล่นปิ่นก้านกล้วย การเล่นหมากขุม การเล่นหมากเก็บ การเล่นลูกข่าง การเล่นอีโปละ การเล่นรถกะลา การเล่นเดินกะลา การเล่นสะบ้า การเล่นหม้อข้าวหม้อแกง การเล่นกระโดดเชือก ยิง

หนังสือตก เป่าปี่ซังข้าว เล่นเตย ตาเขย่ง ไม้หึ่ง ไม้จำ เป่ากบ ตบแผละ ภูกินหาง ขี้ม้าส่งเมือง จำจ๊ะเขือเปราะ และ การเล่นเข้าทรง เป็นต้น การเล่นเหล่านี้มีน้อยลงมาก เพราะเด็กมีของเล่นสมัยใหม่ เช่น มีของเล่นพลาสติก มาขายมากมาย เป็นต้น

การเล่นของผู้ใหญ่ มี การเล่นกระบี่กระบอง การแข่งเรือ การเล่นชักกะเย่อ การเล่นลูกช่วงการเล่น ตะกร้อการเล่นสะบ้าการเล่นโกชน เป็นต้น

หัตถกรรมพื้นบ้านเกี่ยวกับเครื่องมือจับสัตว์น้ำ

หัตถกรรมพื้นบ้านเกี่ยวกับเครื่องมือจับสัตว์น้ำในอำเภอโพธิ์ทองที่เคยทำกันมาแต่เดิม เช่น ชะนาง ตะข้อง กระชัง สุ่ม ลอบยีน ลอบนอน จัน ไช อีจู้ ลันดักปลาไหล เปือก สวิงทรงกลม สวิงชาคิม แห ยอ และซ้อง เป็นต้น ปัจจุบันทำเครื่องมือจับสัตว์น้ำเหล่านี้มีน้อยลง เพราะมีสัตว์น้ำตามแม่น้ำลำคลองน้อยลงด้วย เครื่องมือจับสัตว์น้ำ บางชนิดเด็กรุ่นหลังไม่รู้จักกันแล้ว แม้กระทั่งปลาบางชนิดเด็กรุ่นหลังอาจไม่รู้จัก เพราะไม่มีในแม่น้ำลำคลอง เช่น ปลาสร้อย ปลาสร้อย ปลาสาคร ปลาปาก ปลาหลด ปลาหมู ปลาเข็ม ปลากระดี่ ปลาแขยง ปลาเค้า ปลาเกด เป็นต้นนอกจากนี้ ยังมีเครื่องมือที่ใช้จับสัตว์บก เช่น จันใช้ดักชะมด ตัวงหนูใช้ดักหนู เป็นต้น

หัตถกรรมพื้นบ้านเกี่ยวกับเครื่องใช้ทำมาหากิน

หัตถกรรมพื้นบ้านประเภทเครื่องใช้ในการทำนา เช่น คันไถ หางยาม หัวหมู คอม แอกล้อย คราด ชงโลงหรือ ชงโลง เคียวเกี่ยวข้าว คะเน็ดมัดข้าวเป็นพ่อน คันฉาย กระดานชักข้าว สี่ผัด พ้อมใส่ข้าว เกวียน ล้อ เลื่อน ก็ไม่ค่อยพบเห็นแล้ว เพราะการทำนาในปัจจุบันใช้รถไถนา ใช้เครื่องเกี่ยวข้าวใช้รถยนต์ บรรทุกข้าวกันเป็นส่วนใหญ่นอกจากนี้ยังมี สาก แร็ก คานหาบ เพื่อใช้หาบสิ่งของรอบใช้สวมนกันแดดฝน เป็นต้น

อาหารพื้นบ้าน

อาหารพื้นบ้านที่ทำรับประทานกันในสมัยก่อน ปัจจุบันไม่ค่อยมีคนทำกันแล้ว เช่น แกงบอน แกงอ่อม กะปิ คั่ว ปลาเจ้า ปลาร้าสับ ปลาร้าหลน ปลาตะเพียนต้มเค็ม ปลาอย่างรมควัน ต้มโคล้งปลาอย่าง ขนมหรว ขนมหู หนู และขนมจีน สำหรับขนมจีนซึ่งมีวิธีทำแบบดั้งเดิม คือนำข้าวไปแช่น้ำ 1-2 วัน แล้วนำไปโม่ กรองแบ่งด้วยผ้าขาวบาง นำไปใส่ถุงผ้าดิบกรองอีกครั้ง นำมาทับด้วยหินเพื่อรีดน้ำ ปั้นแบ่งเป็นลูกกลม นำไปต้ม โขลกแบ่งให้ละเอียด ผสมน้ำร้อน กรองด้วยผ้าขาวบางอีกครั้ง นำไปใส่ภาชนะโรยเส้นในน้ำเดือด พอสุกตักแช่น้ำและจับเป็นหัว ใส่กระจาดรอง ด้วยใบตองหรือใบมะยมการทำขนมจีนแบบนี้ไม่ค่อยมีคนทำกันแล้วเพราะไม่ทันขาย

สำหรับอาหารพื้นบ้านที่มีคนทำขายกันบ้าง จะหาซื้อรับประทานได้บ้าง เช่น ขนมหง ขนมหาล ขนมหล้วย ขนมหครก ขนมหสั้ ขนมห้วย ขนมห้วยฟู น้ำกะทิแดงไทย เม็ดขนุน และทองหยิบฝอยทอง เป็นต้น

วัฒนธรรมพื้นบ้านเกี่ยวกับนาฏศิลป์หรือศิลปะการละคร

ที่ยังมีอยู่บ้างคือ วงปี่พาทย์ วงเครื่องสาย กลองยาว แต่ก็น้อยลง น่าจะอนุรักษ์ไว้อย่างยิ่ง ที่น่าชมเชยคือวัฒนธรรมพื้นบ้านเกี่ยวกับนาฏศิลป์หรือศิลปะการละครที่ศูนย์บริการศึกษานอกโรงเรียน อำเภอ

โพธิ์ทองได้อนุรักษ์ไว้คือ “ลิเก” และ “โขนสด” เนื่องจากทางศูนย์ฯ ได้ทำการเปิดสอนการแสดงลิเกที่โรงเรียนวัดคำหยาด ตำบลคำหยาด และเปิดสอนการแสดงโขนสดที่โรงเรียนจินตมณี อำเภอโพธิ์ทอง โดยเปิดสอนระหว่างโรงเรียนปิดภาคเรียน เนื่องจากผู้ที่สนใจเรียนเป็นนักเรียนที่กำลังเรียนอยู่ในโรงเรียน นับเป็นการช่วยอนุรักษ์การแสดงลิเกและโขนสดไว้ให้คงอยู่ต่อไป

นอกจากนี้ในสมัยก่อนชาวบ้านในอำเภอโพธิ์ทองนิยมการกำนันด้วย “ละครชาตรี” บ่อยๆ ปัจจุบันหาดูไม่ได้แล้วเช่นกัน ศูนย์บริการศึกษาของโรงเรียน อำเภอโพธิ์ทองน่าจะจัดให้มีการสอนเช่นเดียวกับลิเก และโขนสด เพราะยังหาวิทยากรที่เป็นละครชาตรีในอำเภอโพธิ์ทองได้

วัฒนธรรมพื้นบ้านอื่นๆ ในอำเภอโพธิ์ทองที่ยังมีอยู่บ้างคือ บ้านทรงไทย แต่ก็มีมีการซ่อมแซมดัดแปลงให้แปลกไปมาก เช่นเดิมมีนอกชานใช้นั่งเล่นได้ก็ทำหลังคา ใต้ถุนโปร่งก็ทำเป็นบ้าน 2 ชั้น เป็นต้น นอกจากนี้ยังมี ประเพณีต่างๆ เช่น การแต่งงาน งานศพ ตักบาตรเทโว สารทไทย ก็ยังมีอยู่แต่ก็ผิดเพี้ยนไปจากเดิม

โบราณวัตถุสถาน วัด วัฒนธรรมพื้นบ้านในอำเภอโพธิ์ทอง ที่ผู้เขียนกล่าวมาทั้งหมดนี้ ชาวโพธิ์ทองควรจะอนุรักษ์ไว้อย่างยิ่ง โดยเฉพาะสถาบันการศึกษาในอำเภอโพธิ์ทองน่าจะเป็นเจ้าของเรื่องดำเนินการได้ เพราะมีบุคลากรทั้งครูอาจารย์ นักเรียนและผู้ปกครองนักเรียนที่อยู่ในอำเภอโพธิ์ทองอยู่แล้ว อาจจะสำรวจค้นคว้า สอบถามคนเฒ่าคนแก่ รื้อฟื้นขึ้นมาใหม่โดยสอนนักเรียนในโรงเรียน เป็นต้น

แหล่งเรียนรู้ในชุมชนในจังหวัดอ่างทองซึ่งเป็นกลุ่มที่มีการดำเนินงาน

- การทำกระเป๋ามาจากผักตบชวา อ.เมือง จ.อ่างทอง
- ปอบำบัดน้ำเสียโรงพยาบาลอ่างทอง ต.บางแก้ว อ.เมือง จ.อ่างทอง ศึกษาการบำบัดน้ำเสีย ขยะติดเชื้อในโรงพยาบาล
- การทำอิฐ อ.ป่าโมก จ.อ่างทอง ศึกษาการคัดเลือกดินเหนียวเพื่อทำผลิตภัณฑ์เครื่องปั้นดินเผา อิฐมอญ กระบวนการเปลี่ยนแปลงของสารเมื่อได้รับความร้อน
- โรงงานทำผงชูรสอายุโนะทาการะ อ.ป่าโมก จ.อ่างทอง ศึกษากระบวนการแปรรูปผลผลิตทางการเกษตร เช่น มันสำปะหลัง กากน้ำตาล
- การดำรงชีวิตของค้างคาวแม่ไก่วัดจันทาราม ต.โคกพุทรา อ.โพธิ์ทอง จ.อ่างทอง บริเวณวัดมีต้นไม้ขึ้นหนาแน่น จึงเป็นที่อยู่อาศัยและแพร่พันธุ์ค้างคาวแม่ไก่ และนกนานาชนิด
- วังปลาวัดข่อย ต.โพธิ์รังนก อ.โพธิ์ทอง จ.อ่างทอง ปัจจุบันมีปลานานาพันธุ์ เช่น ปลาสร้อย ปลาตะเพียน ปลาเทโพ ปลาแรด ปลานิลจำนวนมาก และมีพิพิธภัณฑ์พื้นบ้าน เช่น เรือโบราณประเภทต่าง ๆ อุปกรณ์ในการประกอบอาชีพของชาวนา เช่น ครก โม่ข้าว กระดัง ฯลฯ อันแสดงถึงวิถีชีวิตชาวไทยภาคกลาง
- สวนนกธรรมชาติ บ้านริ้วหว้า ต.บ้านพราน อ.แสวงหา จ.อ่างทอง ในบริเวณสวนนกมีนกท้องถิ่นหลากหลายชนิดนับหมื่น ๆ ตัว มาอาศัยอยู่ตามธรรมชาติ มีทั้งนกกระยาง นกปากห่าง นกกาน้ำ นกกระเต็น นกอีเสือ ฯลฯ บางชนิดก็ใกล้จะสูญพันธุ์และชมได้ยาก
- หนองเป็กไพร ต.ไผ่ดำพัฒนา อ.วิเศษไชยชาญ จ.อ่างทอง เป็นพื้นที่สาธารณะลักษณะเป็นที่ราบลุ่ม หนองน้ำธรรมชาติ ปรับปรุงให้เป็นแหล่งเก็บกักน้ำธรรมชาติ เนื้อที่ประมาณ 150 ไร่ ช่วงฤดูน้ำหลากน้ำจะเต็มบึง ช่วงฤดูหนาวในบางปีจะมีฝูงนกเป็ดน้ำอพยพมาอาศัยที่บึงแห่งนี้

ประเพณีสำคัญในอ่างทอง

งานเมืองอยู่ข้าวอยู่น้ำและงานกาชาดประจำปี เป็นงานประจำปีของชาวอ่างทองที่จัดขึ้นหลังฤดูเก็บเกี่ยว ช่วงระหว่างปลายเดือนธันวาคมและต้นเดือนมกราคมของทุกปี มีกิจกรรมที่น่าสนใจหลายอย่างทั้งด้านวัฒนธรรม การแสดงนิทรรศการ การแสดงจำหน่ายและสาธิตหัตถกรรมพื้นบ้าน การออกร้าน การประกวดกุลสตรีเมืองอยู่ข้าวอยู่น้ำ การประกวดพืชผลทางการเกษตร และการแข่งขันกีฬาชาวนา รวมทั้งมหกรรมต่างๆ มากมาย งานนี้จัดบริเวณหน้า

ศาลากลางจังหวัดอ่างทอง

งานประเพณีแข่งเรือยาววัดป่าโมก จัดขึ้นบริเวณวัดป่าโมกวรวิหาร อำเภอป่าโมก โดยแบ่งออกเป็น 2 ช่วงคือ ช่วงเดือนมีนาคม เป็นงานนมัสการและสมโภชพระพุทธรูปไสยาสน์และพระพุทธรูป 4 รอย และช่วงเดือนตุลาคมจะเป็นงานแข่งเรือยาวประเพณีและการประชันเรือยาวที่มีชื่อเสียง

ระดับประเทศ

งานนมัสการหลวงพ่อวัดไชโย ภายในงานมีการนมัสการและสมโภชสมเด็จพระพุฒาจารย์ (โต พรหมรังสี) และพระมหาพุทธรพิมพ์ โดยจัดขึ้นราวเดือนห้าและเดือนสิบเอ็ดของทุกปี

งานลอยกระทงวัดสี่ร้อย ในวันลอยกระทงของทุกปี มีการจัดงานบนถวายเป็นพุทธบูชาหลวงพ่อป่าเลไลยก์ซึ่งชาวอ่างทองนับถือว่าศักดิ์สิทธิ์พร้อมไปกับงานลอยกระทง

งานเชิญเจ้าพ่อกวนอูและงานแห่มังกร จัดขึ้นเดือนธันวาคมของทุกปี บริเวณตลาดเมืองอ่างทอง ภายในงานมีการเชิญเจ้าพ่อกวนอู การแห่มังกร งานออกร้านสินค้าราคาถูก

2. ขอข้อมูลจากหน่วยงานต่าง ๆ เช่น พัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์

จังหวัดอ่างทอง ซึ่งในกรณีนี้นอกจากเราจะหวังผลที่ข้อมูลต่าง ๆ จากหน่วยงานแล้ว เรายังหวังผลต่อความสัมพันธ์กับคนในหน่วยงานนั้น ๆ ถึงแม้ว่าในบางหน่วยงานที่เราเข้าไปขอข้อมูล อาจไม่มีข้อมูลที่เป็นตัวเอกสาร แต่เราจะได้เชื่อมร้อยความสัมพันธ์กับหน่วยงานต่าง ๆ นอกจากนี้ยังได้มีการบอกกล่าวว่าจะมาทำอะไรในพื้นที่อีกด้วย ซึ่งในกรณีนี้ไม่ได้ทำเฉพาะในพื้นที่จังหวัดอ่างทอง แต่ยังขอข้อมูลจากแหล่งเรียนรู้ใกล้เคียง เช่น ในพื้นที่จังหวัดสุพรรณบุรี ความรู้จากแหล่งเรียนรู้ด้านเกษตร เช่น ที่ศูนย์เพาะเลี้ยงพันธุ์พืชจังหวัดสุพรรณบุรี ศูนย์ไปโอ จังหวัดสุพรรณบุรี เป็นแหล่งเรียนรู้ที่สำคัญของกลุ่มเป้าหมายในพื้นที่ได้

3. ลงพื้นที่เพื่อติดต่อกับทุนที่เป็นตัวคน รวมถึงการลงพื้นที่เพื่อเก็บข้อมูลจาก

สถานที่จริง เช่นในพื้นที่ที่เป็นแหล่งเรียนรู้ที่สามารถปฏิบัติการจริงในพื้นที่ได้นั้น เราลงพื้นที่ไปเพื่อเชื่อมร้อยความสัมพันธ์ เช่นเกี่ยวกับการประสานงานกับหน่วยงานเหมือนกัน เพราะแหล่งเรียนรู้ในจังหวัดนั้น มีหลายแห่งที่สามารถพากลุ่มเป้าหมายไปศึกษาดูงานพร้อมกับการเรียนรู้ผ่านการปฏิบัติงานจริง แหล่งเรียนรู้ที่เป็นรายบุคคล เช่น ที่บ้านของผู้ใหญ่สุนทร ศรีลาธรรม ซึ่งเป็นหมอดินอาสาประจำจังหวัดอ่างทองนั้น เป็นบุคคลที่มีความสามารถเป็นทั้งวิทยากร และผู้รู้ในเวลาเดียวกัน ซึ่งเป็นผู้รู้ที่ปฏิบัติการจริงทำให้สามารถเล่าเรื่องราวได้อย่างเห็นภาพ สามารถสร้างแรงบันดาลใจให้กับผู้ที่ไปศึกษาดูงานได้เป็นอย่างดี

4. จัดรวบรวมข้อมูลเพื่อนำมาวิเคราะห์หาจุดเข้าในการทำงาน เป็นขั้นตอนของ

การนำข้อมูลที่ได้มารวบรวม ซึ่งไม่เน้นเรื่องเอกสารในการค้นหา แต่เน้นเรื่องของการวางจุดเข้าในการทำงานมากกว่า เพราะเป็นการนำแผนที่ทางด้านกายภาพมาวางและกำหนดจุดในการทำงานว่าจุดไหนมีความเด่นมากที่สุด และจุดไหนจะมีกำลังช่วยเราได้มากที่สุด จุดไหนต่อยอดการทำงานได้ดีที่สุด

5. นำข้อมูลที่วิเคราะห์มาประกอบเป็นประโยชน์ ในการพูดคุย ตั้งคำถามกับ ชาวบ้านแกนนำ ซึ่งทำให้สามารถยกตัวอย่างให้มองเห็นถึงภาพรวมในการพูดคุย รวมไปถึงการขมวดให้ชาวบ้าน มองเห็นถึงประเด็นสำคัญในการพูดคุยได้

ผลที่เกิด

1. ได้ข้อมูลด้านบริบทพื้นที่ในสองอำเภอ รวมถึงแหล่งเรียนรู้ที่สำคัญในสองอำเภอ รวมถึง สถานการณ์ความเคลื่อนไหวในพื้นที่อีกด้วย
2. จะเห็นได้ว่าจากการทำ SM นั้นทำให้เราสามารถวิเคราะห์ตัวคนที่ทำงานร่วมในระยะต่อไป
3. การกำหนดพื้นที่ยุทธศาสตร์ในการทำงานในปีงบประมาณ 2552 ของพื้นที่จังหวัดอ่างทองได้
4. ได้เชื่อมร้อยเครือข่ายคนทำงานในพื้นที่

ผลกระทบจากการทำกิจกรรม

1. ได้เชื่อมร้อยเครือข่ายคนทำงานเดิมที่เคยทำร่วมกันในพื้นที่จังหวัดอ่างทอง
2. มองเห็นประเด็นในการทำงานแต่ละพื้นที่ว่าหากจะขึ้นโจทย์วิจัยในพื้นที่จังหวัดอ่างทองนั้นน่าจะเป็น ประเด็นใด สืบเนื่องมาจากการเชื่อมร้อยคน และหน่วยงานในพื้นที่ทำให้เราทราบถึงสถานการณ์ในพื้นที่ ว่าประเด็นใดเป็นประเด็นที่น่าจะพัฒนาเป็นโจทย์วิจัย ที่จะโดนในคนในชุมชนได้มากที่สุด

ปัญหาอุปสรรคในการทำงาน

1. การเข้าไปขอข้อมูลจากแหล่งเรียนรู้ องค์กร หน่วยงานในพื้นที่นั้น ยังไม่มีคนรู้จัก “สำนักงาน กองทุนสนับสนุนการวิจัย” (สกว.) มากนัก หรืออาจเรียกได้ว่าไม่มีใครรู้จัก ซึ่งจะเห็นได้ว่าใน พื้นที่จังหวัดอ่างทองนั้นน้อยคนที่จะรู้จัก กลุ่มคนที่รู้จักก็จะเป็นคนที่ทำงานภาคประชาสังคม เช่น คณะทำงาน Node สสส. ซึ่งเป็นกลุ่มคนเดิมที่เราเคยเชื่อมงานอยู่แล้ว แต่จะอย่างไรให้ คนที่อยู่ในหน่วยงาน องค์กรรู้จักนั้น อาจเป็นโจทย์ในการทำงานระยะต่อไป
2. ปัญหาในการค้นหาทุนในพื้นที่ที่เป็นแหล่งเรียนรู้ที่เป็นจริง ไม่ใช่ตั้งขึ้นเพื่อรอรับผลประโยชน์แต่ พอไปศึกษาดูงานจริง ๆ นั้นก็ไม่มีอะไรน่าสนใจ ซึ่งหากเราค้นหาแต่ข้อมูลทางอินเทอร์เน็ตจริง ๆ เพียงอย่างเดียวโดยไม่ลงพื้นที่สำรวจจริงจะทำให้เราไม่ได้ข้อมูลที่เป็นจริง ทำให้ขาดความ เชื่อถือศรัทธาจากกลุ่มเป้าหมายในพื้นที่

บทเรียนที่ได้รับจากการทำงาน

1. การกำหนดเป้าหมายในการทำ SM ที่มีความชัดเจนมากกว่านี้ เพราะในการทำงานครั้งนี้ เป็น เหมือนกับที่เราแค่ให้เห็นภาพรวมของจังหวัด คน พื้นที่เพื่อให้ได้ตามที่กำหนดไว้ในตัวชี้วัด แต่ ยังขาดเรื่องของความเข้าใจต่อการทำ SM ที่แท้จริง
2. การทำ SM อยู่ตลอดเวลา ไม่ใช่ขาดช่วงเหมือนกับที่ผ่านมาหลังจากได้พื้นที่เป้าหมาย ซึ่งจะทำให้เราขาดเรื่องของข่าวสาร เพราะวิธีการทำ SM นั้นมีหลายรูปแบบไม่ว่าจะค้นหาข้อมูลทาง

Internet การลงพื้นที่ หรือแม้กระทั่งการเข้าร่วมเวทีกับหน่วยงาน องค์กรต่าง ๆ ซึ่งเป็นประโยชน์ที่สำคัญเพราะจะทำให้เราได้รู้เรื่องราว สถานการณ์ความเคลื่อนไหวในพื้นที่ได้เป็นอย่างดี

การพัฒนาโจทย์

1. ลงพื้นที่เพื่อวิเคราะห์สถานการณ์ในพื้นที่ หลังจากที่เราจุตเข้าจากการทำงาน SM แล้วนั้น ได้มีการลงพื้นที่เพื่อศึกษาสถานการณ์ในพื้นที่ว่ามีความเป็นไปได้มากน้อยแค่ไหนในการทำงานวิจัยร่วมกับตัวแทนนำในพื้นที่ ซึ่งในขณะนั้นเราจะพูดเพียงแค่ว่าเป็นการเยี่ยมเยือนพื้นที่มากกว่ายังไม่ได้อะไร เพราะต้องวิเคราะห์ให้แน่เสียก่อน
2. พูดคุยกับแกนนำรายบุคคล เป็นการพูดคุยเรื่องของแนวคิด หลักการงานวิจัยเพื่อท้องถิ่นเบื้องต้น ก่อน แต่ก่อนที่จะพูดเรื่องแนวคิดหลักการงานวิจัยเพื่อท้องถิ่นนั้นก็มีการพูดคุยกันถึงแนวคิดในการทำงานพื้นที่ร่วมกับตัวแทนนำเสียก่อนเพื่อมองวิสัยทัศน์ในการทำงานพื้นที่เสียก่อน หลังจากนั้นก็จึงจูนความเข้าใจต่อกันว่าจะทำอะไรร่วมกันได้เพื่อชุมชนท้องถิ่นของเราต่อไป
3. พูดคุยกับแกนนำรายกลุ่มย่อย หลังจากที่มีการพูดคุยเป็นรายปัจเจกแล้วนั้นก็มีการนัดคุยวงย่อยเพื่อให้มองเห็นเป้าหมายในการทำงานร่วมกันก่อนว่าจะทำอะไร ไปเพื่ออะไร ซึ่งแกนนำทุกคนนั้นสะท้อนถึงปัญหาด้านทุนการผลิต และรายจ่ายในครัวเรือนของชุมชนท้องถิ่นปัจจุบัน “ถึงแม้จะมีกองทุนมากมายแต่ชาวบ้านก็ยังคงเป็นหนี้ ไม่สามารถพึ่งพาตนเองได้ทั้ง ๆ ที่เมื่อก่อนตนเองมีความสามารถ” เป็นสิ่งที่เราชวนชาวบ้านคุยเพื่อเปิดประเด็น ซึ่งจะเห็นได้ว่าแกนนำทุกคนเห็นด้วยกับการที่จะทำโครงการลดต้นทุนการผลิตและลดรายจ่ายในครัวเรือน ซึ่งต้องการให้ทำอย่างต่อเนื่อง โดยทำประกอบไปกับงบประมาณ SML ซึ่งมีการอนุมัติในทุกพื้นที่
4. จัดเวทีพูดคุย เป็นการจัดเวทีที่มีขนาดใหญ่ขึ้นมากกว่าวงย่อยแต่ไม่ถึงกับสมาชิกมากมาย เพราะในครั้งแรกนั้นเราเพียงแต่นัดแกนนำหลัก ๆ ประมาณ 10 รายเพื่อยังเสี่ยงในการทำงานก่อน นอกจากนี้เรายังนัดประชุมสมาชิกเพื่อประเมินความสนใจ และประเมินความเป็นไปได้ของโครงการวิจัยว่าถ้าทำแล้วจะมีกลุ่มเป้าหมายมาเข้าร่วมมากน้อยเพียงใด คู่กับการลงทุนหรือไม่
5. จัดศึกษาดูงานเพื่อสร้างแรงบันดาลใจ หลังจากพูดคุยกับแกนนำแล้วมีมติว่าให้มีการศึกษาดูงานเพื่อสร้างแรงบันดาลใจทั้งตัวแทนที่จะสามารถมาบอกเล่าให้กับสมาชิกฟัง เป็นการสร้างความเชื่อมั่นให้กับตัวแทนนำได้มากขึ้นอีกทาง เพราะหากสมาชิกถามก็จะสามารถตอบได้อย่างแน่นอน เพราะการศึกษาดูงานนั้นจัดขึ้นถึงสองครั้งด้วยกัน ซึ่งครั้งแรกนั้นจัดในจังหวัด เพราะประเด็นในการพัฒนาโจทย์ครั้งนี้เป็นเรื่องของแนวคิดการลดต้นทุนการผลิตและลดรายจ่ายในครัวเรือนดังนั้นจึงเชื่อมเครือข่ายของตัวแทนนำท่านหนึ่งเป็นแหล่งเรียนรู้ที่บ้าน ผู้ใหญ่สุนทร ศรีลาธรรม เป็นการศึกษาดูงานเรื่องของเกษตรชีวภาพ ซึ่งสามารถลดต้นทุนการผลิตได้เป็นอย่างดี เพราะทำน้ำหมักชีวภาพให้เอง ไม่ซื้อปุ๋ยยา ที่มีราคาแพง นอกจากนี้ยังมีการวางแผนคิดเรื่องของปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงอีกด้วย เพราะในพื้นที่นั้นมีการปลูกผักไว้กินเอง ซึ่งนอกจากจะทำให้ได้เรียนรู้วิธีการแล้วยังทำให้ได้เรื่องของความสัมพันธ์กับเครือข่าย ผู้รู้แหล่งเรียนรู้ที่เป็นตัวจริงเสียงจริง

นอกจากนี้ยังพาแกนนำและสมาชิกไปศึกษาดูงานที่โรงเรียนเกษตรกร ที่ ต.วัดดาว อ.บางปลาม้า จ.สุพรรณบุรี เป็นการสร้างแรงบันดาลใจขึ้นมาอีกครั้งหนึ่ง

6. สามารถสรุปเป็นข้อเสนอโครงการวิจัย

ผลที่เกิด

1. ได้ข้อเสนอโครงการที่ผ่านการพูดคุยกับตัวแกนนำรวมถึงชาวบ้าน ซึ่งแกนนำเป็นผู้เขียนข้อเสนอโครงการทั้งสิ้น เป็นการฝึกเรื่องของการเขียนให้ตั้งแต่ต้นน้ำ
2. ชาวบ้านเต็มใจที่จะเข้าร่วมโครงการอย่างนั้น 20 ราย ในพื้นที่ที่มีการจัดทำข้อเสนอโครงการส่ง ซึ่งจะเห็นได้ว่าเป็นสมาชิกที่มีใจต่อการทำงานแบบรวมกลุ่ม ซึ่งในระยะเวลาที่ผ่านมาจะมีงานวิจัยเพื่อท้องถิ่นลงไปนั้น ชาวบ้านไม่มีการรวมกลุ่มพูดคุยเพื่อแลกเปลี่ยนเรียนรู้ประสบการณ์การทำงานกันเลย หลังจากที่มีการรวมตัวกันพูดคุยและศึกษาดูงานเพื่อสร้างแรงบันดาลใจแล้วนั้นทำให้ชาวบ้านหันมาพูดคุยกันมากขึ้น ทำกิจกรรมร่วมกันอย่างน้อยเดือนละสองครั้ง ซึ่งเป็น “สิ่งใหม่” ที่เกิดขึ้นในพื้นที่

ผลกระทบจากการทำงาน

1. จากการทำงานร่วมกับพื้นที่ ต.หลักแก้ว อ.วิเศษชัยชาญ ได้ระยะหนึ่งทำให้ชาวบ้านเริ่มที่จะทำกิจกรรมร่วมกันโดยนำเงินมารวมกันเพื่อทำปุ๋ยชีวภาพใช้กันเอง โดยในแต่ละครั้งนั้นจะร่วมกันทำที่กลุ่ม และแบ่งกันไปใช้ เมื่อใช้แล้วมีการนำผลจากการใช้มาแลกเปลี่ยนเรียนรู้ร่วมกัน มีการเปรียบเทียบระหว่างผลจากการใช้สารเคมี กับปุ๋ยชีวภาพที่ทำเองเป็นบางชนิด และมีการเปรียบเทียบกับสารชีวภาพที่เคยซื้อใช้อีกด้วย
2. ชาวบ้านจากหมู่บ้านใกล้เคียงเริ่มให้ความสนใจในการทำงานของกลุ่ม ซึ่งจะทำให้เห็นได้ว่าอาจมีการขยายผลได้ในระยะการทำงานหลังจากที่ได้รับงบประมาณสนับสนุนจาก สกว. ซึ่งอาจเป็นการจัดเวทีแลกเปลี่ยนเล็ก ๆ ในพื้นที่ระดับตำบล ให้กับผู้ที่สนใจทำเรื่องของการลดรายจ่ายในครัวเรือน เป็นต้น

ปัญหาอุปสรรคในการทำงาน

1. ปัญหาเรื่องความสับสนของตัวชาวบ้านในเรื่องของงบประมาณ ซึ่งในการพัฒนาโจทย์วิจัยครั้งนี้ในพื้นที่ ต.หลักแก้ว อ.วิเศษชัยชาญนั้น เป็นการทำงานวิจัยเพื่อเชื่อมโยงไปกับงบประมาณ SML ที่กลุ่มเองมีความต้องการที่จะทำปุ๋ยชีวภาพใช้กันเอง ซึ่งการทำงานวิจัยเป็นการเก็บข้อมูลความจริงในส่วนของปุ๋ยชีวภาพจะช่วยลดรายจ่ายในครัวเรือนได้หรือไม่ ซึ่งชาวบ้านจะสับสนเพราะจะมีเรื่องอาหาร และอุปกรณ์บางส่วนที่ทาง SML ไม่สามารถใช้ได้ และใช้ในงบงานวิจัย แต่ชาวบ้านที่เข้ามาใหม่ ๆ จะสับสนว่างบประมาณไหน
2. ในการศึกษาดูงานระหว่างการพัฒนาโจทย์วิจัยนั้น ชาวบ้านยังไม่เข้าใจเรื่องของขั้นตอนกระบวนการงานวิจัยเพื่อท้องถิ่นเพียงต้องการดูงานที่เกี่ยวข้องกับเรื่องที่เขาจะทำ ซึ่งการวาง

แนวคิดเรื่องงานวิจัยเพื่อท้องถิ่นสำหรับพื้นที่ที่ไม่เคยได้รับโอกาสอะไรเลยนั้นต้องวางเป็นขั้นตอน เช่นเรื่องของการ “สร้างแรงบันดาลใจ” ต้องมาเป็นลำดับแรก ๆ เพราะหากพื้นที่เกิดความเบื่อหน่ายและไม่เข้าใจ กลุ่มจะไม่สามารถดำเนินงานไปได้

3. ในพื้นที่ที่คิดว่าน่าจะขึ้นงานได้ระหว่างการพัฒนาโจทย์มีการปรับเปลี่ยนผู้นำ แกนนำที่เคยมีใจอาจถึงขั้นทอดทิ้งทำให้ไม่สามารถขึ้นโจทย์ได้ เป็นข้อดีข้อเสียที่ต่างกันเหมือนกัน เพราะในพื้นที่ ต.หลักแก้ว อ.วิเศษชัยชาญ เราไม่ได้เข้าทางผู้นำที่เป็นทางการมากนัก แต่เรามาพูดคุยและเข้าทางผู้นำทางธรรมชาติมากกว่า รวมถึงการชวนแนวร่วมที่เป็นฝ่ายท้องถิ่น บวกกับฝ่ายท้องที่ เช่นสมาชิกองค์การบริหารส่วนตำบล ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน เข้ามาเป็นแนวร่วม และคอยประสานงานทำงานให้กับเราทำให้การขึ้นโจทย์ในพื้นที่ไม่มีปัญหา ส่วนในพื้นที่โพธิ์ทอง ที่เราไปจับที่ตัวแกนนำที่เป็นผู้นำที่เป็นทางการคือผู้ใหญ่บ้านเมื่อมีการเลือกตั้งใหม่ ไม่ได้ทำให้การทำงานต้องหยุดชะงัก ซึ่งการทำงานในแต่ละพื้นที่นั้นทำให้เราต้องดูเรื่องของระยะเวลา หรือช่วงเวลาในการทำงานของผู้นำที่เราจะเข้าไปเกี่ยวข้องด้วย
4. ปัญหาเรื่องของการเมืองท้องถิ่น เป็นปัญหาอุปสรรคที่สำคัญในการทำงานซึ่งจะเชื่อมสู่ปัญหาต่าง ๆ ตั้งแต่ต้นน้ำ ไม่ว่าจะเป็นขั้นของการหาคน หาโจทย์ เพราะในขณะที่เราหาคนนั้นหากมีการปรับเปลี่ยนตัวคนทำงานหรือผู้นำในพื้นที่ทำให้ไม่สามารถทำงานต่อได้ นอกจากนี้ยังมีเรื่องของการเมืองที่เป็น “ขั้ว” กันอยู่หากเราเข้าทางผิดอาจไม่สามารถทำงานในพื้นที่เป้าหมายได้เช่นกัน

บทเรียนที่ได้รับจากการพัฒนาโจทย์

1. สำหรับพื้นที่ที่ไม่เคยรู้ว่าจะงานวิจัยคืออะไร การใช้ภาษาคำพูดนั้นต้องระวัง
2. การวางแผนคิดหลักการทำงานวิจัยเพื่อท้องถิ่นสำหรับพื้นที่ใหม่ ๆ อาจต้องอยู่ช่วงระหว่างทำงานวิจัยซึ่งคิดว่าทำไปเรียนรู้ไปน่าจะดี
3. พื้นที่ยังมีภาพของงานวิจัยที่เป็นงานวิชาการอยู่มาก

บทที่ 4

วิเคราะห์ข้อมูล

จากผลการดำเนินงานจะเห็นถึงความแตกต่างของปัจจัยเงื่อนไขในสองพื้นที่ ถึงแม้จะไม่มากนักในด้านกายภาพ ทรัพยากร ประเพณีวัฒนธรรม ความเชื่อ ความเป็นอยู่ หรือแม้แต่กระทั่งการปลูกสร้างบ้านเรือน แต่จากการลงไปสัมผัสผู้คนในพื้นที่นั้นทำให้เห็นถึงจุดเด่น จุดด้อยของแต่ละพื้นที่ที่มีความหลากหลายพอสมควร ซึ่งจะวิเคราะห์เป็นรายพื้นที่คือในพื้นที่แรก อ.วิเศษชัยชาญ

จุดแข็ง คือ จากการวิเคราะห์แบ่งออกเป็นเรื่องของ บุคคล/ภูมิปัญญา แหล่งเรียนรู้ หน่วยงาน โครงการทั้งภาครัฐและเอกชน ซึ่งในพื้นที่อำเภอวิเศษชัยชาญนั้นมีปัจจัยเหล่านี้ครบ ไม่ว่าจะเป็น**บุคคล**ที่ทำงานเพื่อสังคม เช่นผู้ใหญ่สุนทร ศีลาธรรม ซึ่งเป็นหมอดินอาสาประจำจังหวัดอ่างทอง สามารถเป็นวิทยากรชาวบ้านที่พูดสร้างแรงบันดาลใจให้กับชาวบ้านในการปรับวิธีคิด ปรับเปลี่ยนพฤติกรรมในการปรับต้นทุนการผลิตทางการเกษตรของตัวเองให้ได้ แหล่งเรียนรู้ในพื้นที่ คือแหล่งเรียนรู้ที่มีชีวิตก็ไม่พ้นบ้านผู้ใหญ่สุนทรอีกเช่นเคย แต่แหล่งเรียนรู้ที่เป็นความรู้ด้านวิชาการที่สามารถถ่ายทอดความรู้ รวมไปถึงจัดกระบวนการเรียนรู้ให้แก่ผู้ที่เข้าไปเยี่ยมชมได้นั้น คือชมรมเพื่อนเกษตร ที่มีทั้งการจัดกระบวนการเรียนรู้ด้านการเกษตรให้แก่ผู้สนใจ มีหนังสือที่รวบรวมความรู้ แหล่งเรียนรู้ให้กับพื้นที่ที่สนใจได้ นอกจากนี้ยังเป็นแหล่งที่สามารถเชื่อมประสานการทำงานด้านการเกษตรให้แก่ผู้ที่สนใจได้อีกด้วย

อีกสถานที่หนึ่งที่น่าสนใจและเป็นแหล่งเรียนรู้ที่ดีคือโฮมสเตย์บ้านม่วงเตี้ย หมู่ที่ 9 ตำบลม่วงเตี้ย มีกิจกรรมขี่จักรยาน สีข้าว ฝึกทำปุ๋ยชีวภาพ ตกปลา และชมโบราณสถาน เป็นแหล่งเรียนรู้ที่มีจุดเด่นเรื่องของการใช้ชีวิตวิถีที่เป็นวิถีดั้งเดิม

หน่วยงานหรือโครงการทั้งภาครัฐและเอกชน ในพื้นที่อำเภอนั้นหน่วยงานที่มีบทบาทสำคัญต่อกระบวนการเรียนรู้ของชาวบ้านมักจะไม่พ้นเกษตรอำเภอ พัฒนาชุมชนอำเภอ ซึ่งจะเห็นได้ว่าในพื้นที่อำเภอวิเศษพื้นที่ส่วนใหญ่เป็นพื้นที่เกษตรกรรม ไม่ว่าจะเป็นพื้นที่นา พื้นที่สวน หรือไร่ ดังนั้นหน่วยงานที่มีส่วนสำคัญคงไม่พ้นเกษตรอำเภอ ซึ่งมักจะทำงานให้สอดคล้องกับยุทธศาสตร์จังหวัดที่มุ่งเน้นด้านเกษตรกรรม ในหลายปีที่ผ่านมาจังหวัดอ่างทองเป็นพื้นที่นำร่องที่เน้นเรื่องของ “อาหารปลอดภัยจากสารพิษ” เพื่อนำไปสู่การเป็นครัวโลก ซึ่งนโยบายที่ลงมาให้พื้นที่มักเป็นเรื่อง ๆ ครั้ง ๆ แต่ชาวบ้านก็ยังได้รับประโยชน์จากนโยบายเหล่านั้น

จุดอ่อน การรวมกลุ่มในพื้นที่อำเภอนั้นมีน้อยมาก ส่วนใหญ่การรวมกลุ่มมักเป็นการรวมกลุ่มแบบกลุ่มเฉพาะกิจเพื่อรองรับงบประมาณจากรัฐบาล (รวมถึงพื้นที่ตำบลหลักแก้วในโครงการ SML กลุ่มเกษตรชีวภาพจัดตั้งขึ้นครั้งแรกเพื่อต้องการรองรับงบประมาณด้านการลดต้นทุนการผลิตด้านการเกษตรในพื้นที่หมู่ที่ 7 ต.หลักแก้ว)จะเห็นได้ว่ากลุ่มที่จัดตั้งขึ้นมาส่วนใหญ่รองรับงบประมาณจากนั้นก็แยกตัว สลายกลุ่มกันออกไปไม่มีกลุ่มที่มีความต่อเนื่องยั่งยืนมากนัก ถึงแม้การที่เราค้นหาข้อมูลจากสื่อ แต่เมื่อลงพื้นที่จริงจะเห็นถึงความเป็นจริงที่เป็นอยู่ของตัวชาวบ้านที่ยังคงดำรงชีวิตด้วยความคุ้นชินเดิม ยังไม่มีกิจกรรมที่เคลื่อนไหวเพื่อนำไปสู่การแก้ไขปัญหาของตนเอง

ถึงแม้ว่าในพื้นที่อำเภอวิเศษชัยชาญจะมีหน่วยงานอิสระลงมาหนุนเสริมกระบวนการทำงานในพื้นที่เป็นบางพื้นที่ เช่น ต. ศาสเจ้าโรงทอง และ ต.ท่าช้าง ที่มีสำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ(สสส.) ซึ่งเป็น

การทำงานในระดับ Node สุขภาพระดับจังหวัดที่มีเป้าหมายเพื่อให้ในพื้นที่มีตำบลสุขภาวะต้นแบบ แต่ยังคงเห็นเรื่องของการมีพี่เลี้ยงที่คอยค้ำค้ำทุกระดานให้เกิดกระบวนการทำงานในพื้นที่นั้นยังน้อยมาก เพราะคณะทำงานของ Node สุขภาพยังคงเป็นคณะทำงานที่ไม่ได้รับทุนสนับสนุนเป็นแบบค่าตอบแทน ดังนั้นการทำงานที่ได้เป้าหมายที่วางไว้นั้นยังคงยากอยู่สำหรับอำเภอ

เงื่อนไข/ข้อจำกัด ข้อจำกัดของพื้นที่นี้ถ้าจะทำประเด็นการเรียนรู้ในพื้นที่นี้น่าจะเป็นประเด็นด้านเกษตรกรรม เพราะพื้นที่ อาชีพ ส่วนใหญ่เป็นเกษตรกรรม ซึ่งมองว่าถ้าจะชวนชาวบ้านทำเรื่องอื่น ๆ ที่ไม่ใช่ปากท้องของตัวเองคงเป็นข้อจำกัดของชาวบ้านในพื้นที่

โอกาสในการขับเคลื่อนงานวิจัยเพื่อท้องถิ่นในพื้นที่ ในเรื่องนี้ตัวพี่เลี้ยงยังคงมองเรื่องของการทำงานตามเป้าหมายของพื้นที่ ซึ่งถ้าจะพูดให้ถูกต้องคือเราต้องทำงานตามเป้าหมายของแกนนำหรือทีมวิจัย ที่มีคำถามเพื่อนำไปสู่การค้นหาคำตอบของพื้นที่ ซึ่งในพื้นที่ที่ตัวผู้วิจัยไปพัฒนาโจทย์อำเภอพิเศษคือพื้นที่บ้านเกิดของตัวเอง เป็นการสร้างโอกาสในการทำงานให้กับพื้นที่ เป็นชาวบ้านที่ยังไม่เคยได้รับการสนับสนุนจากหน่วยงานองค์กรใด ๆ ซึ่งมองเรื่องของความตั้งใจที่จะทำเรื่องของการลดต้นทุนการผลิตด้านการเกษตร โดยตัวชาวบ้านกลุ่มนี้เป็นผู้ที่เสนอความต้องการเข้าสู่เวทีประชาคมที่เสนอโครงการ SML ซึ่งโดยความเป็นจริงชาวบ้านต้องการเพียงแค่ทุนมาเพื่อทำปุ๋ย สารไล่แมลงใช้เอง อะไรก็ได้ที่จะส่งผลให้ต้นทุนการผลิตทางด้านการเกษตรลดลง การปรับเรื่องของวิธีคิดจึงเป็นเรื่องที่สำคัญเป็นอย่างยิ่ง การสร้างเงื่อนไขเพื่อให้เกิดกระบวนการเรียนรู้ การสร้างเงื่อนไขเพื่อให้มีการพบปะ พูดคุย แลกเปลี่ยนประสบการณ์การทำงานในพื้นที่เป็นเรื่องที่ใหม่และยากพอสมควร แต่เมื่อชาวบ้านได้ทำไปสักระยะหนึ่งทำให้ชาวบ้านเริ่มเกิดความคุ้นชิน จึงคิดว่าโอกาสที่จะขับเคลื่อนงานใด ๆ โดยเฉพาะงานวิจัยเพื่อท้องถิ่น ใจพร้อม กายพร้อม กระบวนการเรียนรู้เพื่อแก้ไขปัญหาตัวเองต้องเกิด

นอกจากพื้นที่นี้แล้วยังมีพื้นที่ที่น่าสนใจพัฒนากระบวนการงานวิจัยในอีกหลายพื้นที่เช่น พื้นที่ ต.ยี่ล้น ที่ทำเรื่องของการปลูกผักปลอดสารพิษ ประเด็นการถอดบทเรียนพวกเขามีกระบวนการทำงานอย่างไรที่สามารถขยายผลได้ทั้งหมู่บ้าน พื้นที่ไผ่ดำพัฒนา ที่มีภูมิปัญญาด้านช่างบ้านทรงไทย เป็นต้น

ถึงแม้ผู้ทำงานด้านภาคประชาสังคมจะมีจำนวนน้อย แต่ก็ยังคงมีแกนหลักอยู่ในองค์กรหน่วยงานที่สามารถขับเคลื่อนงานรื้อไปกับงานองค์กรอิสระได้

สถานะของการพัฒนาโครงการเฉพาะในพื้นที่ตำบลหลักแก้นั้นน่าจะส่งข้อเสนอได้พร้อม ๆ กับพี่เลี้ยงที่ขึ้นโครงการในปีต่อไป ซึ่งเป็นการเรียนรู้ของพี่เลี้ยงเรื่องของการกระบวนการทำงานวิจัยในพื้นที่บ้านตัวเองได้อีกด้วย เป็นการฝึกทักษะพี่เลี้ยงแบบ On the job training

พื้นที่อำเภอโพธิ์ทอง อำเภอโพธิ์ทองเป็นอีกอำเภอหนึ่งที่มีแหล่งเรียนรู้ ผู้รู้ พื้นที่ต้นแบบอีกหลาย ๆ พื้นที่

จุดแข็ง ในพื้นที่อ.โพธิ์ทองนั้นมีจุดแข็งด้านบุคคล เพราะแกนนำรวมถึงคณะทำงาน Node สุขภาพระดับจังหวัดของสำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพนั้นอยู่ในพื้นที่ อ.โพธิ์ทอง นอกจากนี้ในพื้นที่ยังมีพื้นที่เด่นที่ทำงานด้านสังคมอย่างต่อเนื่องยั่งยืนในหลายพื้นที่ ไม่ว่าจะเป็นพื้นที่ ต.ทางพระที่มีการดำเนินกิจกรรมด้านสุขภาพมาเป็นระยะเวลาหลายปี ซึ่งการดำเนินงานด้านสุขภาพนั้นมีจุดเด่นในเรื่องของความร่วมมือระหว่างองค์กรหน่วยงานในพื้นที่ ไม่ว่าจะเป็น อบต. สถานีอนามัย โรงเรียน วัด รวมไปถึงชาวบ้านในชุมชน ทำให้มองเห็นถึงจุดเด่นภาพของ บ ว ร อย่างชัดเจน

พื้นที่ ต.บ่อแร่ที่มีกิจกรรมอย่างต่อเนื่องต่อกระบวนการเรียนรู้ของเด็กเยาวชนในพื้นที่ โดยแกนนำเน้นเรื่องของการสร้างกระบวนการเรียนรู้ให้กับเยาวชนในพื้นที่เรื่องของการศึกษากับพัฒนาการเด็ก เชื่อมร้อยสู่วิถีชีวิต

ในด้านของแหล่งเรียนรู้ (ซึ่งจะต้องติดตามด้วยตัวผู้รู้/ภูมิปัญญาอย่างหนีไม่พ้น) เด่น ๆ จะเห็นได้ถึงสองพื้นที่คือ พื้นที่ ต.บางเจ้าฉ่า เป็นแหล่งเรียนรู้เรื่องของการจัดทำแผนชุมชน เชื่อมร้อยสู่การแก้ไขปัญหาชุมชนอย่างเป็นรูปธรรม ซึ่งมีจุดเด่นในด้านการใช้วัสดุในชุมชนท้องถิ่นสร้างรายได้ให้แก่ชุมชนได้อย่างไร

แหล่งเรียนรู้ด้านเกษตรกรรมคือฟาร์มตัวอย่างของสมเด็จพระนางเจ้าพระบรมราชินีนาถ ซึ่งมีองค์ประกอบที่ครบถ้วนไม่ว่าจะเป็นพื้นที่ การจัดการเกษตรแบบครบวงจร สามารถถ่ายทอดสื่อสารและเรียนรู้จากของจริงได้

จุดอ่อน ถึงแม้ว่าจะมีพื้นที่ต้นแบบหลายพื้นที่ แต่การรวมตัวรวมกลุ่มเพื่อนำไปสู่การแก้ไขปัญหาแล้วยังมีน้อยมาก ซึ่งประสบการณ์ในขณะไปพัฒนาโจทย์นั้นทำให้เห็นเป็นรูปธรรมว่าชาวบ้านยังไม่มองสถานการณ์เพื่อนำไปสู่การวิเคราะห์และแก้ไขปัญหาที่เป็นอยู่ เช่นในพื้นที่ ต.อ่างแก้วที่ได้ลงพื้นที่เพื่อไปพัฒนาโจทย์ประเด็นเด็กเยาวชนเช่นกันซึ่งเมื่อลงไปแล้วมีกลุ่มเป้าหมายที่ชัดเจน แต่ทีมงานที่จะทำนั้นไม่มี มีแกนนำเพียงไม่กี่คนทำให้ต้องวิเคราะห์ว่าจุดอ่อนพื้นที่นี้เกิดจากการที่คนในพื้นที่ไม่มีการรวมกลุ่มเพื่อนำไปสู่การแก้ไขปัญหาด้วยกัน

เงื่อนไข/ข้อจำกัด การที่จะทำงานในพื้นที่นี้อาจต้องเป็นการไปต่อยอดงานเดิมในพื้นที่เด่น ๆ เพื่อนำไปสู่การเป็นพื้นที่ตัวอย่างในพื้นที่อำเภอ เนื่องจากการสร้างความร่วมมือกับโอกาสการทำงานในพื้นที่นั้นมีน้อยมาก จากการที่ลงไปพัฒนาโจทย์จะเห็นชัดเจนในด้านของความร่วมมือในพื้นที่ การสร้างทีมงานในพื้นที่นั้นเป็นไปได้ยาก ถึงแม้จะมีกลุ่มเป้าหมายแต่แกนนำในพื้นที่มีเพียงไม่กี่คนที่จะเข้ามามีส่วนร่วมในการร่วมคิด ร่วมทำ ร่วมรับผิดชอบงานนั้นจะเป็นไปได้ยากมาก ส่วนใหญ่งานที่ขับเคลื่อนในพื้นที่จะเป็นกลุ่มเยาวชน ถึงแม้จะมีบางพื้นที่ที่เริ่มเข้ามาสนใจกระบวนการทำงานด้านการวิจัยและพัฒนาเพื่อนำไปสู่การแก้ไขปัญหาสังคม ก็ยังไม่สามารถที่จะเดินออกจากกระแสนของการทำงานในรูปแบบเดิม ๆ ทำแบบเป็นครั้ง ๆ ทำตามนโยบายของทางภาครัฐ

โอกาสในการขับเคลื่อนงานวิจัยเพื่อท้องถิ่นในพื้นที่

จากการลงพื้นที่อย่างต่อเนื่องทำให้วิเคราะห์ได้ว่าหากมีการขับเคลื่อนในพื้นที่อำเภอนั้นจะไปพัฒนาโจทย์ในพื้นที่ ต.ทางพระ ต.บ่อแร่ หรือแม้กระทั่ง ต.บางเจ้าฉ่า ที่ผู้ศึกษาวิจัยได้ลงไปศึกษาและจัดกระบวนการเรียนรู้เรื่องของการถอดบทเรียนการจัดการทรัพยากรน้ำให้กับพื้นที่ จะทำให้การขับเคลื่อนกระบวนการงานวิจัยเพื่อ

ท้องถิ่นนั้นเป็นไปได้ดีในอนาคต ซึ่งการขับเคลื่อนในพื้นที่เพื่อนำไปสู่การทำงานโดยใช้เครื่องมืองานวิจัยเพื่อท้องถิ่น การต่อยอดจากฐานงานเดิมในพื้นที่เด่น ๆ หลายพื้นที่เหล่านี้จึงเป็นเรื่องที่สำคัญ เช่นในพื้นที่ ต.ทางพระที่มีจุดเด่นด้านการประสานความร่วมมือของหลายหน่วยงาน คือ สถานีอนามัย อบต. วัด โรงเรียน ชุมชน ซึ่งจะทำให้เห็นภาพการทำงานในพื้นที่ที่มีความชัดเจน เรื่องของการใช้โจทย์ของชุมชนเป็นตัวตั้ง การคิดและทำด้วยตัวชุมชนเอง ซึ่งหากมองเรื่องขององค์ประกอบชุมชนพื้นที่นี้ที่มีความชัดเจนพอสมควร ถึงแม้พื้นที่จะจัดการในประเด็นสุขภาวะแต่ความต่อเนื่องยั่งยืนของการขับเคลื่อนกิจกรรม และเชื่อมโยงกิจกรรมที่ทำนั้นเห็นได้ถึงความร่วมมือตลอดระยะทางของชุมชน

การขับเคลื่อนงานในพื้นที่เริ่มมีการสร้างเครือข่ายแบบไม่เป็นทางการมาพูดคุยถึงแผนการดำเนินงานของแต่ละพื้นที่เพื่อขับเคลื่อนงานทางสังคม ดังนั้นการทำงานวิจัยเพื่อท้องถิ่นจึงขึ้นอยู่กับจังหวะก้าวอย่างและการวิเคราะห์ทิศทาง จังหวะก้าวเดินของแต่ละพื้นที่

จะเห็นได้ว่าในแต่ละพื้นที่มีจุดอ่อน จุดแข็ง เจือปนปัจจัยต่างกัน แต่โอกาสในการขับเคลื่อนงานในสองพื้นที่นั้นจะมีความคล้ายกันพอสมควร เพราะในภาพรวมพื้นที่จังหวัดอ่างทองนั้นเริ่มมีการทำงานแบบเป็นเครือข่าย หากจะขับเคลื่อนงานในพื้นที่การนำตัวเองให้เข้าไปอยู่ในเครือข่าย เพื่อนำไปสู่การใช้เครื่องมืองานวิจัยเพื่อท้องถิ่นไปขับเคลื่อนต่อยอดวิธีการทำงานแบบเดิม ๆ ที่ทำเป็นครั้ง ๆ ทำอย่างไรให้แต่ละพื้นที่ได้เรียนรู้กระบวนการทำงานที่สอดคล้องกับวิถีชีวิต ความต้องการของชาวบ้านอย่างแท้จริง ทำอย่างไรให้โครงการที่ลงมามีความต่อเนื่องอยู่ในกระบวนการ ทำอย่างไรให้ชาวบ้านได้เห็นความสำคัญของกระบวนการเรียนรู้ที่นำไปสู่การแก้ไขปัญหาได้จริง การขับเคลื่อนงานในเรื่องของ โครงการ SML ที่ชาวบ้านต้องการจะทำเรื่องลดต้นทุนการผลิตทางการเกษตรเพื่อนำไปสู่การสร้างกระบวนการเรียนรู้ให้แก่สมาชิก จะเป็นพื้นที่ที่เป็นตัวอย่างในความต่อเนื่องยั่งยืนของกระบวนการทำงานที่สร้างการเปลี่ยนแปลงในพื้นที่ได้

บทที่ 5

สรุปผล บทเรียน องค์ความรู้จากงานวิจัย

ผลการศึกษาวิจัย

พบว่า การทำงานในพื้นที่จังหวัดอ่างทองเริ่มต้นตั้งแต่เดือนเมษายน 2551 จนถึงเดือนกันยายน 2551 เป็นระยะเวลาหกเดือน ซึ่งได้รับงบประมาณจากสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัยในวงเงิน การทำงานทำงานในพื้นที่นั้นเป็นกิจกรรมเกี่ยวกับการจัดทำแผนที่ทางสังคม (Social Mapping) โดยเริ่มต้นที่การค้นหาตัวบุคคลที่จะเชื่อมร้อยงานในพื้นที่ได้เป็นอย่างดี และหน่วยงานที่ลงพื้นที่อย่างต่อเนื่องน่าจะเป็นพัฒนาชุมชนระดับอำเภอ และเกษตรอำเภอ ซึ่งในการทำงานครั้งนี้เราไม่ได้ทำแบบตัวคนเดียว แต่ยังคงมีพี่เลี้ยงนักวิจัยที่ร่วมชะตากรรมด้วยคือ คุณชไมพร พราหมณ์โชติ ซึ่งเป็นพี่เลี้ยงนักวิจัยในจังหวัดสุพรรณบุรี แต่การทำงานที่ต้องกลับมาเริ่มทำงานในพื้นที่บ้านตัวเองนั้น ต้องอาศัยการทำงานเป็นทีมพอสมควร ไม่ว่าจะเป็นการวางแผนงานร่วมกัน การลงพื้นที่ร่วมกัน หรือแม้กระทั่งการวิเคราะห์ถอดบทเรียนเพื่อมองงานในอนาคตร่วมกัน (ซึ่งเป็นการทำงานร่วมกันมาเป็นระยะเวลาหลายปีตั้งแต่ขณะที่ทำงานร่วมกับ สรส.)

ในการทำงานวิจัยครั้งนี้ได้ทำงานให้สอดคล้องกับแผนงานที่วางไว้ แต่สิ่งที่สำคัญในการทำงานคือ “การสร้างสัมพันธ์” กับคนที่เคยทำงานร่วมกันเดิม ๆ รวมไปถึงการค้นหาทีมงานใหม่ ๆ คนใหม่ ๆ พื้นที่ใหม่ ๆ ในการทำงานในระยะต่อไปในอนาคต

หลังจากที่ได้ร่วมเรียนรู้เรื่องการจัดทำแผนที่ทางสังคมจากท่านวิทยากรผู้รู้ที่ทาง สกว.จัดให้แล้ว ก็ได้มีการติดตาม Node เก่าแก่ คือพีชเนต ไปร่วมเรียนรู้วิธีการพัฒนาโจทย์ในพื้นที่จังหวัดอุทัยธานี นอกจากนี้ยังติดตามพีชเนตร่วมเรียนรู้การพัฒนาโจทย์วิจัยในพื้นที่จังหวัดสิงห์บุรี ณ โรงพยาบาลอินทร์บุรี โดยนำบทเรียนจากการเรียนรู้ครั้งต่าง ๆ มาปรับประยุกต์ใช้กับพื้นที่บ้านตัวเอง

การค้นหาตัวคนทำงาน พื้นที่ทำงานไม่ใช่เรื่องง่ายนัก แต่จากการทำแผนที่ทางสังคม และการร่วมเรียนรู้ว่าหน่วยงานองค์กรที่มีอยู่ในพื้นที่นั้นเขาทำอะไร ที่ไหน อย่างไร กันบ้านแล้ว ทำให้เราหาจุดเข้าในพื้นที่ได้ไม่ยากนัก

กลยุทธ์ในการทำงานอยู่ที่เรื่องของ เข้าพื้นที่ไหนคุยเรื่องของเขา ก่อน ซึ่งในระยะแรกเราต้องคุยเรื่องของเขาก่อน เรียกว่ารู้เขาก่อน ยังไม่จำเป็นต้องแนะนำว่าเราจะทำอะไร เพียงแต่บอกว่าเรามาเพื่อร่วมเรียนรู้การทำงานพื้นที่ เพราะถ้าในแต่ละพื้นที่เราคุยเรื่องของเขาเขาคู่กับเราแน่นอน เพราะธรรมชาติของมนุษย์เราไม่ค่อยอยากที่จะฟังเรื่องคนอื่น ๆ แต่ถ้าเรื่องของตัวเองอยากที่จะบอกให้คนอื่นฟัง ซึ่งเป็นการปรับตัวเองฝึกเรื่องของการฟังด้วยเหมือนกัน

พัฒนาการของพื้นที่เป้าหมาย ความเปลี่ยนแปลง และข้อเสนอแนะในการทำงาน

การทำงานในระยะที่ผ่านมา นั้น พัฒนาการ การเปลี่ยนแปลงของพื้นที่เป้าหมาย คือพื้นที่ ต.หลักแก้ว อ.วิเศษชัยชาญ จ.อ่างทอง นั้น อาจไม่มีพัฒนาการในเรื่องของการเข้าใจแนวคิดงานวิจัยเพื่อท้องถิ่น และในระยะของการพัฒนาโจทย์ที่ผ่านมา พัฒนาการด้าน “การมีส่วนร่วม” “การรวมกลุ่ม” นั้นมีความชัดเจนมากขึ้น เพราะก่อนที่จะมีการร่วมงานกันนั้นชาวบ้านไม่เคยรวมกลุ่มกันทำงาน หรือแม้กระทั่งพูดคุยกันในเรื่องของการประสานงานอาชีพตัวเองก็ยังไม่เคยมีเลย แต่หลังจากที่มีการรวมกลุ่มกันเพื่อทำสารชีวนาไพใช้กันเองนั้น สมาชิกแต่

ละคนเริ่ม “เล่า” เรื่องที่ตัวเองนำไปใช้ ผลของการนำไปใช้ ทำให้กลุ่มมีการแลกเปลี่ยนกันมากขึ้น ซึ่งเป็นความเปลี่ยนแปลงที่เห็นได้ชัด ในส่วนของพัฒนาการ น่าจะเป็นเรื่องของ ทักษะด้าน การพูด การเขียนของแกนนำ เพราะในระยะแรกนั้นทุกคนไม่อยากจะพูด หรือนำเสนอ แต่ปัจจุบัน มีการเขียน จดบันทึก รวมถึงแกนนำก็ช่วยตั้งคำถามเพื่อสร้างการเรียนรู้ให้แก่สมาชิกอีกด้วย

ข้อเสนอแนะในการทำงาน

ในการทำงานร่วมกับชาวบ้านที่ไม่เคยเข้าร่วมกระบวนการทำงาน หรือฝึกอบรมเรื่องการเรียนรู้ต่าง ๆ นั้น ต้องไปเน้นที่การสร้างการมีส่วนร่วมในกลุ่มก่อน เพราะหากทำให้กลุ่มมีความเข้มแข็ง มีความเป็นกลุ่มได้ก่อน เราจะใส่หรือวางเรื่องแนวคิดงานวิจัยเพื่อท้องถิ่น หรือกระบวนการต่าง ๆ เข้าไปน่าจะได้ผลดีกว่าที่จะวางแนวคิด เพราะหากชาวบ้านขาดความเข้าใจ คิดว่าเป็นเรื่องไกลตัว เพราะทุกคน “การรับรู้ เพื่อจะนำไปสู่ การเรียนรู้” นั้นไม่เท่ากัน แต่จะอย่างไรให้เขาคิดว่ากลุ่มเขาจะทำอะไรไปเพื่อเป้าหมายใดก่อน แล้วเราค่อยใส่เรื่องของกระบวนการงานวิจัยเพื่อท้องถิ่นเข้าไป

การมองงานในอนาคต

1. การทำงานในอนาคตนั้นการวางแผนคิดเรื่องของงานวิจัยเพื่อท้องถิ่นคงต้องอาศัยพี่เลี้ยงเก่า ๆ หรือ Node ที่มีความรู้ความเข้าใจเรื่องของแนวคิดงานวิจัยเพื่อท้องถิ่น เช่นเราจะไปเรียนรู้กับ Node หรือพี่เลี้ยงท่านอื่น ๆ และนำกลับมาทดลองใช้ในพื้นที่ตัวเอง
2. การกำหนดพื้นที่ทำงานที่เป็นยุทธศาสตร์ในพื้นที่ภาคกลางจริง ๆ ต้องอาศัยองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น เพราะปัจจุบันการทำงานในพื้นที่นั้น อปท.เริ่มเข้ามามีบทบาทในการบริหารงานมากขึ้นกว่าเดิม ไม่ว่าจะเป็นด้านการเกษตร ด้านเด็กเยาวชน หรือด้านสุขภาพก็ตาม ซึ่งประเด็นที่เป็นประเด็น Hot ของพื้นที่จังหวัดอ่างทองนั้นไม่พ้น ประเด็นเกษตร ประเด็นเด็กและเยาวชน รวมถึงประเด็นสุขภาพ อันเนื่องมาจากหน่วยงานที่มีส่วนเกี่ยวข้องในประเด็นต่าง ๆ เหล่านี้เริ่มที่จะทำงานแบบบูรณาการกับพื้นที่เพื่อสร้างพื้นที่รูปธรรมมากขึ้นดังนั้นการทำงานวิจัยเพื่อท้องถิ่นในพื้นที่จังหวัดอ่างทองก็ต้องอิงอาศัยกระแสในพื้นที่ด้วย เช่น ประเด็นเกษตรนั้นเป็นประเด็นร้อน เพราะพื้นที่ส่วนใหญ่ในจังหวัดเป็นพื้นที่เกษตรกรรม อาชีพส่วนใหญ่คนทำอาชีพเกษตร และรวมไปถึงยุทธศาสตร์ของจังหวัดอ่างทองนั้นยังมุ่งเน้นที่ด้านการเกษตรเป็นสำคัญ

นอกจากนี้ในพื้นที่จังหวัดอ่างทองนั้นพัฒนาสังคมและความมั่นคงของ

มนุษย์จังหวัดยังคงมุ่งเน้นที่ประเด็นเด็กและเยาวชนซึ่งจะสังเกตได้จากงบประมาณของหน่วยงานที่ส่งเสริมด้านเด็ก เยาวชนไม่ต่ำกว่า สิบล้าน (ปี 51) ซึ่งทำให้เห็นได้ว่าประเด็นเด็กและเยาวชนก็เป็นเรื่องที่สำคัญของพื้นที่อีกเรื่องหนึ่ง และที่จะขาดไม่ได้คือประเด็นสุขภาพ ซึ่งหากมองประเด็นสุขภาพของ

แต่ละพื้นที่นั้นจะมีความแตกต่างหลากหลายกันพอสมควร เช่นในพื้นที่ ต.ชะโงก อ.ไชโย นั้นเป็นประเด็นสุขภาพที่เชื่อมโยงเรื่องของศาสนากับความเป็นอยู่ วิถีชีวิตของผู้คนในตำบลชะโงก ซึ่งจะมีอิทธิพลเข้ามาให้การสนับสนุน ซึ่งกลุ่มเป้าหมายจะอยู่ที่ตัวเยาวชนเป็นสำคัญ

ในส่วนของพื้นที่ ต.ทางพระ อ.โพธิ์ทองนั้น ประเด็นสุขภาพ ก็เชื่อมสู่เด็กเยาวชนรวมถึงคนสามวัย เพราะมีการออกกำลังกายอย่างต่อเนื่อง ไม่เพียงแต่กิจกรรมออกกำลังกาย แต่สิ่งที่สร้างความยึดโยงให้คนสามวัย ได้เป็นอย่างดีคือ วัฒนธรรมดั้งเดิมในเรื่องของดนตรี ท่ารำ นำมาประยุกต์เป็นท่าออกกำลังกายที่ยังคงไว้ซึ่งความเป็นคนทางพระได้เป็นอย่างดี

จะเห็นได้ว่าจากผลการดำเนินงานที่ผ่านมาทำให้เราสามารถกำหนดยุทธศาสตร์ในการทำงานได้พอสมควร เพราะเราได้ทั้งตัวคน กลุ่มเป้าหมายที่จะมาเป็นนักวิจัย ซึ่งวิเคราะห์ในระหว่างการทำแผนที่ทางสังคมที่ผ่านมา ดังนั้นการเปิดพื้นที่ทำงานในจังหวัดอ่างทองมีความแตกต่างกันในแต่ละพื้นที่คือ ในพื้นที่ ต.หลักแก้ว อ.วิเศษชัยชาญนั้นทำงานวิจัยเพื่อเป็นเครื่องมือในการเรียนรู้แก้ตัวพี่เลี้ยงด้วยส่วนหนึ่ง เพราะจะคิดเปรียบตัวเองเป็นทีมวิจัย คนหนึ่งที่จะร่วมทำกับทีมวิจัยในพื้นที่ทุกกิจกรรม ในส่วนพื้นที่ ต.ทางพระนั้นเน้นที่การมีส่วนร่วมขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น และในส่วนของ ต.ชะไ้ว อ.ไชโยนั้นเน้นการมีส่วนร่วมของผู้นำด้านศาสนา และชุมชนที่จะเชื่อมร้อยศาสนาเข้ากับวิถีชีวิตชุมชน ซึ่งเป็นการวางยุทธศาสตร์การทำงานที่กระจายพื้นที่เพื่อให้คนในพื้นที่จังหวัดอ่างทองรู้จัก สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) ฝ่ายวิจัยเพื่อท้องถิ่นให้มากขึ้นอีกด้วย

ภาคผนวก

1. ภาคผนวก ก

ชุดเอกสารความรู้ที่ค้นคว้าจาก Internet (จากข้อมูลของสกว.)

หลักเกณฑ์การคิดงบประมาณโครงการวิจัยเพื่อท้องถิ่น
สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย สำนักงานภาค

1. หมวดค่าตอบแทน

1.1 ค่าตอบแทนต้องสามารถระบุชื่อผู้รับได้แน่นอน และมีประวัติการศึกษาและประสบการณ์แนบ

1.2 สัดส่วนของค่าตอบแทนต้องไม่เกินร้อยละ 30 ของงบประมาณรวมโครงการ ยกเว้น กรณีที่โครงการมีนักวิจัยร่วมโครงการจำนวนมาก สามารถยืดหยุ่นได้มากกว่าร้อยละ 30 แต่ทั้งนี้ ต้องไม่เกินร้อยละ 40

1.3 ให้คิดค่าตอบแทนเป็นรายวันตามกิจกรรมที่ได้ทำจริง (กิจกรรมที่ทำจริงนั้นรวมถึงการเขียนรายงานวิจัยด้วย) หัวหน้าโครงการได้ไม่เกินวันละ 400 บาท และนักวิจัยร่วมไม่เกินวันละ 200 บาท หากว่าทีมวิจัยมีจำนวนมากสามารถปรับลดค่าตอบแทนในอัตราดังกล่าวได้ตามความเหมาะสม แต่ทั้งนี้ ค่าตอบแทนรวมทั้งสิ้นต้องไม่เกินสัดส่วนค่าตอบแทนที่กำหนดไว้ในข้อ 1.2

1.4 กรณีที่ผู้ประสานงานเห็นว่าการคิดค่าตอบแทนเป็นรายกิจกรรมนั้นไม่เหมาะสม หากทางโครงการได้เสนอค่าตอบแทนให้กับทีมวิจัยเป็นรายเดือน ให้ผู้ประสานงานพิจารณาความเหมาะสมเป็นกรณีพิเศษ แต่ทั้งนี้ ต้องอ้างอิงข้อ 1.1 และ 1.2 เป็นหลัก

1.5 กรณีที่โครงการวิจัยมีจำนวนคนมากและค่าตอบแทนสูง ขอให้ยืนยันค่าตอบแทนในสัดส่วนตามข้อ 1.2 ซึ่งหากมีปัญหาในการจัดสรรค่าตอบแทนให้นักวิจัยเป็นรายคน ควรเสนองบประมาณค่าตอบแทนให้โครงการวิจัยเป็นก้อน โดยให้ทีมวิจัยไปบริหารจัดการเอง ซึ่งอาจจะเป็นการเฉลี่ยค่าตอบแทนเป็นรายกิจกรรมที่ทำจริงภายในทีมวิจัย

1.6 กรณีที่โครงการมีค่าตอบแทน สกว. จะกั้นค่าตอบแทนในงวดสุดท้ายไว้จำนวนครึ่งหนึ่ง ซึ่งจะพิจารณาเบิกจ่ายเมื่อโครงการส่งรายงานฉบับสมบูรณ์และรายงานการเงินงวดสุดท้ายเป็นที่เรียบร้อยแล้ว

1.7 หากโครงการไม่ขอรับค่าตอบแทน ทาง สกว.ภาค จะจัดสรรเงินงวดพิเศษ ก. ให้กับทีมวิจัย จำนวน 5% ของงบประมาณรวม ซึ่งไม่รวมค่าครุภัณฑ์และค่าใช้จ่ายอื่นๆ เพื่อใช้เป็นค่าเสริมสร้างความเข้มแข็งให้กับกลุ่ม โดย สกว.ภาค จะพิจารณาเบิกจ่ายเมื่อสิ้นสุดโครงการ โดยมีผลงานสมบูรณ์ตามที่ระบุไว้ในสัญญา

2. ค่าจ้าง

2.1 ค่าจ้างถ้าเป็นไปได้ควรระบุชื่อผู้รับจ้าง แต่ถ้ายังไม่ทราบควรระบุเป็นลักษณะงานที่ต้องการจ้าง

2.2 คิดค่าจ้างตามภาระงาน/วุฒิการศึกษา/ประสบการณ์/บทบาทความรับผิดชอบ

2.3 ค่าจ้างที่มักเกิดขึ้นบ่อยๆ คือ ค่าจ้างในการเก็บข้อมูล ต้องไม่เกินวันละ 200 บาท (หากคิดในลักษณะเป็นชิ้นงานจะอยู่ในหมวดค่าใช้สอย)

3. ค่าใช้สอย

3.1 ค่าอาหาร สามารถแบ่งเป็นรายการนี้ ดังนี้

- จัดประชุมในชุมชน 30 – 50 บาท/คน
- จัดประชุมในเมือง 50 - 80 บาท/คน
- จัดประชุมในโรงแรม 100 – 120 บาท/คน

3.2 ค่าที่พักประมาณ 200 – 600 บาท/คน/วัน

3.3 ค่าสถานที่ ถ้าเป็นการจัดประชุมในชุมชนไม่ควรจะมี แต่ถ้ามีก็ไม่ควรเกิน 100 บาท/วัน และถ้าเป็นการจัดประชุมในเมืองควรอยู่ประมาณ 200 – 1000 บาท/วัน

3.4 ค่าพาหนะเดินทาง แบ่งเป็น

- ค่าเช่ารถ ในกรณีที่เป็รถตู้ประมาณ 1,000 – 1,500 บาท/วัน (ไม่รวมค่าน้ำมัน) ถ้าเป็นการเช่ารถอื่นๆ ในการลงพื้นที่ หรือเพื่อศึกษาดูงานควรแยกพิจารณาเป็นรายการไป ทั้งนี้ กรณีที่มีการเช่ารถเพื่อการเดินทางควรจะมีการแยกค่าน้ำมันในการเดินทางต่างหาก
- ค่าพาหนะเดินทางของโครงการควรจะมีเหมาะสมสอดคล้องกับการดำเนินงานโครงการและบริบทพื้นที่ ซึ่งควรแยกเป็นรายกิจกรรมให้เห็นชัดเจน โดยในการเบิกจ่ายค่าพาหนะเดินทางดังกล่าวให้คิดตามเกณฑ์ของ สกว. ภาค (คิดตามระยะทาง โดยรถยนต์ กม.ละ 3 บาท และรถจักรยานยนต์ กม.ละ 2 บาท)

3.5 ค่าตอบแทนวิทยากรทั่วไปไม่เกิน 400 บาท/คน/วัน ทั้งนี้ ให้พิจารณาคุณสมบัติและบทบาทที่มอบหมายประกอบการพิจารณาด้วย

3.6 ค่าตอบแทนในการเข้าร่วมประชุม ถ้าเป็นไปได้ไม่ควรจะมีอย่างยิ่ง แต่ถ้ามีต้องมีเหตุผลประกอบที่เหมาะสม เช่น ผู้เข้าร่วมประชุมมีฐานะยากจน เมื่อเข้าร่วมกิจกรรมของโครงการแล้วสูญเสียรายได้ซึ่งมีความจำเป็นต่อการยังชีพ หรือ หนทางลำบากต้องเดินทางเข้าร่วมประชุม ทำให้ไม่สามารถคิดเป็นค่าพาหนะเดินทางได้ ซึ่งค่าตอบแทนในการเข้าร่วมประชุมนั้นดูตามความเหมาะสม แต่ต้องไม่เกินวันละ 200 บาท/คน

3.7 ค่าติดต่อประสานงาน ซึ่งจะประกอบไปด้วย ค่าโทรศัพท์/โทรสาร ประมาณ 300 – 500 บาท/เดือน

3.8 ค่าเบี้ยเลี้ยง ในความหมายของ สกว. มีเงื่อนไข ดังนี้

- ค่าเบี้ยเลี้ยง คือ ค่าอาหาร หากกิจกรรมใดมีการเลี้ยงอาหารแล้ว ไม่สามารถเบิกค่าเบี้ยเลี้ยงได้อีก
- โครงการใดหัวหน้าโครงการหรือนักวิจัยได้รับค่าตอบแทนเป็นรายเดือนแล้ว ไม่ควรที่จะได้รับค่าเบี้ยเลี้ยงอีก
- ค่าเบี้ยเลี้ยงนั้นจะสามารถเบิกได้เมื่อมีการเดินทางไปทำงานนอกพื้นที่ที่รับผิดชอบเท่านั้น

3.9 ค่าจัดทำรายงานผลการวิจัย

- รายงานความก้าวหน้า ไม่เกิน 2,500 – 3,000 บาท
- ร่างและรายงานฉบับสมบูรณ์รวมกัน ไม่เกิน 4,500 - 5,000 บาท

4. ค่าวัสดุ

4.1 ส่วนใหญ่จะเป็นวัสดุอุปกรณ์ในการจัดเวที อุปกรณ์เครื่องเขียน วัสดุสำนักงานสิ้นเปลืองต่างๆ ซึ่งโครงการอาจจะยังไม่สามารถจำแนกเป็นรายละเอียดย่อยๆ ได้ แต่ทั้งนี้ ถ้าวัสดุดังกล่าวเป็นวัสดุเฉพาะที่มีราคาค่อนข้างสูง เช่น หมึกพิมพ์เครื่องปริ้นเตอร์ ก็ควรระบุค่าวัสดุอุปกรณ์ดังกล่าวให้ชัดเจน

4.2 ค่าวัสดุนั้นขึ้นอยู่กับลักษณะและความถี่ในการจัดกิจกรรมของโครงการวิจัย โดยอยู่ประมาณ 500 – 1,000 บาท/เดือน หรือไม่เกิน 10% ของงบประมาณรวม แต่กรณีที่โครงการมีลักษณะเป็นไปในเชิงทดลองเปรียบเทียบปัจจัยต่างๆ และการหาทางเลือกอาชีพใหม่ ค่าวัสดุนั้นสามารถยืดหยุ่นได้ไม่เกิน 40% ของงบประมาณรวม แต่ทั้งนี้ ต้องอยู่ภายในเงื่อนไข ดังต่อไปนี้

- ทีมวิจัยไม่ขอรับค่าตอบแทน
- ศักยภาพชุมชนไม่สามารถร่วมลงทุนได้
- ชุมชนไม่สามารถขอรับการสนับสนุนกับหน่วยงานในพื้นที่ได้

5. ค่าครุภัณฑ์

สกว.ภาค ไม่มีนโยบายสนับสนุนค่าครุภัณฑ์ แต่หากมีความจำเป็น สกว.ภาค จะพิจารณาเป็นรายกรณีไป

#####

ภาคผนวก ข

แหล่งข้อมูลจังหวัดอ่างทอง (ศึกษาขณะทำ Social Mapping)

ข้อมูลทั่วไป จังหวัดอ่างทอง

- อ่างทอง จังหวัดซึ่งอุดมไปด้วยงานหัตถกรรมพื้นถิ่นไม่ว่าจะเป็นการทำอิฐดินเผา งานปั้นตุ๊กตาชาววัง การทอผ้า การทำเครื่องเงิน การผลิตเครื่องจักสาน การทำกลอง ทั้งยังเป็นแหล่งกำเนิดเพลงพื้นบ้านลิเก เป็นจังหวัดของวีรชนคนกล้าในศึกบางระจันและยังมีวัดมากกว่า 200 วัดอันเป็นสถานที่นาศึกษาประวัติศาสตร์และเรื่องราวความเป็นมาในอดีตของชาติไทย
- อ่างทองเดิมชื่อ เมืองวิเศษชัยชาญ ตั้งอยู่ริมฝั่งแม่น้ำน้อยบนพื้นที่ราบลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยา เป็นเมืองหน้าด่านที่สำคัญของกรุงศรีอยุธยาในการสู้รบกับกองทัพพม่า ดังปรากฏในพงศาวดารกรุงศรีอยุธยาหลายตอนโดยเฉพาะในช่วงก่อนกรุงศรีอยุธยาแตกในปีพ.ศ. 2310 พม่าได้ใช้แขวงเมืองวิเศษชัยชาญเป็นที่ตั้งค่ายเพื่อตีกรุงศรีอยุธยาและทำให้เกิดการสู้รบครั้งสำคัญที่จารึกไว้ในประวัติศาสตร์ไทยนั่นคือ ศึกบางระจัน ปลายสมัยกรุงธนบุรีได้ย้ายที่ตั้งเมืองมาอยู่บริเวณฝั่งซ้ายของแม่น้ำเจ้าพระยาที่บ้านบางแก้ว เรียกชื่อใหม่ว่า อ่างทอง เนื่องจากเป็นที่ลุ่มและอยู่ช้ำน้ำอันเป็นเสมือนขุมทรัพย์ที่มีค่า

จังหวัดอ่างทองเป็นจังหวัดเล็กๆ ตั้งอยู่บริเวณภาคกลางตอนล่าง มีเนื้อที่ 968 ตารางกิโลเมตร ลักษณะภูมิประเทศเป็นที่ราบลุ่ม มีแม่น้ำสายสำคัญไหลผ่านสองสาย คือ แม่น้ำน้อย และแม่น้ำเจ้าพระยา จังหวัดอ่างทองแบ่งการปกครองออกเป็น 7 อำเภอ คือ อำเภอเมืองอ่างทอง อำเภอวิเศษชัยชาญ อำเภอแสวงหา อำเภอป่าโมก อำเภอโพธิ์ทอง อำเภอไชโย และอำเภอสามโก้

ที่ตั้งและขนาด

จังหวัดอ่างทองตั้งอยู่ในพื้นที่ราบลุ่มภาคกลางของประเทศไทย เป็นเมืองอยู่ช้ำน้ำที่มีความสำคัญต่อเศรษฐกิจของชาติมาเป็นเวลาช้านาน ผลิตผลด้านการเกษตรโดยเฉพาะข้าวเป็นพืชเศรษฐกิจที่สามารถส่งไปขายยังต่างประเทศได้มากเป็นอันดับหนึ่ง ทำรายได้เลี้ยงประชากร และใช้ในการพัฒนาบ้านเมืองให้เจริญก้าวหน้าตลอดมา แม่น้ำเจ้าพระยาเป็นแม่น้ำสายที่ให้ความอุดมสมบูรณ์ ไหลผ่านพื้นที่ราบลุ่มภาคกลาง ซึ่งเริ่มต้นจึ่งจังหวัดนครสวรรค์ลงไปถึงจังหวัดสมุทรปราการ ประชาชนส่วนมากตามพื้นที่ราบลุ่มภาคกลาง จึงประกอบอาชีพทำนา กล่าวได้ว่าภูมิประเทศเป็นตัวกำหนดอาชีพ ประเพณี และวัฒนธรรมต่างๆ เป็นลักษณะเฉพาะที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาการทางประวัติศาสตร์ของเมืองอย่างสำคัญ จังหวัดอ่างทองตั้งอยู่ในพื้นที่ราบลุ่มภาคกลางของประเทศไทย ห่างจากกรุงเทพมหานครตามทางหลวงแผ่นดินหมายเลข ๓๒ (สายเอเชีย) ระยะทางประมาณ ๑๐๘ กิโลเมตร และเส้นทางตามลำแม่น้ำเจ้าพระยาถึงตลาดท่าเตียน ระยะทางประมาณ ๑๒๐ กิโลเมตร มีรูปร่างลักษณะคล้ายรูปสี่เหลี่ยมจัตุรัส มีส่วนกว้างตามแนวทิศตะวันออกถึงทิศตะวันตก และส่วนยาวตามแนวทิศเหนือถึงทิศใต้ใกล้เคียงกัน คือประมาณ ๔๐ กิโลเมตร มีพื้นที่ทั้งหมด ๙๖๘,๓๗๒ ตารางกิโลเมตร และมีอาณาเขตดังนี้-

ทิศเหนือ	ติดต่อกับอำเภอยะบะระจัน อำเภอยะบะระจัน และอำเภอยะบะระจัน จังหวัดสิงห์บุรี
ทิศใต้	ติดต่อกับอำเภอผักไห่ และอำเภอบางบาล จังหวัดพระนครศรีอยุธยา
ทิศตะวันออก	ติดต่อกับอำเภอบางปะหัน อำเภอมหาราช และอำเภอบ้านแพรก จังหวัดพระนครศรีอยุธยา
ทิศตะวันตก	ติดต่อกับอำเภอเมืองสุพรรณบุรี อำเภอศรีประจัน อำเภอสามชุก และอำเภอเดิมบางนางบวช จังหวัดสุพรรณบุรี

ลักษณะภูมิประเทศ

จังหวัดอ่างทองมีลักษณะภูมิประเทศโดยทั่วไปเป็นพื้นที่ราบลุ่ม ลักษณะคล้ายอ่าง ไม่มีภูเขา ไม่มีป่าไม้ ดินเป็นดินเหนียวปนทราย พื้นที่ส่วนมากเหมาะแก่การทำนาข้าว ทำไร่ และทำสวน มีแม่น้ำสายสำคัญไหลผ่าน ๒ สาย คือ แม่น้ำ

เจ้าพระยา และแม่น้ำน้อย โดยแม่น้ำเจ้าพระยาไหลผ่านจังหวัดอ่างทองจากทิศเหนือไปทิศใต้ เป็นระยะทางยาวประมาณ ๔๐ กิโลเมตร ไหลผ่านท้องที่อำเภอไชโย อำเภอเมืองอ่างทอง และอำเภอป่าโมก ส่วนแม่น้ำน้อย เป็นแม่น้ำที่แยกจากแม่น้ำเจ้าพระยาที่อำเภอเมืองชัยนาท ไหลผ่านจังหวัดชัยนาท จังหวัดสิงห์บุรี และผ่านอำเภอโพธิ์ทอง อำเภอวิเศษชัยชาญ จังหวัดอ่างทอง ไปบรรจบกับแม่น้ำเจ้าพระยาอีกครั้งหนึ่งที่จังหวัดพระนครศรีอยุธยา รวมระยะทางที่ไหลผ่านจังหวัดอ่างทองยาวประมาณ ๕๐ กิโลเมตร

ลักษณะภูมิอากาศ

จังหวัดอ่างทองตั้งอยู่ในเขตพื้นที่ร้อนชื้น ภูมิอากาศจึงเป็นแบบฝนเมืองร้อน โดยได้รับอิทธิพลจากลมมรสุมตะวันออกเฉียงเหนือ ในช่วงเดือนพฤศจิกายนถึงเดือนกุมภาพันธ์ ทำให้อากาศหนาวเย็นและแห้งแล้ง และได้รับอิทธิพลจากลมมรสุมตะวันตกเฉียงใต้ในช่วงเดือนพฤษภาคมถึงเดือนกันยายน ทำให้มีเมฆมากและฝนตกชุก ฤดูกาลแบ่งออกเป็น ๓ ฤดู คือ

ฤดูร้อน	เริ่มตั้งแต่เดือนมีนาคม – พฤษภาคม
ฤดูฝน	เริ่มตั้งแต่เดือนมิถุนายน – ตุลาคม
ฤดูหนาว	เริ่มตั้งแต่เดือนพฤศจิกายน – กุมภาพันธ์

การปกครองและประชากร

แบ่งเขตการปกครองออกเป็น ๗ อำเภอ ๗๓ ตำบล ๕๑๓ หมู่บ้าน องค์การบริหารส่วนจังหวัด ๑ แห่ง เทศบาล ๑๒ แห่ง องค์การบริหารส่วนตำบล ๕๒ แห่ง จำนวนประชากร ณ ธันวาคม ๒๕๕๐ รวมทั้งสิ้น ๒๘๔,๔๐๖ คน เป็นชาย ๑๓๖,๙๖๒ คน เป็นหญิง ๑๔๗,๔๔๔ คน

โครงสร้างพื้นฐาน

ในปี ๒๕๔๙ การประปา มีกำลังการผลิตทั้งสิ้น ๖,๙๒๕,๖๐๐ ลูกบาศก์เมตร มีผู้ใช้น้ำประปา ๑๒,๒๒๘ ราย มีปริมาณการใช้กระแสไฟฟ้า ๒๖.๕๗ ล้านยูนิต จำนวนผู้ใช้ไฟฟ้า ๗๙,๙๑๗ ราย นวนเลขหมายโทรศัพท์ ๒๙,๔๓๗ เลขหมาย เปิดใช้เลขหมายจำนวน ๒๔,๘๘๘ ราย

แหล่งน้ำ

มีแม่น้ำไหลผ่าน ๒ สาย คือ แม่น้ำเจ้าพระยา และแม่น้ำน้อย มีคลอง หนอง บึง รวมแหล่งน้ำธรรมชาติที่ใช้ประโยชน์สำหรับการอุปโภค บริโภค การเกษตร และการอุตสาหกรรม จำนวน ๑๓๑ แหล่ง นอกจากนี้พื้นที่ในจังหวัดอ่างทอง ยังได้รับประโยชน์จากแหล่งน้ำตามโครงการชลประทาน จำนวน ๕ โครงการ คือ โครงการชลประทานชั้นสูตร โครงการชลประทานยางมณี โครงการชลประทานนาราช โครงการชลประทานผักไห่ และโครงการชลประทานสามชุก พื้นที่การเกษตรเกือบทั้งหมดจังหวัดอ่างทองจึงอยู่ในเขตชลประทาน

จังหวัดอ่างทอง

ข้อมูลตำบลในแต่ละอำเภอ

• 1.อำเภอเมือง	แบ่งออกเป็น	14 ตำบล
• 2.อำเภอไชโย	แบ่งออกเป็น	9 ตำบล
• 3.อำเภอป่าโมก	แบ่งออกเป็น	8 ตำบล
• 4.อำเภอโพธิ์ทอง	แบ่งออกเป็น	15 ตำบล
• 5.อำเภอแสวงหา	แบ่งออกเป็น	14 ตำบล
• 6.อำเภอวิเศษชัยชาญ	แบ่งออกเป็น	15 ตำบล
• 7.อำเภอสามโก้	แบ่งออกเป็น	5 ตำบล

แผนที่ทรัพยากรน้ำอำเภอโพธิ์ทอง

สรุปจังหวัด

สรุปแผนการดำเนินงานของจังหวัด ปี 2552

ที่	โครงการ	เป้าหมายการดำเนินงาน		งบประมาณ (บาท)	แหล่งงบประมาณ (จังหวัด/อปท.)
		ปริมาณ	หน่วยวัด		
1	1โครงการส่งเสริมการผลิตสินค้าเกษตร ปลอดภัยจากสารพิษครบวงจร 1) ด้านพืชผัก 2) ด้านไม้ผล	500 2	ราย กลุ่ม	2,085,500	จังหวัด
2	โครงการอาคารผลิตข้าวเคลือบสมุนไพร	1/50	กลุ่ม/ราย	3,371,000	จังหวัด
3	โครงการเกษตรอินทรีย์/เกษตรปลอดภัย	1	กลุ่ม	20,000	อปท.
4	โครงการพัฒนาส่งเสริมอาชีพการทำไร่นาสวนผสม	1	กลุ่ม	20,000	อปท.
5	โครงการพืชผักสวนครัวรั้วกินได้	575	ครัวเรือน	20,000	อปท.
6	โครงการจัดซื้อปุ๋ยชีวภาพและศึกษาดูงานการผลิตปุ๋ยชีวภาพ	1	กลุ่ม	100,000	อปท.
7	โครงการจัดซื้อพันธุ์ปลา	1	หมู่	20,000	อปท.
8	โครงการสนับสนุนกลุ่มกองทุนปุ๋ยชีวภาพ	1	กลุ่ม	60,000	อปท.
9	โครงการจัดหาพันธุ์พืชและยาปราบศัตรูพืช	1	กลุ่ม	10,000	อปท.
10	ฝึกอบรมอาชีพให้แก่ประชาชน/กลุ่มอาชีพ	2	ครั้ง	10,000	อปท.
11	จัดหาอาชีพเสริมแก่ผู้มีรายได้น้อย/กลุ่มอาชีพต่าง ๆ	30	คน	10,000	อปท.
12	ก่อสร้างร้านค้าชุมชน	2	แห่ง	200,000	อปท.
13	โรงสีข้าวชุมชน	1	แห่ง	500,000	อปท.
14	โครงการประมงน้ำจืด	1	ครั้ง	10,000	อปท.
15	โครงการจัดหาพันธุ์พืชและปราบศัตรูพืช	1	ครั้ง	10,000	อปท.
16	โครงการสนับสนุนกิจกรรมตำบล	1	กลุ่ม	10,000	อปท.
17	โครงการส่งเสริม และผลิตเมล็ดข้าวพันธุ์ดี	100	คน	100,000	อปท.
18	โครงการส่งเสริมการผลิตปุ๋ยหมักชีวภาพในนาข้าว	100	คน	100,000	อปท.

19	โครงการสนับสนุนปุ๋ยเพื่อการผลิต	30	คน	300,000	อปท.
20	โครงการสนับสนุนกลุ่มเลี้ยงสัตว์ ตำบลห้วยไผ่	50	คน	50,000	อปท.
21	โครงการฝึกอบรมส่งเสริมอาชีพ	50	คน	100,000	อปท.
22	โครงการสนับสนุนกลุ่มแปรรูปผลผลิตทางการเกษตร	50	คน	100,000	อปท.
23	โครงการสนับสนุนการเพาะเลี้ยงกุ้งในบ่อกุ้งพื้นเมือง	20	คน	100,000	อปท.
24	โครงการอบรมสัมมนาการเกษตร	1,200	ครัวเรือน	30,000	อปท.
25	ส่งเสริมการผลิต การใช้ปุ๋ยอินทรีย์ปุ๋ยชีวภาพ	1,200	ครัวเรือน	100,000	อปท.
26	โครงการจัดหาเมล็ดพันธุ์ข้าวและเมล็ดพันธุ์พืชพันธุ์ดี	1,173	ครัวเรือน	30,000	อปท.
27	โครงการส่งเสริมการใช้ปุ๋ยชีวภาพแทนปุ๋ยเคมี	850	ครัวเรือน	30,000	อปท.
28	โครงการจัดซื้อยากำจัดหนู	1,173	ครัวเรือน	30,000	อปท.
29	โครงการส่งเสริมเพิ่มผลผลิตและเพิ่มมูลค่าข้าว	100	ราย	180,000	อปท.
30	โครงการส่งเสริมการผลิตผักปลอดภัยจากสารพิษ	40	ราย	72,000	อปท.
31	โครงการผลิตและใช้ปุ๋ยน้ำหมักชีวภาพ/ปุ๋ยอินทรีย์	80	ราย	23,200	อปท.
32	โครงการจัดไร่นาสวนผสม/ตามแนวเศรษฐกิจพอเพียง	40	ราย	25,200	อปท.
33	โครงการส่งเสริมเพิ่มผลผลิตและเพิ่มมูลค่าข้าว	40 / 400	ราย/ไร่	72,000	อปท.
34	โครงการส่งเสริมการผลิตผักปลอดภัยจากสารพิษ	90 / 90	ราย/ไร่	125,000	อปท.
35	โครงการผลิตและใช้ปุ๋ยน้ำหมักชีวภาพ/ปุ๋ยอินทรีย์	250	ราย	195,000	อปท.
36	โครงการจัดไร่นาสวนผสม	10	ราย	45,000	อปท.
37	โครงการปรับปรุงบำรุงดิน	10	ราย	30,000	อปท.
38	โครงการเศรษฐกิจพอเพียง	40	ราย	120,000	อปท.
39	สนับสนุนแผนวิสาหกิจชุมชนสถาบันเกษตรกรต่าง ๆ	91	ราย	400,000	อปท.
40	โครงการสนับสนุนพืชพันธุ์การเกษตร	40	ไร่	150,000	อปท.
41	โครงการทำปุ๋ยหมักชีวภาพ	100	ราย	100,000	อปท.
42	โครงการผลิตพืชผักปลอดสารพิษ	40	ไร่	50,000	อปท.
43	โครงการสนับสนุนการดำเนินงานของศูนย์ถ่ายทอดเทคโนโลยีทางการเกษตร	15	ราย	10,000	อปท.

44	โครงการกำจัดวัชพืช	1	แห่ง	30,000	อปท.
45	โครงการปล่อยปลาคืนสู่แหล่งน้ำธรรมชาติ	200	ถุง	40,000	อปท.
46	โครงการปลูกต้นไม้เพื่อลดภาวะโลกร้อน	750	ต้น	22,500	อปท.
47	โครงการกำจัดหอยเชอรี่	200	ไร่	30,000	อปท.
48	โครงการทำปุ๋ยหมักอัดเม็ดชีวภาพ	250	ราย	500,000	อปท.
49	โครงการบริหารจัดการศูนย์บริการและถ่ายทอดเทคโนโลยีการเกษตร ประจำตำบล	4	ศูนย์	200,000	อปท.
50	โครงการฝึกอบรมการผลิตน้ำส้มควันไม้	1	ศูนย์	30,000	อปท.
51	โครงการบริหารจัดการศูนย์บริการและถ่ายทอดเทคโนโลยี การเกษตรประจำตำบล	1	ศูนย์	150,000	อปท.
52	โครงการช่วยเหลือเกษตรกรจากการระบาดของศัตรูพืช	20	ราย	25,000	อปท.
53	โครงการบริหารจัดการศูนย์บริการและถ่ายทอดเทคโนโลยี การเกษตรประจำตำบล	1	ศูนย์	50,000	อปท.
54	โครงการบริหารจัดการศูนย์บริการและถ่ายทอดเทคโนโลยี การเกษตรประจำตำบล	1	ศูนย์	50,000	อปท.
55	โครงการพัฒนาการผลิตและกระจายเมล็ดพันธุ์ข้าวพันธุ์ดี	1	ศูนย์	50,000	
56	โครงการจัดซื้อพันธุ์พืช	50	ราย	100,000	
รวมทั้งสิ้น		56	โครงการ	10,401,400	บาท

แผนจังหวัด

แผนการดำเนินงานตามแผนยุทธศาสตร์การพัฒนาของจังหวัด ปี 2552

ประเด็นยุทธศาสตร์/ ผลผลิต	โครงการ / กิจกรรม	วัตถุประสงค์	เป้าหมาย ปริมาณ หน่วยวัด	งบประมาณ (บาท)	ตัวชี้วัด
<u>ประเด็นยุทธศาสตร์</u>	1. โครงการส่งเสริมการผลิตสินค้าเกษตร			2,085,500	
- เพิ่มประสิทธิภาพการผลิต	ปลอดภัยจากสารพิษครบวงจร				
เพื่อการเกษตรให้ปลอดภัยได้	<u>กิจกรรม</u>				
มาตรฐานและเพิ่มขีดความสามารถในการแข่งขัน	- กิจกรรมส่งเสริมการผลิตสินค้าเกษตรปลอดภัยจากสารพิษด้านพืช				
<u>ผลผลิต</u>	1) ด้านพืชผัก	1. เพื่อให้เกษตรกรมีรายได้เพิ่มขึ้นจากการปลูกพืชผักปลอดสารพิษด้วยการลดการใช้สารเคมีหันมาใช้สารสกัดจากธรรมชาติแทน	500 ราย	1,401,000	เกษตรกรมีรายได้เพิ่มร้อยละ 10
- ผลิตสินค้าเกษตรมีคุณภาพปลอดภัยและได้มาตรฐาน	2) ด้านไม้ผล	2. กลุ่มวิสาหกิจชุมชนมะม่วงส่งออกสามารถผลิตมะม่วงที่มีคุณภาพตามที่ต้องการ	2 กลุ่ม	694,500	กลุ่มวิสาหกิจชุมชนมะม่วงส่งออกมีรายได้เพิ่มขึ้น
	2. โครงการอาคารผลิตข้าวเคลือบสมุนไพร	1. สนับสนุนการพัฒนาบรรจุภัณฑ์ที่มีมาตรฐานเป็นที่ยอมรับ สามารถสร้างมูลค่าเพิ่ม และการยกระดับสินค้าเข้าสู่ตลาดเชิงพาณิชย์ 2. สนับสนุนการพัฒนารูปแบบการแปรรูปผลผลิตเกษตร และการใช้บรรจุภัณฑ์อย่างถูกต้องเหมาะสมและสวยงาม 3. เพื่อให้กลุ่มวิสาหกิจชุมชนผู้ผลิตมีความรู้ความเข้าใจในการพัฒนา	1/50 กลุ่ม/ราย	3,371,000	จำนวนผลิตภัณฑ์ใหม่เพิ่มขึ้น

		แนวทางการผลิตอาหารตามหลัก	
		เกณฑ์ และวิธีการที่ดี (GMP)	
รวมทั้งสิ้น	2.....	โครงการ	5,456,500

แผน อปท.

แผนการดำเนินงานตามแผนพัฒนาของ อปท. ปี 2552

ชื่อหน่วยงาน อปท.	โครงการ / กิจกรรม	วัตถุประสงค์	เป้าหมาย	งบประมาณ (บาท)	ตัวชี้วัด
	อ. แสงหา		ปริมาณ	หน่วยวัด	
				2,070,000	
อบต. จำลอง	1.โครงการเกษตรอินทรีย์/เกษตรปลอดภัย	- เกษตรกรสามารถลดรายจ่าย ในครัวเรือน	1	กลุ่ม	20,000
อบต. จำลอง	2. โครงการพัฒนาส่งเสริมอาชีพการทำไร่นาสวนผสม	- สนับสนุนเกษตรกรมีความรู้ ในการทำไร่นาสวนผสม	1	กลุ่ม	20,000
อบต. จำลอง	3. โครงการพืชผักสวนครัวรั้วกินได้	- ส่งเสริมให้เกษตรกรลดรายจ่าย	575	ครัวเรือน	20,000
อบต. จำลอง	4. โครงการจัดซื้อปุ๋ยชีวภาพและศึกษาฐานการผลิตปุ๋ยชีวภาพ	- สนับสนุนเกษตรกรมีความรู้ เรื่องปุ๋ยชีวภาพ	1	กลุ่ม	100,000
อบต. จำลอง	5. โครงการจัดซื้อพันธุ์ปลา	- เกษตรกรสามารถลดรายจ่าย ในครัวเรือน	1	หมู่	20,000
อบต. จำลอง	6. โครงการสนับสนุนกลุ่มกองทุนปุ๋ยชีวภาพ	- สนับสนุนให้เกษตรกรมีชีวิต ที่ดีขึ้น	1	กลุ่ม	60,000
อบต. จำลอง	7. โครงการจัดหาพันธุ์พืชและยาปราบศัตรูพืช	- สนับสนุนให้เกษตรกรมีความรู้ ในการใช้ยาปราบศัตรูพืช	1	กลุ่ม	10,000
อบต. ศรีพราน	8. ฝึกอบรมอาชีพให้แก่ประชาชน/กลุ่มอาชีพ	- สนับสนุนอาชีพเสริมแก่ ประชาชน	2	ครั้ง	10,000
อบต. ศรีพราน	9. จัดหาอาชีพเสริมแก่ผู้มีรายได้น้อย/กลุ่มอาชีพต่าง ๆ	- พัฒนาอาชีพให้แก่ผู้มีรายได้น้อย	30	คน	10,000
อบต. ศรีพราน	10. ก่อสร้างร้านค้าชุมชน	- ส่งเสริมการตลาดในชุมชน	2	แห่ง	200,000

อบต. ศรีพราน	11. โรงสีข้าวชุมชน	- ลดรายจ่ายในครัวเรือน เพิ่มมูลค่าผลผลิต	1	แห่ง	500,000
อบต. ศรีพราน	12. ประมงน้ำจืด	- เพิ่มแหล่งอาหารโปรตีน	1	ครั้ง	10,000
อบต. ศรีพราน	13. จัดหาพันธุ์พืชและปราบศัตรูพืช	- สนับสนุนให้ประชาชนมีแหล่ง อาหาร	1	ครั้ง	10,000
อบต. ศรีพราน	14. สนับสนุนกิจกรรมตำบล	- สนับสนุนให้ประชาชนมีราย ได้เสริม	1	กลุ่ม	10,000
อบต. ห้วยไผ่	15. โครงการส่งเสริม และผลิตเมล็ดพันธุ์ข้าวพันธุ์ดี	- เป็นแหล่งเมล็ดพันธุ์ข้าวพันธุ์ดี	100	คน	100,000
อบต. ห้วยไผ่	16. โครงการส่งเสริมการผลิตปุ๋ยหมักชีวภาพในนาข้าว	- เพื่อปรับปรุงโครงสร้างของดิน และรักษาสภาพแวดล้อม	100	คน	100,000
อบต. ห้วยไผ่	17. โครงการสนับสนุนปุ๋ยเพื่อการผลิต	- เพื่อเพิ่มคุณภาพและผลผลิต	30	คน	300,000
อบต. ห้วยไผ่	18. โครงการสนับสนุนกลุ่มเลี้ยงสัตว์ ตำบลห้วยไผ่	- เพื่อเพิ่มรายได้เกษตรกรรายย่อย	50	คน	50,000
อบต. ห้วยไผ่	19. โครงการฝึกอบรมส่งเสริมอาชีพ	- เพื่อเพิ่มทักษะและพัฒนาอาชีพ	50	คน	100,000
อบต. ห้วยไผ่	20. โครงการสนับสนุนกลุ่มแปรรูปผลผลิตทางการเกษตร	- เพื่อเพิ่มคุณภาพและผลผลิต	50	คน	100,000
อบต. ห้วยไผ่	21. โครงการสนับสนุนการเพาะเลี้ยงอนุรักษไก่อพื้นเมือง	- เพื่อเพิ่มรายได้และอนุรักษ์ สายพันธุ์	20	คน	100,000
อบต. แสงหา	22. โครงการอบรมสัมมนาการเกษตร	- เพื่อให้ประชาชนได้พัฒนาความรู้ และนำไปปฏิบัติ	1,200	ครัวเรือน	30,000
อบต. แสงหา	23. ส่งเสริมการผลิต การใช้ปุ๋ยอินทรีย์ปุ๋ยชีวภาพ	- เพื่อให้ประชาชนได้รู้จักใช้ ทรัพยากรธรรมชาติอย่างถูกต้อง	1,200	ครัวเรือน	100,000
อบต. วังน้ำเย็น	24. โครงการจัดหาเมล็ดพันธุ์ข้าวและเมล็ดพันธุ์พืชพันธุ์ดี	- ลดต้นทุนการผลิต ยกกระดับ คุณภาพผลผลิต	1,173	ครัวเรือน	30,000
อบต. วังน้ำเย็น	25. โครงการส่งเสริมการใช้ปุ๋ยชีวภาพแทนปุ๋ยเคมี	- ลดต้นทุนการผลิต เพิ่มการ พึ่งตนเอง	850	ครัวเรือน	30,000
อบต. วังน้ำเย็น	26. โครงการจัดซื้อยากำจัดหนู	- ลดการระบาดของหนูในไร่นา	1,173	ครัวเรือน	30,000
อ. ป่าโมก					1,333,800

27. โครงการส่งเสริมเพิ่มผลผลิตและเพิ่มมูลค่าข้าว							
อบต.โรงช้าง	<u>กิจกรรม</u>	ถ่ายทอดเทคโนโลยีการผลิตข้าว ตามกระบวนการ	1. ส่งเสริมการผลิตพืชปลอดภัย	20	ราย	36,000	เกษตรกรผลิตข้าว
เทศบาลป่าโมก	โรงเรียนเกษตรกร		จากสารพิษ	20	ราย	36,000	คุณภาพดี ปลอดภัยสารพิษ
อบต.เอกราช			2. ลดต้นทุนการผลิต	20	ราย	36,000	สู่ตลาด เพิ่มขึ้น 10 %
อบต.สายทอง			3. ผลิตข้าวคุณภาพดีสู่ตลาด	20	ราย	36,000	
อบต.บางเสด็จ			4. เพิ่มรายได้	20	ราย	36,000	
			5. ลดมลภาวะและสิ่งแวดล้อม				
28. โครงการส่งเสริมการผลิตผักปลอดภัยจากสารพิษ							
เทศบาลป่าโมก	<u>กิจกรรม</u>	ถ่ายทอดเทคโนโลยีการผลิตผัก ตามกระบวนการโรงเรียนเกษตรกร	1. ผลิตพืชผักคุณภาพดีปลอดภัยจากสารพิษ	20	ราย	36,000	เกษตรกรผลิตผัก ปลอดภัยสารพิษ เพิ่มขึ้น
อบต.บางเสด็จ	<u>กิจกรรม</u>	ศึกษาดูงาน	2. เพิ่มรายได้	20	ราย	36,000	5%
29. โครงการผลิตและใช้ปุ๋ยน้ำหมักชีวภาพ,ปุ๋ยอินทรีย์							
	<u>กิจกรรม</u>	ถ่ายทอดความรู้การผลิตปุ๋ยน้ำหมักชีวภาพการทำปุ๋ยหมัก	1. ลดต้นทุนการผลิต				เกษตรกร สามารถผลิต ปุ๋ยชีวภาพ และปุ๋ย
เทศบาลป่าโมก	<u>กิจกรรม</u>	ศึกษาดูงาน	2. ลดมลภาวะและสิ่งแวดล้อม	40	ราย	11,600	อินทรีย์ได้เอง เพื่อลด
เทศบาลป่าโมก				40	ราย	11,600	ต้นทุนการ ผลิต
30. โครงการจัดไร่นาสวนผสม/ตามแนวเศรษฐกิจพอเพียง							
	<u>กิจกรรม</u>	ถ่ายทอดความรู้การจัดไร่นาสวนผสมเกษตรผสมผสาน	1. สนองแนวคิดเศรษฐกิจ				1. ลดปัญหา ความยากจน
	<u>กิจกรรม</u>	ศึกษาดูงาน	พอเพียง				2. มีรายได้ เพิ่ม

อบต. โฝงแฝง		2. ลดต้นทุนการผลิต	20	ราย	12,600	
อบต.บางเสด็จ		3. สร้างรายได้ยั่งยืน	20	ราย	12,600	
		4. แก้ไขปัญหาความยากจน				
31. โครงการส่งเสริมเพิ่มผลผลิตและเพิ่มมูลค่าข้าว						
	<u>กิจกรรม</u>	1. มีแหล่งเมล็ดพันธุ์ข้าวพันธุ์ดี				ลดปัญหาการขาดแคลนพันธุ์ข้าวพันธุ์ดี
อบต.โรงช้าง	- ธนาคารข้าว	ในท้องถิ่น	20/200	ราย/ไร่	36,000	
อบต.บางเสด็จ	- สนับสนุนพันธุ์ข้าวพันธุ์ดี	2. เพื่อเพิ่มผลผลิต	20/200	ราย/ไร่	36,000	
		3. เพื่อลดปัญหาโรคแมลงศัตรูพืช				
32. โครงการส่งเสริมการผลิตผักปลอดภัยจากสารพิษ		1. ลดต้นทุนการผลิต				เกษตรกรมีสุขภาพดี
เทศบาลป่าโมก	<u>กิจกรรม</u> สนับสนุนสารชีวภัณฑ์	2. ลดปัญหาสารพิษตกค้างใน	20/20	ราย/ไร่	25,000	ลดสารพิษตกค้างใน
เทศบาลป่าโมก		ธรรมชาติ	20/20	ราย/ไร่	25,000	กระแสเลือด 20%
อบต.นรสิงห์			20/20	ราย/ไร่	25,000	
อบต. โฝงแฝง			20/20	ราย/ไร่	25,000	
อบต.บางเสด็จ			10/10	ราย/ไร่	25,000	
33. โครงการผลิตและใช้ปุ๋ยน้ำหมักชีวภาพ/ปุ๋ยอินทรีย์		1. ลดต้นทุนการผลิต				เกษตรกรลดต้นทุน
เทศบาลป่าโมก	<u>กิจกรรม</u> สนับสนุนวัสดุอุปกรณ์	2. ลดปัญหาการขาดแคลนปุ๋ยเคมี	50	ราย	32,500	การผลิตได้ 10 %
เทศบาลป่าโมก		3. ลดปัญหาสารพิษตกค้างใน	50	ราย	32,500	
อบต.เอกราช		ธรรมชาติ	25	ราย	32,500	
อบต.นรสิงห์			50	ราย	32,500	
อบต. โฝงแฝง			50	ราย	32,500	

อบต.บางเสด็จ			25	ราย	32,500	
	34. โครงการจัดไร่นาสวนผสม	1. แก้ไขปัญหาความยากจน				เกษตรกรมีรายได้อย่างยั่งยืน
อบต. สายทอง	<u>กิจกรรม</u> สนับสนุนปัจจัยการผลิต	2. ลดพื้นที่ทำนาเสี่ยงภัยธรรมชาติ	10	ราย	45,000	
	35. โครงการปรับปรุงบำรุงดิน	1. เพื่อเพิ่มผลผลิต				ผลผลิตเพิ่มขึ้น 10%
อบต. สายทอง	<u>กิจกรรม</u> การจัดระบบการปลูกพืช หมุนเวียน ปลูกพืชบำรุงดิน	2. คำนึงความอุดมสมบูรณ์ให้แกดิน	10	ราย	30,000	
	36. โครงการเศรษฐกิจพอเพียง	1. สนองแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียง				แก้ไขปัญหาความยากจนของเกษตรกร
	<u>กิจกรรม</u> จัดระบบการปลูกพืช 3 ชนิด กิน ใช้สอย กิ่งใช้กิ่งกิน	2. สร้างอาชีพยั่งยืน				
อบต.โรงช้าง		3. สร้างความมั่นคงในอาชีพ	10	ราย	30,000	
เทศบาลป่าโมก			10	ราย	30,000	
อบต. สายทอง			10	ราย	30,000	
อบต.บางเสด็จ			10	ราย	30,000	
	37. สนับสนุนแผนวิสาหกิจชุมชนสถาบันเกษตรกรต่าง ๆ	1. ปรับปรุงและพัฒนาผลิตภัณฑ์				- ผลิตภัณฑ์ได้มาตรฐาน
	<u>กิจกรรม</u>	2. เพิ่มกำลังการผลิต				- มีรายได้เพิ่มนอกภาค
เทศบาลป่าโมก	- ปรับปรุงสถานที่และอุปกรณ์	3. สร้างมาตรฐานสินค้า	14	ราย	50,000	เกษตร
อบต.เอกราช	- ปรับปรุงผลิตภัณฑ์	4. มีรายได้ยั่งยืน	14	ราย	50,000	
อบต.นรสิงห์	- บรรจุภัณฑ์		14	ราย	50,000	
อบต. โผงเผง			14	ราย	50,000	
อบต.สายทอง			14	ราย	50,000	

อบต.บางเสด็จ			21	ราย	150,000	
อ. สามโก้					932,500	
อบต.อบทม	38. โครงการสนับสนุนพืชพันธุ์การเกษตร	1. เพื่อลดต้นทุนการผลิต	40	ไร่	150,000	เกษตรกรรมมีรายได้เพิ่ม,20%
		2. เกษตรกรมีพันธุ์พืชคุณภาพดี				
อบต.อบทม	39. โครงการทำปุ๋ยหมักชีวภาพ	1. เพื่อลดต้นทุนการผลิต	100	ราย	100,000	เกษตรกรลดต้นทุนการผลิตและรายได้เพิ่มขึ้น 30%
		2. รักษาสภาพแวดล้อม				
		3. เกษตรกรลดการใช้สารเคมี				
อบต.อบทม	40. โครงการผลิตพืชผักปลอดสารพิษ	1. ลดการใช้สารเคมี	40	ไร่	50,000	เกษตรกรลดต้นทุนการผลิตและรายได้เพิ่มขึ้น 20%
		2. เพื่อความปลอดภัยของผู้บริโภค				
		3. เกษตรกรไม่มีอันตรายจากสารพิษตกค้าง				
อบต.โพธิ์ม่วงพันธ์	41. โครงการสนับสนุนการดำเนินงานของศูนย์ถ่ายทอดเทคโนโลยีทางการเกษตร	คณะกรรมการศูนย์ฯ ขับเคลื่อนการดำเนินงานของศูนย์อย่างมีประสิทธิภาพ	15	ราย	10,000	คณะกรรมการฯ เข้าร่วม 100%
อบต.โพธิ์ม่วงพันธ์	42. โครงการกำจัดวัชพืช	1. รักษาสภาพแวดล้อม	1	แห่ง	30,000	วัชพืชถูก

						กำหนด จาก แหล่งน้ำ
อบต.โพธิ์ม่วงพันธ์	43. โครงการปล่อยปลาคืนสู่แหล่งน้ำธรรมชาติ	2. เพื่อให้ปลาไหลเวียนได้สะดวก				
		1. คืนพันธุ์สัตว์น้ำสู่ธรรมชาติ	200	ถุง	40,000	ปลาถูกปล่อย สู่แหล่งน้ำ
		2. รักษาสมดุลของระบบนิเวศน์				
อบต.โพธิ์ม่วงพันธ์	44. โครงการปลูกต้นไม้เพื่อลดภาวะโลกร้อน	1. ลดสภาวะโลกร้อน	750	ต้น	22,500	-
		2. ทำให้เกิดความสมดุลต่อสภาวะ อากาศ				
อบต.โพธิ์ม่วงพันธ์	45. โครงการกำจัดหอยเชอรี่	1. ลดจำนวนหอยเชอรี่	200	ไร่	30,000	เกษตรกรลด ต้นทุนการ ผลิตและ รายได้เพิ่มขึ้น 20%
		2. ลดต้นทุนการผลิต				
เทศบาล ต.สามโก้	46. โครงการทำปุ๋ยหมักอัดเม็ดชีวภาพ	1. เพื่อลดต้นทุนการผลิต	250	ราย	500,000	เกษตรกรลด ต้นทุนการ ผลิตและ รายได้เพิ่มขึ้น 30%
		2. รักษาสภาวะแวดล้อม				
		3. เกษตรกรลดการใช้สารเคมี				
อ. ไชโย					655,000	
อบต. จรเข้ร้อง	47. โครงการบริหารจัดการศูนย์บริการและถ่ายทอดเทคโนโลยีการเกษตร	- เพื่อสนับสนุนการดำเนินงาน	1	ศูนย์	50,000	
อบต. ชะไวก	ประจำตำบล	ของศูนย์บริการและถ่ายทอดเทคโนโลยีการเกษตรประจำตำบล	1	ศูนย์	50,000	
อบต. หลักฟ้า			1	ศูนย์	50,000	
อบต. ไชยภูมิ			1	ศูนย์	50,000	
เทศบาลตรีณรงค์	48. โครงการฝึกอบรมการผลิตน้ำส้มควันไม้	- เพื่อส่งเสริมการผลิตน้ำส้มฯ	1	ศูนย์	30,000	
อบต. ราชสถิตย์	49. โครงการบริหารจัดการศูนย์บริการและถ่ายทอดเทคโนโลยี	- เพื่อเป็นแหล่งข้อมูลและศูนย์	1	ศูนย์	150,000	

(อนุมัติแล้ว)	การเกษตรประจำตำบล	เรียนรู้			
อบต. ราชสถิตย์	50. โครงการช่วยเหลือเกษตรกรจากการระบาดของศัตรูพืช	- เพื่อป้องกันกำจัดศัตรูพืช	20	ราย	25,000
(อนุมัติแล้ว)					
อบต. เทวราช	51. โครงการบริหารจัดการศูนย์บริการและถ่ายทอดเทคโนโลยี	- เพื่อผลิตข้าวคุณภาพดี	1	ศูนย์	50,000
(อนุมัติแล้ว)	การเกษตรประจำตำบล				
อบต. ชัยฤทธิ์	52. โครงการบริหารจัดการศูนย์บริการและถ่ายทอดเทคโนโลยี	- เพื่อผลิตข้าวคุณภาพดี	1	ศูนย์	50,000
	การเกษตรประจำตำบล				
เทศบาลไชโย	53. โครงการพัฒนาการผลิตและกระจายเมล็ดพันธุ์ข้าวพันธุ์ดี	- ผลิตเมล็ดพันธุ์ข้าวคุณภาพดีให้ เพียงพอและกระจายเมล็ดพันธุ์ดี ไปสู่เกษตรกรอย่างทั่วถึง	1	ศูนย์	50,000
อบต. ราชสถิตย์	54. โครงการจัดซื้อพันธุ์พืช	- สร้างรายได้ลดต้นทุนการผลิต และกระจายเมล็ดพันธุ์ดีไปสู่เกษตรกร	50	ราย	100,000
(อนุมัติแล้ว)					
รวม 54 โครงการ					4,991,300

แบบสรุปแหล่งงบ

A	B	C	D	E	F	G	H	I	J
แบบสรุปการเสนอโครงการส่งเสริมการเกษตร ประจำปีงบประมาณ พ.ศ.2552									
แหล่งงบประมาณ									
ที่	จังหวัด	งบจังหวัด		อปท.		ไม่ระบุ/งบกรม		รวมทั้งสิ้น	
		จำนวน โครงการ	งบประมาณ (บาท)	จำนวน โครงการ	งบประมาณ (บาท)	จำนวน โครงการ	งบประมาณ (บาท)	จำนวน โครงการ	งบประมาณ (บาท)
1	กรุงเทพมหานคร								
2	จ.นนทบุรี								
3	จ.ปทุมธานี								
4	จ.อยุธยา								
5	จ.อ่างทอง	2	5,456,500	54	4,991,300			56	10,401,400

ภาคผนวก ค
รูปกิจกรรมระหว่างดำเนินงานโครงการ

ภาพกิจกรรม
ที่กลุ่มเกษตรกรทำงานร่วมกันระหว่างการพัฒนาโจทย์วิจัย

กิจกรรมศึกษาดูงานเพื่อสร้างแรงบันดาลใจ

ศึกษาแหล่งเรียนรู้ในจังหวัด

เอกสารอ้างอิง

.....(2543). การวิจัยเพื่อท้องถิ่น รากฐานแห่งพลังปัญญา การประชุม “การวิจัยเพื่อท้องถิ่น” ครั้งที่ 1 วันที่ 24 – 26 เมษายน 2543. สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) สำนักงานภาค จ.เชียงใหม่

ศาสตราจารย์ นายแพทย์ประเวศ วะสี. (2549). การพัฒนาอย่างบูรณาการที่มีพื้นที่เป็นตัวตั้ง. เอกสารประกอบการสัมมนาทางวิชาการ บทเรียนการสร้างสุขภาพระดับจังหวัด วันที่ 29 – 30 กันยายน 2549. มูลนิธิสธารณสุขแห่งชาติ. สำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ (สสส.).

รองศาสตราจารย์ประภัทร นิยม, มิรา ชัยมhawงศ์. (2549). รายงานวิจัยแผนที่คนดี People Mapping. ศูนย์ส่งเสริมและพัฒนาพลังแผ่นดินเชิงคุณธรรม (ศูนย์คุณธรรม). สำนักงานบริหารและพัฒนาองค์ความรู้ (องค์การมหาชน)

สัญญาเลขที่ RDG51M0011

โครงการ “ สืบค้นทุนทางสังคมและแนวทางการสนับสนุนกระบวนการเรียนรู้งานวิจัยเพื่อท้องถิ่น
เพื่อเสริมสร้างความเข้มแข็งให้กับชุมชนในพื้นที่จังหวัดอ่างทอง”

รายงานสรุปการเงินในรอบ 6 เดือน

ชื่อหัวหน้าโครงการ นางสาวอศุญา สว่างแสง

งวดที่ 1 รายงานในช่วงตั้งแต่วันที่ 1 เมษายน พ.ศ.2551 ถึงวันที่ 30 กันยายน พ.ศ.2551

รายจ่าย

หมวด (ตามสัญญา)	รายจ่ายสะสม งวดก่อนยกมา	รายจ่าย งวดปัจจุบัน	รวมรายจ่าย สะสมรวม	งบประมาณ ที่ตั้งไว้ (รวม สะสมจนถึง ปัจจุบัน)	คงเหลือ (หรือเกิน)
1. ค่าตอบแทน	-	60,000.-	-	60,000.-	-
2. ค่าจ้าง	-	-	-	-	-
3. ค่าใช้สอย	-	132,186.-	-	132,800.-	614.-
4. ค่าวัสดุ	-	8,060.-	-	8,980.-	920.-
5. ค่าครุภัณฑ์	-	-	-	-	-
รวม	-	200,240.-	-	201,780.-	1,534.-

จำนวนเงินที่ได้รับและจำนวนเงินคงเหลือ

จำนวนเงินที่ได้รับ

งวดที่ 1 201,780 บาท เมื่อวันที่ 27 พฤษภาคม พ.ศ.2551

รวม 201,780 บาท

ค่าใช้จ่าย

งวดที่ 1 เป็นเงิน 200,240.- บาท

รวม 201,780.- บาท

จำนวนเงินคงเหลือ 1,534.- บาท

